

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2021-YL-083

MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ, AKDENİZ DÜNYASI VE
OSMANLI BEYLİĞİ: DEVLETLERARASI İLİŞKİLERİN
GELİŞİMİ

HAZIRLAYAN
Alperen ARI

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN

AYDIN 2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

30 / 06 / 2021

Alperen ARI

ÖZET

MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ, AKDENİZ DÜNYASI VE OSMANLI BEYLİĞİ: DEVLETLERARASI İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

Alperen ARI

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN

2021, XIII +87 sayfa

Menteşeoğulları Beyliği'nin doğuşunda en önemli faktör, XIII. yüzyılda gerçekleşen büyük Moğol istilası dolayısıyla Anadolu'ya yapılan büyük Türkmen göçüdür. Diğer beyliklerin kurucuları gibi Menteseoğullarının ataları da bu göçle Anadolu'ya gelmişlerdir. Toroslar ve Batı Anadolu uçlarında yığılan Türkmen kitleleri, Moğol baskısı ve Türkiye Selçuklu devletinin çözülüşüne paralel olarak, kendi adlarına fetihler yaparak, beyliklerini kurdular. Mentese Beyi ilk defa Karamanoğullarıyla birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Daha sonra Bizans'ın Karia eyaletini fethettiğini gördüğümüz Mentese Bey bağımsız bir siyasi otorite niteliğiyle dikkat çeker. Beyliğin kuruluş aşamasında dış ilişkiler olarak, ilk münasebetler Bizans'la yaşanmıştır. Bu münasebetlerin genellikle askeri özellik taşıdığı görülmektedir. Daha sonra Latinlerle askeri, diplomatik ve ticari münasebetler geliştiren Menteseoğulları, önemli bir deniz gücü olarak deniz gazaları gerçekleştirdi. Hıristiyan güçlerle yapılan savaşlar ticari münasebetlerin gelişmesine engel olmadı. Bu bağlamda Venediklilerle birçok defa anlaşmalar yaptıkları görülmektedir. Ceneviz ve Katalanlarla ise daha çok askeri nitelikte ittifak ilişkileri dikkat çekmektedir.

Osmanlı hükümdarı I. Murad döneminde Menteseoğullarıyla ilişkiler iyi komşuluk ve dostluk temelinde başlamıştır. Bu dönemde siyasi ve askeri üstünlüğü bütün Anadolu'da tanınmış olan Osmanlılar Menteseoğulları Beyliği'ne de nüfuzlarını kabul ettirmişlerdir. Yıldırım Bayezid döneminde ise Osmanlılar Anadolu Beyliklerine karşı hukuki ve meşruiyete dayalı üstünlüğünü kabul ettirme siyasetinden vazgeçerek doğrudan ilhak politikasına yönelmişlerdir. Nitekim Yıldırım Bayezid 1390'da başladığı Anadolu Seferi'nde Menteseoğulları ve diğer Batı Anadolu Türk Beylikleri'ni askeri güç kullanarak ortadan kaldırdı. Timur'un Anadolu'ya seferi ve 1402 Ankara Savaşı, hukuken Menteseoğulları Beyliği'nin yeniden kurulmasına yol açmıştır. Fetret Devri boyunca Menteseoğulları, Osmanlılar arasındaki taht mücadelesinde denge siyaseti izleyerek güçlenmeye çalıştılar. Çelebi Mehmed ve II. Murad meşruiyete bağlı kalarak ve askeri

müdahale için hukuki gerekçelere dayanarak Menteşeoğulları Beyliği'ne son verdi.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Akdeniz, Bizans, Latinler, Menteşeoğulları, Osmanlı

ABSTRACT

MENTEŞEOĞULLARI PRINCIPALITY, MEDITERRANEAN WORLD AND OTTOMAN PRINCIPALITY: DEVELOPMENT OF INTER-STATE RELATIONS

Alperen ARI

Master Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Dr. Kemal Ramazan HAYKIRAN

2021, XIII +87 pages

The most important factor in the birth of the Menteşeoğulları Principality is the great Turkmen migration to Anatolia due to the great Mongolian invasion in the 13th century. Like the founders of other principalities, the ancestors of Menteşeoğulları also came to Anatolia with this migration. The Turkoman masses, who gathered in the Taurus Mountains and Western Anatolia, established their principalities by making conquests in their own name in parallel with the Mongol pressure and the collapse of the Turkish Seljuk State. Menteşe Bey appeared on the stage of history for the first time with the Karamanoğulları. Menteşe Bey, who conquered the Byzantine province of Karia, draws attention with the quality of an independent political authority. During the establishment of the principality, the first relations as foreign relations were experienced with Byzantium, and these relations generally have military characteristics. Menteşeoğulları, who later developed military, diplomatic and commercial relations with the Latins, realized a naval holy war as an important naval power. The wars with the Christians did not hinder the development of commercial relations. In this context, it is seen that they made agreements with the Venetians many times. On the other hand, military alliance relations with Genoese and Catalans draw attention.

Relations with Menteşeoğulları started on the basis of good neighborliness and friendship during the reign of the Ottoman ruler Murad I. In this period, the Ottomans, whose political and military superiority was recognized all over Anatolia, made the Menteşeoğulları Principality accept their influence. In the period of Yıldırım Bayezid, the Ottomans abandoned the policy of imposing their legal and legitimacy-based superiority against the Anatolian Principalities, and directly turned to the policy of annexation. Yıldırım

Bayezid destroyed the Menteşeoğulları and other Western Anatolian Turkish Principalities by using military force in the Anadolu Savaşı he started in 1390. Timur's expedition to Anatolia and the 1402 Ankara War led to the re-establishment of the Menteşeoğulları Principality legally. During the Interregnum, Menteşeoğulları tried to become stronger by following a policy of balance in the struggle for the throne between the Ottomans. Çelebi Mehmed ve II. Murad put an end to the Menteşeoğulları Principality by adhering to legitimacy and relying on legal justifications for military intervention.

KEY WORDS: Mediterranean, Byzantine, Latins, Menteşeoğulları, Ottoman

ÖNSÖZ

Türk tarihinin oldukça ilginç bir evresini teşkil eden Anadolu Beylikleri üzerine çalışma yapmak bir taraftan büyük bir başarının diğer taraftan da başarısızlığın gelişimini kaleme almaktır. Özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIV. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'daki denizci Türkmen Beylikleri, etraflarındaki büyük Latin güçleri ve bin yıllık Bizans İmparatorluğu'na rağmen, bölgeyi fethederek, Türk yurdu haline getirerek muazzam bir başarıya ulaşmışlardır. Fakat kurumsallaşp, devletleşme ve bu yolla Türk siyasi birliğini sağlama ve Anadolu dışında Rumeli'nde de yerleşme konusunda Osmanlıların gösterdiği başarıyı sağlayamamışlardır. Mentешеoğulları Beyliği özelinde Türk tarihinin bu kendine has nitelikler taşıyan döneminde devletlerarası ilişkileri inceleyerek, Türkmen Beyliklerinin tarihinin farklı bir yönünü araştırmacıların dikkatine sunmak bu yüksek lisans tez çalışmasının temel amacı olmuştur. Birincil kaynakların yanında modern çalışmaları da inceleyerek, Mentеше Beyliğinin dış ilişkilerini ön planda tutma hedefiyle yapılan tez çalışmasında, ister istemez Latinlerle ve Osmanlılarla olan temaslar daha yoğun olarak işlenmiştir. Özellikle Latinlerin, XIII ve XV. Yüzyıllar arasında Anadolu ve Balkanlara yoğun ilgisi, birincil kaynaklar ve modern çalışmalarda birçok dilde veri ve araştırma yapıldığı gerçeğiyle bizi karşılaştırdı. Mümkün olduğu kadar Batılı ve Türk kaynaklarına ulaşmaya çalıştık. Latince, Yunanca, Arapça kaynakların Türkçe veya İngilizce çevirileri çalışmada kullanıldı. Araştırma eserleri arasında, dönemimiz ve konuyla ilgili yerli ve yabancı otoritelerin kitap, makale ve bildiri gibi çalışmalarının bulunmasına özen gösterildi.

Tezin yazım aşaması pandemi şartları altında gerçekleştiğinden bazen gerekli kaynaklara ulaşmada sıkıntılarla ve idari sorunlarla karşılaşıldı. Akademik, bilimsel ve idari sorunlar karşısında bana her zaman destek olan Danışmanım Öğr. Üyesi Dr. Kemal Ramazan Haykıran teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle Fransızca eserlerden faydalanmamı sağlayan ve önerileriyle çalışmayı zenginleştiren hocam Prof. Dr. Mustafa Daş'a da şükranlarımı arz ederim. E. Zachariadou'nun *Trade and Crusade* adlı eserinin henüz yayımlanmış Türkçe tercümesinden istifade etmeme izin veren Doç. Dr. Murat Keçiş'e ayrıca teşekkür ederim. Bütün öğrenim hayatım boyunca benden destek ve ilgilerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan sevgili annem Fatma Arı'ya, babam Ziya Arı'ya ve kardeşim Şevval Arı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Alperen ARI

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	8
1. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ TARİHİ COĞRAFYA VE BEYLİĞİN KURULUŞU	8
1.1. Menteşe Yöresi'nin Tarihi Coğrafyası	8
1.2. Eskiçağ'da Karia.....	9
1.3. Bizans Döneminde Karia	14
1.4. Menteşeoğulları Beyliği'nin Kuruluşu ve Tarihi Gelişmesi.....	18
2. BÖLÜM	31
2. MENTEŞEOĞULLARI'NIN ANADOLU BEYLİKLERİ, MEMLÜK VE TİMUR DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ	31
2.1. Menteşeoğulları -Karaman İlişkileri.....	31
2.2. Menteşeoğulları Aydınoğulları İlişkileri	35
2.3. Menteşeoğullarının Memlükler ve Timur Devletleriyle Münasebetleri	41
3. BÖLÜM	46
3. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ VE HIRİSTİYAN GÜÇLER	46
3.1. Menteşeoğulları Beyliği ve Bizans İmparatorluğu	46
3.2. Ege Latin Güçleri ve Askeri Temaslar	52
3.3. Latinlerle Ticari ve Ekonomik İlişkiler	56
4. BÖLÜM	61
4. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ VE OSMANLI İLİŞKİLERİ	61

4.1. Kosova Savaşına Kadar Osmanlı Mentеше Temasları	61
4.2. Yıldırım Bayezid Döneminde Mentешеoğullarının İlhakı	68
4.3. Fetret Devrinde Mentешеoğulları Osmanlı İlişkileri ve Beyliğin Osmanlı Topraklarına Kesin İlhakı.....	76
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	79
6. KAYNAKLAR.....	81
ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
- a.g.m. : Adı Geçen Makale
- a.g.t. : Adı Geçen Tez
- bkz. : Bakınız
- C. : Cilt
- çev. : Çeviren
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- E. Ü. : Ege Üniversitesi
- ed. : Editör
- hz. : Hazırlayan
- İ. Ü. E. F. : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- İ. Ü. : İstanbul Üniversitesi
- İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
- M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı
- Nşr. : Neşreden
- s. : Sayfa
- S. : Sayı
- sad. : Sadeleştiren
- T. A. D. : Tarih Araştırmaları Dergisi
- T. O. E. M. : Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

vd. : ve devamı

GİRİŞ

Anadolu'nun Hıristiyan-Bizans olan etnik ve kültürel yapısının Türk-Müslüman olarak değişip, dönüşmesinin kronolojik olarak iki aşamada gerçekleştiğini söyleyebiliriz. XI. yüzyılın son yarısında, 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Türkler, siyasi-askeri olarak bütün Anadolu'ya sahip olmuşlardı. Bu süreç içerisinde tarihi kaynaklarda "Tevaif-i Mülûk" adıyla anılan ilk beylikler, özellikle Anadolu'nun doğu ve orta kesimlerinde kuruldu. Türk siyasi oluşumları arasında Anadolu'da belirleyici güç ise önce İznik daha sonra da Konya'yı merkez edinen Türkiye Selçukluları idi. Malazgirt sonrasında Ege ve Marmara'nın Anadolu sahillerinden çekilmek zorunda kalan Bizans İmparatorluğu ise Anadolu'ya ilk Haçlı Seferi dolayısıyla 1096-1099'da tekrar dönebildi. İki yüzyıl boyunca Anadolu'nun sahil bölgeleri ve Batısı, Bizans hâkimiyetinde kalırken, Türkler Orta ve Doğu Anadolu'da tutunmayı başarıp, bu toprakları kendilerine vatan yaptılar. Bu bağlamda Anadolu'nun Türk Yurdu haline gelmesinin ikinci evresinin gerçekleştiği görülmektedir. 1243 Köseadağ Savaşı ile çöküş yaşamaya başlayan Türkiye Selçuklu Devleti'nden ve 1261'de İstanbul'u geri alarak Batı Anadolu'da etkinliğini zayıflatan Bizans'tan boşalan siyasi/askeri otorite boşluğunu, Moğol baskısı başta olmak üzere çeşitli sebeplerle Batı Anadolu uçlarına yığılan Türkmen boyları doldurmaya başladı. XIII. Yüzyılın sonları ve XIV. yüzyılın başlarında uç bölgelerinde yoğunlaşmış olan Türkmen kitleleri, Bizans hâkimiyetindeki topraklara yaptıkları akın ve gazaları kalıcı fetih hareketlerine dönüştürdüler. Kısa sürede Batı Anadolu'daki Bizans eyaletlerinde, çoğunlukla boy beylerinin atalarının ya da kurucularının adını taşıyan Türkmen beylikleri ortaya çıktı. Türk tarih yazıcılığında "Anadolu Beylikleri", "Türkmen Beylikleri" veya kısaca "Beylikler" olarak adlandırılan ve tarihi kaynaklarda yine "Tevaif-i Mülûk" adıyla bilinen bu ikinci beylikler, Anadolu'nun Türk yurdu haline dönüşümünün ikinci evresinin aktörleridir. Bu ikinci dönemin Batı Anadolu'daki ilk ve önemli kahramanlarından biri de şüphesiz Bizans'ın Karia eyaletinin fethini gerçekleştiren Menteşeoğulları Beyliğidir.

Türk fetihleri sonrasında Menteşe adıyla anılacak olan Karia bölgesi, Anadolu'nun Güneybatı sahilleri ile hinterlandını (günümüz Aydın ilinin güneyi, Denizli'nin uç kısımları ve Muğla ilinin tamamını) kapsayan yöre olarak, hem Doğu ve Orta Akdeniz'e hem de Adalar (Ege) Denizine hükmeden konumuyla tarihin her döneminde jeostratejik bakımdan büyük öneme sahiptir. Son derece girintili-çıkıntılı sahilleri, adaları, liman ve iskeleleriyle denizcilik ve ticaret faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapıldığı Karia, ormanlarla kaplı dağlık

alanları, verimli ovaları ve akarsularıyla tarım ve hayvancılık için de çok elverişlidir. Dolayısıyla tarihin her döneminde iz bırakan medeniyetleri bünyesinde barındırmıştır. Bölge, adını Antik dönemin Kar halkından almış olup, en önemli yerleşim merkezleri Tralles (Aydın) Nyssa (Sultanhisar), Alinda (Karpuzlu), Stratonikea (Eskihisar), Halikarnassos (Bodrum), Knidos (Tekir), Labraunda (Kargıcak), Mobolla (Muğla) ve Mylasa (Milas) idi¹. Karyalılar M.Ö. 545'lere kadar bağımsızlıklarını korumuşlar ancak daha sonra Pers hâkimiyetine girmişlerdir. Büyük İskender'in doğu seferiyle, İskender İmparatorluğu hâkimiyetine giren Karia bir süre sonra Helen medeniyeti bünyesinde kendi otantik kültürünü kaybederek Helenleşmiştir. Selekoslar ve Bergama Helenistik krallıkları hâkimiyeti sonrasında Karia yöresi Roma İmparatorluğu'nun Asya Eyaletine dâhil oldu. 395'te Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Bizans adını alacak olan Doğu Roma egemenliğinde kalan Karia yöresi, uzun zaman boyunca Bizans'ın Karabisian Themasının bir parçası olarak yönetildi. Erken Ortaçağ döneminde hızla yayılan Hıristiyanlık Karia'da da etkili oldu ve Bizans hâkimiyetinde bir metropolitlik haline geldi. Savunmaya elverişli dağlık arazisi ve sahilleriyle Bizans zamanında uzun süre istilalardan uzak kalan Karia yöresi, sükûnet ve istikrar içerisinde Milet (Balat), Makri gibi liman ve iskeleleri vasıtasıyla deniz ticareti sayesinde kalkınmış ve zenginleşmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun 1204'teki Latin istilası dolayısıyla yaşadığı yıkımdan da fazla etkilenmeyen Karia bölgesi, 1261'de İstanbul'un geri alınışına kadar geçen zamanda Bizans Laskaris İmparatorluğuna bağlı olarak kaldı. İstanbul'un geri alınışıyla Bizans İmparatorluk yönetiminin ağırlık merkezi İstanbul ve Balkanlar üzerine yoğunlaştı. Bundan dolayı Batı Anadolu'daki Bizans askeri ve mali varlığı, potansiyeli İstanbul'a kaydırıldı. Batı Anadolu ve bu arada da Karia yöresi askeri ve idari bakımdan ihmal edildi. Bu sırada Selçuklu-Bizans sınırlarına yığılmış olan Türkmen kitleleri, Moğollar karşısında direnemeyince Bizans'ın Batı Anadolu'daki topraklarına adeta sel gibi akmaya başladılar. Bizans'ın son derece zayıf bıraktığı yöreleri Türkmenlerin fethetmesini Bizanslı tarihçi Gregoras şöyle ifade etmektedir: "Roma ordularının bu muntıkadan çekilmesinden sonra denize kadar olan bütün arazi Türk satraplıkları hegemonyasına geçti. Türkler Clerge ile anlaştıktan sonra Asya'da bir zamanlar Roma hegemonyasına girmiş bulunan yerlere muhacirler yerleştirdiler. Karmanos Alisurios İç Frigya'nın büyük bir kısmını ve Philadelphia'ya kadar olan araziye, Menderes çayı civarında bulunan Antiokhia havalisini işgal etti. Oradan İzmir'e kadar uzanan bölge ile İyonia'nın sahilden uzak kısımlarını Sarkhanes adı verilen bir diğeri aldı. Sasan adlı biri

¹ Veli Sevin (2019), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 125-126 Karyalılar Egeli halklar ile Trak göçmenleri ve daha sonradan bölgeyi istila eden Dorların karışımından doğmuştur.

Manisa² çevresini, Priene'yi ve Ephesos'a kadar uzanarak oralarını kendine satraplık yaptı. Lydia'dan, Eolia'dan Hellespont Misia'sına kadar olan sahayı Kalames ve onun oğlu Karase aldı. Olympos civarını ve bütün Bithynia'yı Atman adında bir başkası elde etti. Sakarya nehrinden Paphlagonia'ya kadar Amurios'un oğulları aralarında paylaştılar.”³

Karia yöresinde Türkmen fetihlerinin başlangıcı için 1261 yılı kabul edilmektedir.⁴ Beyliğin kuruluş hadisesi henüz muallâk olmakla birlikte Menteşe Bey ve halkının, Selçukluların himayesinde bölgeye geldikleri açıktır. Menteşe Bey'in adı ise 1278'de Nyssa'nın(Sultanhisar) ve hemen ardından Tralles'in(Aydın) fetihleri vesilesiyle Pachymeres'te göze çarpmakta. Pachymeres'te Menteşe Bey'den “Güçlü bir adam olan Salpakis, yani onların kendi dillerindeki adıyla Menteş Bey çok sayıda adamdan oluşan ordusuyla saldırmış ve şehri kuşatmışlardı” şeklinde bahsediliyor.⁵ Tralles ve Nyssa'nın intikamını almak ve Türkleri Batı Anadolu'dan atmak isteyen Bizans 1296'da tekrar harekete geçerek Türklerin üzerine yürümüş, Phlanthrop Alexios önderliğinde bazı başarılar kazanmıştır. Bu sırada Menteşe Bey çoktan hayatını kaybetmişti.⁶ Bizans generali Alexios bu başarılarından sonra zor duruma düşmüş olan Menteşe'den de bazı Türkleri yanına çekerek Bizans'a karşı ayaklanmış fakat başarılı olamayarak öldürülmüştü.⁷ Menteşe Bey'den sonra beyliğin başına oğlu Mesud Bey geçmiş diğer oğlu Kirman Bey ise Finike'de hüküm sürmüştü. Diğer beyliklerde de gördüğümüz Ulubey sıfatlı bir büyük hükümdarın olduğu ve hanedanın diğer üyelerinin başka merkezlerde onun tabiiyeti altında hükümet etmesi durumuna rastlamaktayız.⁸

Menteşeoğulları Türk kara ordusu geleneğini sürdürmekle birlikte bölgede tutunabilmeleri için en önemli şartların başında gelen denizcilik faaliyetlerine yoğunlaşmışlardı. Bunda Bizans'ın Karia'dan çekilmesi sonrasında işsiz kalan, bölgeye hakim ve işinin ehli yerel Rum denizcilerini kendilerine memur etmelerinin de faydası olmuştur. Artık denizci bir kimliğe bürünen Menteşe Beyliği'nin adı, 1300'lerde Rodos Adası'na ve bundan birkaç yıl sonra Sakız, Sisam ve Karpathos adalarına yağma akınları

² Menderes Magnesia'sı

³ Paul Wittek (1999), *Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, (çev. O. Ş. Gökyay), T.T.K Yayınları, Ankara, s. 17

⁴ Wittek (1999), a.g.e., s. 24; İsmail Hakkı Uzunçarşılı (2019), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, T.T.K. Yayınları, Ankara, s.70

⁵ Georges Pachymeres (2009), *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev. İlcan Barlas), İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 59

⁶ Erdoğan Merçil (2004), “Menteşeoğulları” *DİA*, C. XXIX, s. 153

⁷ Wittek (1999), a.g.e., s. 40-41, Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s.71

⁸ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s.71

vesilesiyle duyulmaya başlıyor.⁹ Bizans'ın Ege'deki hakimiyetinin yavaş yavaş kırılması neticesinde Latinler ve Rodos Şövalyeleri hemen bu boşluğu doldurmaya çalışmışlar ve karşılarında Menteşeoğullarını bulmuşlardı. Girit'te hüküm süren Venedikliler ile Menteşe arasında daha 1300'lerde ticari ilişkiler kurulmaya başlanmıştı.¹⁰ Bizans ile olan mücadele ise farklı bir safhaya taşınmış, Türkler karşısında kendi askeri varlıklarıyla tutunamayacaklarını anlayan Bizanslılar paralı askerlere başvurmuşlar ancak bundan da bir netice alamamışlardır. Büyük bir Alan birliğini bertaraf eden Türklere karşı ikinci ve son bir hamle olarak Katalan Birliği'nin komutanı Roger de Flor ile anlaşmışlar ve kısa süreli başarılar elde etmişlerdi. Ancak kendi başlarına buyruk hareket eden Katalanlar ile Bizans'ın arası bozulmuş, komutanları Bizans tarafından öldürülmüş, bunun üzerine bu defa da Türklerle ittifak yapan Katalanlar Bizans'a karşı savaşmışlardır.¹¹ Art arda gelen başarısızlıklar yüzünden Bizans artık uzun bir süre Ege'ye ve Batı Anadolu'ya gözünü dikemeyecek, ellerinde kalan son birkaç merkezin Türklere karşı müdafaasıyla meşgul olacaktı.

Katalanların Anadolu'dan çekilmelerinden hemen sonra Menteşeoğulları, Sasa Bey önderliğinde Ayasuluk ve Birgi'yi fethettiler. Saruhanoğulları Manisa, Karesioğulları da Edremit ve Bergama'yı fethederek Batı Anadolu'dan Türkleri çıkartmanın artık imkansız olduğunun mesajını verdiler. Sasa Bey fetihlerinin kalıcı olmasının yolunun bölgenin Türkleşmesini sağlamaktan geçtiğinin farkındaydı. Bu amaçla bir Germiyan subaşı olan Aydınoğlu Mehmed Bey'i yanına davet ederek onu kendine vassal kılıp, askeri gücünden faydalanmanın planını yaptı. Ancak bilinmeyen bir nedenden ötürü arası açılan iki Türk komutanı birbirlerine düştüler. Aydınoğlu Mehmed Bey'in bu kargaşayı kendi zaferiyle sonuçlandırması sonrası Menteşe Beyliği için dış politikada yeni bir dönemi başlamış oldu. Gaza ve ganimet idealleriyle sık sık bir araya gelen Menteşe, Aydın ve Saruhan Beylikleri Hıristiyan unsurlara karşı beraberce mücadele ediyorlardı. Ancak Gazi Umur Bey döneminde üstünlüğü tamamen eline geçiren Aydınoğulları karşısında Menteşeoğulları, Latinlerle ittifaklar kurarak bir denge oluşturmaya çalışmışlardır. Kaynaklarda pek çok defa Hıristiyanlara karşı yan yana zikredilen sahil beylikleri arasından Menteşe artık zaman zaman sıyrılıyordu. Örneğin Umur Bey'in Bizans üzerine yaptığı büyük Gelibolu Seferi'ne

⁹ Serdar Çavuşdere (2017), *Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türkler (1243-1353)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 31

¹⁰ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 32

¹¹ Georg Ostrogorsky (2017), *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 455

katılanlar arasında Saruhanoğulları sayılırken Menteşe Beyliği'nin bahsi geçmemektedir.¹² 1334'te oluşturulan Haçlı Donanması'nda ise Edremit'te Karesi; İzmir'de Aydınoğulları'na karşı zaferler elde eden Haçlılar, Menteşe Beyliği'ne dokunmuyorlardı.¹³

Ticaret, Menteşe Beyliği'nin dış politikalarını şekillendiren bir diğer önemli etken olmuştur. Gazalardan elde edilen ganimetler kadar Latinlerle yapılan ticaret de önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Latinler de Menteşeoğulları ve diğer sahil beylikleriyle yaptıkları anlaşmalarla bölgedeki ticareti daima diri tutmak istemişlerdir. Hıristiyan İttifak'ın özellikle Aydınoğulları ile yoğun çatışma haline girdiği dönemde ordunun temel ihtiyaçları olan tahıl ve at gibi gereksinimler Menteşe Beyliği'nden karşılanmaya çalışılmıştır.¹⁴ Fakat Menteşe ile yapılan ticaret zaman zaman Rodos Şövalyeleri ve Papalık'ın direktifleri doğrultusunda sekteye uğramıştır. Venedik ve Ceneviz gibi varlıklarını deniz ticaretine borçlu olmayan Rodos Şövalyeleri'ni bir araya getiren şey dini ve siyasi idealleri idi. Bu yüzden ticaret ve İtalya'da kendi aralarında yaşadıkları mücadeleler uğruna kurdukları ittifakları kolayca bozan, bazen de köstek olan Latinlere karşı Rodos Şövalyeleri zaman zaman katı bir tutum izlemiştir. Papalık'ın Türklerle ticareti yasaklamasına rağmen bu yasaklara uymayan Venedik ve Cenevizliler, Rodos Şövalyeleri tarafından cezalandırılmışlar ve aralarında küçük çaplı çatışmalar dahi çıkmıştır. Menteşe Beyliği ve Cenevizliler bir ittifak kurarak, çıkarları doğrultusunda Rodos Şövalyeleri'ne karşı beraberce savaşmışlardır.¹⁵

Menteşeoğulları Beyliği için asıl dönüm noktası ise, Bitinya yöresinde günden güne yaptıkları gaza ve akınlarla büyüyen ve itibarlarını arttıran Osmanlılar olmuştur. Osmanlıların kuruluş yıllarında izlediği beyliklerle iyi geçinme politikası sayesinde, Bizans ve Balkanlara yaptıkları akınlarda diğer beyliklerin de desteğini almışlardır. Ancak Osmanlıların büyük bir güç haline gelmesi ve diğer beyliklerin bir gün sıranın kendilerine de geleceğini fark etmeleri üzerine Osmanlı ile olan ilişkiler gerilmiştir. Yıldırım dönemine kadar beyliklerle iyi geçinme, meşruiyet temelinde beyliklere sahip olma ve onları kendilerine vassal kılma politikası, Yıldırım Bayezid ile birlikte değişmiş ve doğrudan Anadolu Beylikleri ilhak edilmiştir. Osmanlılar ilk yıllarından beri özellikle Karamanoğulları ve diğer beylikler karşısında üstünlük kurma amaçlı faaliyetlere girişmişlerdir. I. Murad döneminde Germiyan Beyi'nin kızı ile şehzade Bayezid'in 1382

¹² Feridun Emecen (2012), "Umur Bey", DİA, C. XLII, s. 156

¹³ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 106-107

¹⁴ Tülay Metin (2014), "Ortaçağ Akdenizinde Menteşe Beyliğinin İktisadî Faaliyetleri ve At Ticareti", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. CLXXIII, s. 267

¹⁵ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 58

tarıhli düğününe Karaman, Hamid, Mentese, Teke, Saruhan, Aydın ve İsfendiyar Beyleri davet edildi. Oldukça görkemli bir şekilde gerçekleşen bu düğün vesilesiyle Osmanlılar diğere beyliklere gözdağı verdiler. Germiyan'dan çeyiz bahanesiyle topraklarının bir kısmı alındı. Hemen ardından Hamidoğulları Beyliğı üzerine yürüyen I. Murad savaşmadan altı şehir daha elde etti. Böylece Karaman'ın etrafını sarmaya başladı.¹⁶ Kızıışan Osmanlı-Karaman mücadelesi yüzünden Menteseoğulları da diken üstündeydiler. Batı Anadolu Beylikleri; Türkiye Selçuklularının yıkılışıyla birlikte, o büyük mirasa konmak isteyen Karamanoğullarının vassalıydılar. Karamanoğulları ile olan münasebetlerinin başına bela olacağını fark eden Mentese Beyliğı'nin bir taraftan Osmanlılara yaranmak, diğere yandan da onların güçten düşmesini beklemekten başka bir şey ellerinden gelmiyordu. I. Murad'ın Kosova'da şehit edildiğı savaşta Osmanlıların yanında Mentese ve diğere sahil beylikleri de vardı.¹⁷ I. Murad'ın şehit edilmesini bir fırsat olarak gören beylikler hemen Karamanoğulları etrafında bir ittifak vücuda getirdiler. Bu ittifaka Menteseoğulları da dahil olmuştur. Babasından hem fikir hem de kişilik itibarıyla ayrı bir şahsiyet olan Yıldırım Bayezid, çok geçmeden Anadolu'ya geçmiş ve beylikleri bir bir kendi idaresi altına almıştır. Yıldırım Bayezid'in hışmından Menteseoğulları Beyliğı de nasibini almış ve Mentese için yeni bir dönem başlamıştır. Bayezid'in saldırgan dış politikası neticesinde bütün beylikler Doğu'nun yükselen gücü Timur'un yanında toplanmışlar ve Ankara Savaşı'nda beraber Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır. Ankara Savaşı'ndan sonra beylikleri geri iade edilen beyler arasında Menteseoğlu Mehmed Bey ve İlyas Bey de vardır. Diğere beylikler gibi Mentese de Timur'un yüksek hakimiyetini tanımış ve ona yaranmaya çalışmıştır.¹⁸ Fetret Devri'nde Çelebi Mehmet'e karşı kardeşi İsa'yı destekleyen Mentese ve Aydın Beylikleri, bu tercihleriyle muzaffer Çelebi Mehmed'in düşmanlığını kazandılar. Fakat daha sonra Osmanlı hakimiyetini tanımak şartıyla, birer vassal olarak varlıklarını sürdürdüler. Mentese Bey'i İlyas geçmişin acı hatıralarına rağmen iki oğlunu Osmanlı'ya rehin vermek zorunda kaldı. Leys ve Ahmet adını taşıyan bu iki şehzade babalarının ve Çelebi Mehmed'in aynı zamana denk gelen ölümlerini bir fırsat sanarak Osmanlı hapsinden kaçmışlar ve Mentese'ye gelerek yönetimi ele geçirmişlerdir. II. Murad tarafından bu idareye de son verilerek, Mentese Beyliğı artık Osmanlı'nın Anadolu Eyaleti'ne bağılı bir Mentese Sancağı haline geldi.

¹⁶ Halil İncalcık (2016), *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, TDV İSAM Yayınları, Ankara, s. 109-110

¹⁷ Wittek (1999), a.g.e., s.77

¹⁸ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 77

Menteşe Beyliği'nin dış siyasetinin iskeletini denge politikaları oluşturmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse; ilk devirlerinde gaza ve ganimet amacıyla Ege Adaları'na düzenledikleri seferler dolayısıyla diğer sahil beylikleriyle aralarını iyi tutmuşlar, fakat Aydınoğulları Beyliği'nin zamanla büyük bir güç haline gelmesi ve Mentese varlığını tehdit etmesi sebebiyle ittifaktan yavaş yavaş çıkarak Latin ittifakından faydalanmaya çalışmışlardır. Daha sonraki dönemde ise saldırgan bir Osmanlı faktörü ortaya çıkmış ve diğer beylikleri peyderpey kendi hakimiyeti altına almıştır. Osmanlı'ya karşı yeniden birleşen Sahil Beylikleri, Timur sayesinde kendi beyliklerine yeniden kavuşmuşlar ancak tekrardan Osmanlı ülkesinin bir parçası olmaktan kaçamamışlardır. Mentese ve diğer beylikler açısından; I. Murad devri vassallık, Yıldırım Bazeyid devri işgal, Fetret Devri yeniden bağımsızlık, II. Murad devri ise yok oluş dönemlerini ifade eder.¹⁹

Menteşeoğulları Tarihi çalışmaları diğer beylik tarihlerine kıyasla ihmal edilmiş bir alandır. Menteseoğulları üzerine yapılmış ilk ciddi çalışma Paul Wittek'in "Menteşe Beyliği" adlı monografisidir. İlk Türkçe baskısının üzerinden 77 yıl geçmesine rağmen hala Mentese tarihi çalışmalarının temelini oluşturan bu eser dışındaki çalışmalar; makaleler, sempozyum bildirileri, kitap bölümleri gibi sınırlı alanlarda olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Feridun Emecen, Elizabeth Zachariadou gibi tarihçiler ise Mentese tarihi üzerine yeni yorumlar getirmişler ve pek çok faydalı eserler ortaya koymuşlardır. Ancak 21. Yüzyıl tarihçiliğine uygun, yeni ortaya çıkan belgeler ve bilgiler ışığında Menteseoğulları Beyliği Tarihi'ni bütün yönleriyle ortaya koyacak yeni bir monografik çalışma eksikliği hala kapanmış değildir.

Bu çalışma ise Menteseoğulları Beyliği'nin diğer siyasi yapılarla olan münasebetleri esas alınarak, bu ilişkiler aydınlatılmaya çalışılacaktır. Mentese Beyliği'nin "beylik olma süreci, vasallıktan kurtulup bağımsızlığını sağlama mücadelesi ve bağımsızlıklarını sürdürme çabaları" üzerinden ilerleyecektir. Mentese Beyliği'ni diğer Anadolu Beyliklerinden ve hatta diğer Sahil Beyliklerinden ayıran özellikleri nelerdir? Dönemin atmosferinin Mentese'nin dış politikalarına nasıl bir etkisi olmuştur? Haçlı-Latin İttifakları, Karamanoğulları, Bizans, Aydınoğulları ve Osmanlılar karşısında nasıl bir tutum izlemişlerdir? Hıristiyanlarla olan ticaretin yansımaları neler olmuştur? Gibi sorulara cevaplar aranmaya çalışılacaktır.

¹⁹ Feridun M. Emecen (2012), *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 187

1. BÖLÜM

1. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ TARİHİ COĞRAFYA VE BEYLİĞİN KURULUŞU

1.1. Menteşe Yöresi'nin Tarihi Coğrafyası

Menteşe Yöresi Anadolu'nun güneybatı kesiminde, sahilleri Ege Denizi ve Akdeniz'le çevrili, günümüzdeki Aydın ve Muğla'nın büyük bir kısmı ile Denizli'nin batı kısmını kapsayan yurt parçamızdır. İki denizin kesiştiği; verimli ovaları, akarsuları, dağları, ormanları ve yer altı zenginlikleriyle Menteşe Yöresi, Antikçağlardan günümüze kadar her daim önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Oldukça engebeli bir tapografyaya sahiptir. İç Menteşe ve Dış Menteşe olarak ikiye ayrılmaktadır. İç Menteşe, Büyük Menderes Nehri'ne uzanan üç vadiden ve bu vadilerin arasından yükselen kuzey-güney doğrultulu dağ sıralarından oluşur. Vadileri oluşturan akarsulardan ilki Çine Çayı'dır. Batısında Beşparmak Dağları (1332m) yer alır. İkinci vadi Akçay'ın suladığı Bozdoğan ovasıdır. Batısında Madran Dağı (1447m) doğusunda Karıncalı Dağ(1703m) yer alır. Üçüncü vadi Dandalaz Çayı'nın (Karacasu) uzandığı vadidir. Doğusunda Babadağ(2300m), Akdağ(1891m) ve Honaz Dağı(2328m) yer alır. Bölgenin en önemli yerleşim yerleri Çine, Tavas, Bozdoğan, Kale, Karacasu ve Karpuzlu'dur. Dış Menteşe ise Ege Denizi'ne sınırlanan Bodrum(Halikarnassos), Datça(Knidos) ve Bozburun yarımadaaları ile dağlık alanlar ve Oyuklu Dağ(1892), Kavak Dağı(1370m), Kıran dağların aralarında yer alan alüvyonlu ovalardan oluşur. Başlıca yerleşim yerleri Milas, Muğla, Beçin, Bodrum, Marmaris, Datça, Güllük ve Yatağan'dır. Dış Menteşe'de yer alan körfez ve koylar oldukça parçalı, girintili çıkıntılı ve engebelidir. Ria, liman ve haliç kıyı tipleri bulunmakla birlikte tek başına hiçbiri hakim değildir. Karışık kıyı tiplerinin bir araya gelmesiyle mevcut olan bu kıyılara "Menteşe tipi" kıyıları denilebilir.²⁰ Karışık bir kıyı şeridine sahip olması Menteşe kıyılarının büyük limanlara sahip olamamasına ve dolayısıyla da denizciliğin umulan düzeye gelememesinin sebeplerinden biridir. İç Menteşe'de kara, dış Menteşe'de ise deniz kültürü daha baskın yaşanmaktadır.

Genel olarak Akdeniz ikliminin yaşandığı Menteşe yöresi makilik alanların yan ısıra orman bakımından da zengindir. Kızılçam, karaçam, sedir, ardıç ağaçları tarihin her

²⁰ Cercis İkiel (2006), "Muğla İlinin Coğrafi Özellikleri", *Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (ed. Ali Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla-İzmir, s. 58

döneminde ekonomik değeri olmuş ve Menteşe yöresinden kereste ihracatı, bölge için önemli gelir kaynağını oluşturmuştur. Zeytin ve zeytin üretimi de en eski dönemlerden günümüze önemli bir uğraşı ve geçim kaynağıdır. Verimli ovalarda hububat ve diğer tarım ürünleri yetiştirilirken, özellikle iç Menteşe’de besicilik, büyük ve küçükbaş hayvan yetiştirilmesi de önemlidir. Türkmenlerin yöreye yerleşmeleri sonrasında bilhassa küçükbaş hayvan ve at ticaretinin canlandığı görülmektedir. İç Menteşe’de zengin maden yatakları ve mermer ocakları da Eskiçağlardan beri işletilmektedir. Sahillerdeyse denizciliğe dayalı yaşam tarzı gelişmiştir. Balıkçılık ve deniz ticareti gündelik yaşamda geçim kaynakları olarak dikkat çeker.

1.2. Eskiçağ’da Karia

Menteşe Yöresi’nin eski adı “Karia”dır. Karia, adını bölgeye yerleşmiş olan, kökeni tam olarak belirlenememiş Karılardan alır. Kuzeyinde Ionia, Lydia, doğusunda Phrygia, güneybatısında Lykia ile çevrelenmiştir. Herodotos Karialıları şöyle tanımlamaktadır: “Karialılar, anakaraya adalardan gelmişlerdi. Eskiden Leleg adı altında adalarda oturlardı ve Minos uyuğundaydılar; bana anlatılanlara pek uymamakla beraber vergi vermezlermiş, yalnız Minos vergi istediği zaman, ona gemilerde çalışacak adamlar gönderirlermiş. Ve Minos, savaşları kazandığı ve birçok ülkeye baş eğdirdiği için, Karialı soyu da o zamanlar soyların en ünlüsü ve en kalabalığı olmuş. Şu üç şeyi onlar bulmuşlardır ve Yunanlılar da onlardan almışlardır: Savaş başlığının üzerine koyulan sorguç, kalkan üzerine işaretler kazımak bize onlardan geçmiştir ve bir de kalkanı tutmak için kulp yapmak da onların icadıdır; o zamana kadar kalkan elle kulpundan tutulmaz, boyundan geçirilen bir kayışla sol omuz üstüne alınır ve böyle kullanılırdı. Çok sonraları Dorlar ve İonlar, Karialıları adalardan çıkarmışlar, onlar da bunun üzerine anakaraya göçmüşlerdir. Giritlilerin Karialılar için anlattıkları budur; ama Karialıların kendileri bunu kabul etmezler; onlar anakaranın yerlisi olduklarını ve hep şimdiki adlarını taşıdıklarını söylerler. Mylasa’da Karia Zeusü’ne ait bir tapınak gösterirler ki, buraya kardeş uluslar olarak Mysialılar ve Lydialılar da kabul edilirdi; zira diyorlar, Lydos ve Myros, Kar’ın kardeşleriydiler. Bu iki ulus bundan ötürü kabul ediliyordu; ama başka soylardan olanlar, Karia dili konuşsalar bile, bu tapınağa sokulmazlardı.” Bu bilgilerden de anlayacağımız üzere Karialılar kendilerini Anadolu’nun yerlisi olarak görmüşlerdir. Bu durum da Karialıların Hititlilerin devamı olan Luwilerin soyundan geldikleri tezini destekler. Ancak yer adları ve dinleri Karialıların Hint-Avrupa

kökenli bir dil konuşmadıklarına işaret eder.²¹ Karialıların soylu olduklarının vurgusu, sorguç ve kalkan saplarını bulmaları ise onların savaşçı bir halk olduklarının göstergesidir. M.Ö. VII. Yüzyılın ortalarında Mısır Firavunu Psammetikhos I. zamanında Karialılar, İonialılarla birlikte Mısır'a paralı asker olarak gitmişlerdir. Daha sonra da paralı asker olarak firavunlara hizmet etmeye devam eden Karialılar, Mısır'a yerleşerek bir Kar-Mısır kültürü oluşturmuşlardır.²² Ayrıca Mısırlılar çok daha eski tarihlerde, M.Ö 1297-1239 yılları arasında Karia'da hâkim olmuşlardır. Kadeş Antlaşması ile Mısırlılar Karia'dan çekildikten sonra sırası ile önce İskitler, sonra da Asurlular Karia ülkesinde hâkim oldular.²³ Fakat Karialılar bu işgallerden kurtulup kendi hâkimiyetlerini yeniden tesis etmeyi bildiler.

Leleg-Kar ilişkisi ise tam aydınlatılamamıştır. Herodotos'a göre aynı halk olan Leleg ve Karialılar, bazı antik çağ yazarlarına göre ise Karialıların köleleriydiler.²⁴ Leleg dilinde yazılmış bir eser günümüze ulaşmamıştır. Bu durum Leleglerin Karia dilinde konuştukları ve yazıyı kullanmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Homeros'a göre "kaba konuşan" Karialılar, Kralları Altes önderliğinde; "savaş düşkünü" Lelegler ile birlikte Troya Savaşı'nda, Troyalıların saflarında savaşmışlardır. Lelegler bu büyük savaşın kaybeden tarafı olarak yurtlarından sürülmüşler ve Karia bölgesindeki Halikarnassos'a yerleşmişlerdir. Bodrum Yarımadası'nda sekiz kent kurmuşlardır.²⁵ Lelegler dışında Thrak ve Dor kavimleri tarafından da Karia'ya yerleşim söz konusudur. Genel olarak batı Anadolu kıyılarına M.Ö. 1000 yıllarından beridir İon ve Aiol göçleri mevcuttur. İon ve Aiollerin Dorlar tarafından yurtlarından sürülmelerinden bir yüzyıl sonra Dorlar istila ettikleri bölgelerin kendilerine dar gelmesi üzerine, Karya kıyılarına gelerek buralara yerleşmişlerdir. İon ve Dorlar bu bölgede beraber yaşamışlardır.²⁶

M.Ö. 900 yıllarına tekabül eden Dor göçleri sonrası, Karia ülkesinde huzursuzluklar çıkmış ve Karialılar, Dorlara karşı büyük bir direniş göstermişlerdir. Ancak istilacı ve savaşçı bir halk olan Dorlar "Dor Heksapolis'i"(Dor Altıkenti) adlı bir birlik kurarak kendilerini güçlendirdiler. Rodos adasından Lindos, Ialysos ve Kamiros ile Kos (İstanköy), Halikarnassos ve Knidos kentlerinden oluşan bu birlik sayesinde kıyılarda tutunmayı

²¹ Sevin (2019), a.g.e., s. 125

²² Kaan İrem (2006), "İlkçağ Boyunca Muğla İli", *Muğlaname – Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (ed. Ali Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla-İzmir, s. 12

²³ Bayram Akça (2006), "Muğla'nın 20. Yüzyıla Kadarki Tarihi", *Muğlaname – Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (ed. Ali Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla-İzmir, s. 32

²⁴ Sevin (2019), a.g.e., s. 126

²⁵ Adnan Diler (2006), "Karya'da Leleg Dönemi", *Muğlaname – Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (ed. Ali Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla-İzmir, s. 2

²⁶ Recep Yıldırım (2011), *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Yıldız Yayıncılık, İzmir, s.192

bilmişler ve Kariyalıları daha çok engebeli bir arazi olan Karia'nın içlerine doğru itmişlerdir.²⁷

Bir “köyler ülkesi” niteliğinde olan Kariyalılar yaşamlarını köylerde sürdürmekteydiler. Gevşek bir federasyon (kaionon) ile örgütlenmişlerdir. Kariyalıları asıl birleştiren unsur ise M.Ö. VI. yüzyılın ortalarında Pers tehdidi olmuştur. Perslere karşı ulusal bir federasyon oluşturulmuştur. M.Ö. 7 ve 6. Yüzyıllarında çok güçlenen Lydialılar bütün batı Anadolu'da hâkimiyetlerini kurdular. Karia'da Lidya egemenliğinde kaldı. Kyros M.Ö. 546'da Lydialıları egemenliği altına alınca Kariyalılar da Pers hâkimiyetine girdiler.²⁸ Bu dönemde İonialılar, Aiolılar, Lykialılar, Miliyalılar ve Pamphyliyalılar ile birlikte Kariyalılar da Sardeis Satraplığı'na bağlandı. M.Ö. 480'de Pers kralı Kserkses'in himayesinde 60 gemilik bir donanma ile Yunanistan seferine iştirak ettiler. Kariyalılar, Sardeis satraplığında alt satraplık haline geldiler. Satrap İsyanı'ndan sonra ise Karia, Lydia Satraplığından alınarak ayrı bir eyalet haline getirildi. Lykia da Karia eyaletine dâhil edildi.²⁹ Karia yerli bir hanedanın yönetimine bırakıldı. İlk Karia satrabı Hyssadolmos'tur. Sonrasında oğlu Hekatomnos yönetime geçerek Karia'yı gerçek bir krallık haline getirmiştir. Hekatomnos'un Mausolos, Hidrieos ve Piksodaros adında üç oğlu; Artemisia ve Ada adında da iki kızı vardır. Mausolos Artemisia ile Hidrieos Ada ile kardeş evliliği yapmıştır. Hekatomnos'un ölümünden sonra Mausolos Karia satraplığının başına geçti.³⁰ Mausolos zamanında başkent iç kesimdeki Mylasa'dan deniz kenarında bulunan Halikarnassos'a taşındı. Başarılı bir devlet adamı olan Karia hükümdarı bir yandan Perslerle iyi geçinerek onları memnun etmiş diğer taraftan ise Karia'yı bağımsız bir krallık olarak yönetmeye çalışmıştır. Bu dönemde Karia Hellenleşmeye başlamış³¹ ve kültürel bir altın çağı yaşamıştır. Fakat Mausolos'un politikalarından hoşnut olmayan halk ona suikast dahi düzenlemişlerdir.³² Köy yerleşimlerinin yoğun olduğu Karia ülkesinde, Halikarnassos'un merkez yapılmasından sonra Yunan tarzı şehirleşme başlamıştır. Cıvardaki 6 kasabanın halkı zorla sürülmüş, Myndos ve Theangela ile birlikte büyük kentler oluşturulmaya çalışılmıştır. Nüfuz alanları kuzeyde Tralles, güneyde Ksanthos civarlarına kadar ulaştı.

²⁷ Sevin (2019), a.g.e., s. 127

²⁸ Ekrem Akurgal (2005), *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara, Tübitak Başak Matbaacılık, Ankara, s. 295

²⁹ Sevgi Sarıkaya (2016), “Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi”, *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, C. IV/S.4, s. 83

³⁰ Sevin (2019), a.g.e., s. 128

³¹ Akurgal (2005), a.g.e., s. 295 (Mausolos büyük bir Greek hayranıydı. Karia kentlerini sanat eserleri ile süslemek amacıyla ünlü mimar ve heykeltıraşları ülkesine davet etmiştir. Kendi anıt mezarı antik çağın yedi harikasından biri olarak tanımlanmıştır. Günümüzde kullanılan Mausoleum/Mozole kelimesinin kökeni de onun bu anıtmezarından ortaya çıkmıştır.)

³² İrem (2006), a.g.m., s. 14

Mausolos'un ölümünden sonra kardeşi Artemisia (M.Ö. 353-351), onun ölümünden sonra ise sırasıyla Hidrieos (M.Ö. 531-344), Ada (M.Ö. 340), Piksodaros (M.Ö. 340-334) ve son olarak da Piksodoros'un damadı Orontobates (M.Ö.334-333) hükümete geçtiler.³³

Makedonya'dan çıkarak büyük bir imparatorluk kuran İskender'in ölümünden sonra fethedilen topraklar komutanları arasında paylaşıldı. İlk başta Ada'nın yönetimine bırakılan Karia daha sonra İskender'in ölümüyle onun komutanları arasında el değiştirmiştir. Karia, önce Antigonos'un, daha sonra (M.Ö. 301) Lysimakhos'un ve son olarak da (M.Ö. 281) Seleukos'un yönetimi altına girmiştir. Kıyıdaki Kaunos, Halikarnassos ve Myndos gibi önemli kentler ise Mısır firavunu I. Ptolemaios tarafından ele geçirildi. M.Ö. 190'da Roma ve müttefikleri Rhodos ile Pergamon ve Seleukos hükümdarı III. Antiokhos arasında Magnasia'da gerçekleşen ve Seleukosların yenilgisiyle sonuçlanan savaş neticesinde Apameia Barış Antlaşması imzalandı. Artık Romalılar Doğu Akdeniz'de hâkim konumuna geçmişlerdi. Seleukoslardan boşalan topraklar Rhodos ve Pergamon arasında paylaştırıldı. Dolayısıyla Roma'nın nüfuzu da Anadolu'da müttefikleri sayesinde pekişmiş oldu. Bu antlaşma sonrası Karia'nın kuzeyi Pergamon Krallığı'na güneyi ise Rhodos'a verildi. Ancak Latmos Herakleiası, Euromos, Iasos, Mylasa, Bargylia, Myndos, Halikarnassos, Pedasa ve Knidos gibi pek çok önemli kent özgür bırakıldılar. Rhodos ve Pergamon'a bırakılan kentler Roma'nın direktifleri doğrultusunda kendi otonomilerine sahip oldular.³⁴ Kara komşuları Pergamon'un aksine güneydeki Karialılar ve Lykialılar, deniz aşırı komşuları Rhodoslularla anlaşamayarak pek çok isyan çıkarttılar. M.Ö. 179'da Makedonya kralı V. Philippos'un ölümü sonrası tahta geçen oğlu Perseus, saldırgan bir tavır takınmaya başladı. Makedonya Kralı'nın Hellen coğrafyalarında gücünü arttırmaya yönelik politikalarından rahatsız olan Pergamon kralı II. Eumenes müttefiklerini uyarmak ve yardım istemek için bizzat kendisi Roma'ya gitmişti. Dönüş yolunda bir suikasta uğraması tarafları iyice birbirine karşı ateşledi ve III. Makedonya savaşına zemin hazırladı.³⁵ III. Makedonya Savaşı sırasında Pergamon, Rhodos, Kappadokia Romalıların yanında yer alırken; Bithynialılar tarafsız kalmıştır. Khalkedon ve Karia kenti Herakleia ise yine Roma'ya gemiler yollayarak saflarını belli ettiler. Miletos Roma'ya savaşta istedikleri her şeyi temin için hazır olduğunu bildiren elçiler yolladılar. Alabandalılar da elçiler göndererek, Tanrıça Roma adına tapınak inşa

³³ Sevin (2019), a.g.e., s. 128-129

³⁴ Murat Tozan (2012), *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası: Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö.89)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, s. 29

³⁵ Tozan, a.g.t., s.39

ettiklerini, savaşta Roma'nın yanında yer aldıklarını bildirdiler.³⁶ Bu durum Karia kentleri başta olmak üzere artık Anadolu'daki krallık ve kentlerin Roma'nın nüfuzu altına girdiğinin başlıca örneğidir. Fakat Roma ve Rhodoslu ve Anadolulu müttefiklerin Pydna'da kazandıkları zaferden sonra araları bozuldu. Roma Rhodos'un elindeki Karia ve Lykia kentlerini özgür ilan etti. Romalılarla arasını yeniden düzeltmek isteyen Pergamon hükümdarı II. Eumenes bizzat Roma'ya gitti fakat Senato'nun karşısına dahi çıkamadan geri döndü. Plasara, Kıbyra ve Tebai kentleri, aralarında anlaşma için yemin ederlerken şahit ettikleri tanrıların arasına Tanrıça Roma'da giriyordu. Aynı yemin metninde Roma'nın kötülüğüne bir faaliyette bulunmayacaklarını da belirtmişlerdir.³⁷ Bu ve benzeri pek çok durum Karia kentlerinin Pergamon egemenliğinden başından beri hoşnutsuz olduklarını ve Romalıları bir kurtarıcı olarak gördüklerini göstermektedir.

M.Ö. 133'te Pergamon kralı III. Attalos hayatını kaybetti. Attalos'un varisi yoktu ve ölmeden önce vasiyetinde krallığını öteden beri dost olarak gördükleri Roma İmparatorluğuna bırakıyordu. Bu kararında şüphesiz Roma'nın önlenemez yükselişi ile bir gün zaten Roma'nın orduları ile Pergamon kapılarına dayanacağını bilmesi etkili olmuştu. Attalos böylece gelecekteki bir savaşı önlemiş fakat halkını ve ülkesini yabancı bir yönetimin eline düşürmüştü. Bu olaydan kısa bir süre sonra Attalos'un meşru olmayan bir kardeşi Pergamon tahtında hak iddia ederek ayaklanmış fakat bu ayaklanma Roma tarafından bastırılmıştı. Böylece Anadolu'da kalıcı Roma hâkimiyeti dönemi kesin olarak başlamış oldu³⁸. Roma isyanın hemen ardından Anadolu'daki ilk eyaleti olan "Provincia Asia"yı kurdu³⁹. Yeni kurulan eyalette birkaç değişiklik dışında Hellen Dönemi'nden kalma siyasi ve idari yapı kendini korudu. Karia'nın durumu ise bu dönemde karışıktır. Karia özgür sınıftaydı fakat Asia Eyaleti'ne hem ekonomik hem de idari olarak bağımlıydı. Anadolu'daki iç isyanlar, özellikle Mithridates savaşlarında Asia Eyaletini de olumsuz etkiledi. Eyalet her biri bir merkezi şehre bağlı on bölgeye ayrıldı (M.Ö. 85). Karia'nın merkezi şehri Halikarnassos idi. İmparator Augustus (M.Ö. 27- M.S. 14) döneminde, Lydia, Frigia, Mysia ile birlikte Karia, birer prokonsüllük (Senato'ya bağlı eyalet) haline getirildi⁴⁰. Merkezden atanan prokonsül zamanın çoğunu eyalet şehirlerinde

³⁶ Tozan, a.g.t., s.39

³⁷ Tozan, a.g.t., s.39

³⁸ Bülent İplikçioğlu (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s. 104;

³⁹ Mehmet Ali Kaya (2005), "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIV/S.38, s. 11-30.

⁴⁰ Carnes Lord (2012), *Proconsuls: Delegated Political-Military Leadership from Rome to America Today*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 46.

yargılama yapmak için seyahat ederek geçiriyordu. İmparator Diocletianus (284-305) zamanında ise gerçekleştirilen Tetrarhia reformuyla İmparatorluk idari olarak dört büyük Prefektura'ya bölündü. Her Prefektura'da, Vicarius'un (Genel Vali) idaresinde Dioecesis adlı eyaletlere ayrıldı. Eyaletlerin sınırları içinde kalan şehirler de kendi valilerinin yönetimindeydi⁴¹. IV. Yüzyılın başında Karia, Oriens (Doğu) Prefektura'sına bağlı Asiana Dioecesi'nin içinde yer alıyordu⁴².

Roma döneminde Batı Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Karia'da da demografik yapıda yaşanan değişim ve dönüşüm önemli olmuştur. Karca konuşan yerli halk, daha Antikçağda çeşitli göçlerle bünyesine farklı etnik unsurları katmıştı. Roma hâkimiyetindeyse Latin unsuru Karia ve Batı Anadolu'ya nüfuz etti. Üstelik Roma egemenliğinde diğer bölgelerle sınırlar ortadan kalktığı için başta ticaret olmak üzere çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerin etkisiyle bölge halkları bir biri arasında karışıp, kaynaştı. Batı Anadolu'daki tüm halkların ortak anlaşma dili (Lingua Franca) Grekçe olduğundan zamanla yerel diller terk edilerek Grekçe herkesin dili haline geldi. Öyle ki Strabon; Phrygialılar, Karialılar, Lydialılar ve Mysialılardan bahsederken bu toplulukların artık karışıklarından ve birbirlerinden ayırt etmenin dahi zor olduğunu belirtmektedir.⁴³ Bununla birlikte tüm Karialıların (Batı Anadolu'daki diğer Antik halklar da dâhil) tamamen Grekleştiği tespitinde bulunmak da güçtür. Öteden beri Grek kökenli halklarla bir arada yaşayan ve uzun bir Hellen hâkimiyetinin ardından Karia'nın Halikarnassos gibi kentlerinin Grekleştiği düşünülebilir. Bununla birlikte Roma hâkimiyetinde yüzyıllarca yaşayan Karialılar "Romalı" kimliğini her şeyin üzerinde tutmuşlardır. Grekçe konuşmakla birlikte, kendilerini Antik dönemin Greklerine köken olarak bağlamaktan ziyade Romalı olarak ifade etmişlerdir. Romalı kimliği altında Hıristiyanlığı kabul etmeleri, bölge halkının homojenleşmesini daha da arttırmıştır.

1.3. Bizans Döneminde Karia

Roma İmparatorluğu ve uygarlığının Bizans'a dönüşmesinde en belirleyici gelişmeler: Hıristiyanlaşma, Romalılık kimliği ve mirasın devam ettirilmesi, resmi dil Latincenin terk edilerek, Grek dilinin hem devlet hem de halkın dili haline gelmesidir. Bundan dolayıdır ki ünlü Bizantinist G. Ostrogorsky, Bizans'ı şöyle tanımlar: "Roma devlet

⁴¹ Paul Petit (1974), *Histoire générale de l'Empire romain, c. 1 Le Haut-Empire: 27 avant J.-C. - 161 après J.-C.*, Points Histoire, Paris, s. 48.

⁴² John Haldon (2017), *Bizans Tarih Atlası*, (çev. A. Özdamar), Alfa Yayınları, İstanbul, s. 59.

⁴³ Tozan, a.g.e, s. 81

tarzı, Grek kültürü ve Hıristiyan inancı Bizans gelişmesinin ana kaynaklarıdır. Bu unsurlardan biri çıkarılırsa Bizans'ın varlığı düşünülemez. Ancak Hellenist kültür ve Hıristiyan dininin Roma devlet şekli ile bir sentez haline gelmesi bizim Bizans İmparatorluğu olarak adlandırmaya alıştığımız tarihi teşekkülü meydana getirmiştir”⁴⁴. Ostrogorsky'nin isabetli biçimde tanımladığı Bizans sentezi uzun bir tarihi süreçte gerçekleşmiştir. Erken Bizans veya Geç Roma Dönemi olarak adlandırılan bu süreç ancak VII. yüzyılda bütün özgünlük ve özellikleriyle tezahür etti ve Klasik Bizans tarih sahnesine çıkmış oldu. Erken Bizans çağına damgasını vuran gelişme şüphesiz, devlet idari yapısının ve halkın Hıristiyanlaşmasıdır. Roma İmparatorluğunda Hıristiyanlığın serbest bırakılmasıyla birlikte kilise teşkilatı hızla örgütlenmeye başladı. Kilise idari teşkilatlanmasında, devletin idari yapısı model alındığından, her Dioecesis'e, bir piskopos atandı. Zamanla kilise idari teşkilatıyla devlet teşkilatı aynılaştı. Bu bağlamda Karia'nın büyük bir kesimini içine alan bölge, IV. yüzyıldan itibaren merkezi Aphrodisias olmak üzere Karia Piskoposluğu (Dioecesis'i) olarak tanzim edildi. Daha sonraları gelişen Manastır yaşamı Karia'yı da etkiledi. Özellikle iç kesimlerde (İç Menteşe) kurulan manastırlar, kıyılardaki yaşamın canlılığını kırsal alanlara taşıyan önemli bir etken oldu. Nitekim Karia sahillerinde medeniyet Geç Roma döneminde, Antikçağlara nazaran gerilemiş durumdadır.⁴⁵ Bu durum tarihi kaynaklara da yansımış Karia ve şehirlerinin adı git gide azalmıştır. Fakat arkeolojik veriler V. ve VI. Yüzyıllarda, yoğun bir yapılaşmayı işaret eder. Aphrodisias, Knidos, Miletos ve Priene gibi eski yerleşim yerlerinin yanında Bizans'ın ilk yıllarında pek çok yeni yerleşimler kurularak piskoposluk merkezi haline getirilmişlerdir.⁴⁶ Hıristiyanlaşmayla birlikte Karia halkında gelişen, “Hıristiyan Romalılık / Hıristiyan Rum Kimliği” olgunlaşarak, Türkçe literatürde kullanılan Rum/Romalı (Hıristiyan) kavramı somut biçimde tezahür etmiştir.

Bizans'ın klasik Roma ile kuvvetli bir bağımlı oluşturulan eyalet sistemi VII. Yüzyıldan itibaren terk edilerek Thema sistemine geçildi. Kolordu anlamına gelen Thema dar anlamıyla, bir kolordunun savunacağı coğrafi alanı ifade etmektedir. İmparator Herakleios (610-641) döneminde temelleri atılan Thema askeri ve idari nitelikleri ağır basan bir iç teşkilatlanmadı⁴⁷. Önce Sasani savaşları sonrada Müslüman Arapların fetihleri dolayısıyla

⁴⁴ Ostrogorsky (2017), a.g.e, s. 25.

⁴⁵ W.M. Ramsay (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 472

⁴⁶ Ufuk Serin (2013), “Karya'daki Geç Antik ve Bizans Dönemi Yapı ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, s. 192

⁴⁷ Cüneyt Güneş (2018), *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi*, Muğla Sıtkı

İmparatorluğun bozulan askeri, mali ve idari yapısını düzelterek, yenilemek isteyen İmparator Herakleios, Bizans ordusunun üç büyük kuvvetini üç büyük bölge olarak taksim ettiği Anadolu'ya konuşlandırdı. Anadolu'nun batısında, Optimata Kuvvetlerinin bölgesine Opsikion, İç Anadolu çevresinde Anadolu kolordusunun yerleştirildiği bölge Anatolikon ve daha doğuda Armenia kuvvetlerinin yerleştirildiği bölgeye de Armeniakon Theması adı verildi. Her Thema'nın yönetimine askeri ve idari yetkileri sınırsız olan bir general, "strategos" atandı. Strategos hem vali hem komutan konumundaydı. Başlangıçta kara ordusunun askerleri Themalara yerleştirildiler. Daha sonra donanma askerleri de yani denizci bahriyeliler de Anadolu'nun Akdeniz sahillerinde merkezi Antalya olan ve Karia'yı da içine alan Karabisiani Theması kuruldu⁴⁸. Eski eyaletler themaların içinde varlıklarını devam ettirmekle birlikte statü bakımından themaların gerisindeydiler. Themalara dağıtılan İmparatorluk ordusunun bu askerlerine artık eskisi gibi nakit maaş yerine, anonna (istihkak) olarak küçük araziler tahsis edildi. Ayrıca Anadolu genelinde topraksız olan köylülere, Paraiokoi (Parekler/Serfler), işleterek ürününe sahip olabilecekleri ve miras bırakabilecekleri küçük araziler askerlik yapmaları şartıyla dağıtıldı. Bu çiftçi-asker (stratiotes) olanlar savaş zamanında kendi silah ve teçhizatlarıyla birlikte strategosun emrine girmekle yükümlüydüler. Barış zamanında ise tarımla uğraşarak, geçimini temin ediyorlardı. Arazileri boş bırakmaları yasaktı. Böylece imparatorluk sağlam bir askeri teşkilata, daha etkili bir savunma sistemine sahip oldu. Üretimin artması ve ekonomik canlanma, mali sistemin iyileşmesi, hazineden daha az askeri harcama yapılması gibi faydaları temin eden bu sistem, sosyal istikrarı da sağlayarak halkla imparatorluğun daha sıkı bütünleşmesini temin etti.

VIII. Yüzyıldan itibaren Thema teşkilatı daha da geliştirildi ve yeni Themalar kuruldu. Karia'nın büyük bir kesimini de içine alan, Batı Anadolu'nun büyük bir kısmına, Trakya orduları yerleştirilerek Thrakesion Theması oluşturuldu. Thrakesion themasının kuruluşunun temelinde Ege Denizi kıyılarını Arap saldırılarından koruma fikri yatıyordu.⁴⁹ İmparator VI. Leon ve İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos dönemlerinde (911-949) Arapların elinde bulunan Girit'e iki başarısız sefer düzenlendi. Bu seferlerde Thrakesion theması savaş öncesi ve savaş sırasında öne çıkmıştır.⁵⁰ Araplarla denizde olan

Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Muğla, s. 4; Georg Ostrogorsky (2017), s. 90

⁴⁸ Helene Ahrweiler (1966), *Byzance et la Mer. La Marine de guerre, la Politique et les Institutions Maritimes de Byzance aux VII-XV Siecles*, s. 19-31; Ostrogorsky (2017), a.g.e, s. 91

⁴⁹ Güneş (2018), a.g.e, s. 192

⁵⁰ Güneş (2018), s. 200

mücadeleler hızını arttırdığı bir dönemde Bizans'ın Ege ve Akdeniz kıyılarını ve denizlerdeki hâkimiyetini korumak için bazı yönetsel değişikliklere gidildiğini görüyoruz. Thrakesion themasının yönetim merkezlerinden olan Adrymitteion, Ephessos, Smyrna, Kolophon, Myrina, Teos, Lebedos, Prienne ve bir Karia kenti olan Miletos bu doğrultuda Thrakesion'dan ayrılarak IX. Yüzyılın sonunda Samos Adası merkezli Samos deniz themasına dâhil edilmişlerdir.⁵¹ Thrakesion teması kabaca VI. Yüzyıldaki Asia eyaletini kapsamakla⁵² beraber thema dahilindeki diğer Karia kentleri şunlardır; Nyssa (Sultanhisar), Stratonikeia (Siledik), Alabanda (Araphisar), Alinda (Karpuzlu), Teos (Sığacık).⁵³ Karia kentlerini kapsayan bir diğer Thema Kibyrraioton teması olmuştur. Kibyrration temasının kuruluş amacı imparatorluğun Akdeniz ve güney Ege sınırlarını Arap saldırılarından korumak ve gerekli deniz gücünü hazırlamaktır.⁵⁴ Kibyrration teması, Karabisian temasının kaldırılıp gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra onun yerine oluşturulan bir themadır. Sınırları, Miletos kentinin güneyinden Kilikya'daki Arap sınırına kadar uzanmaktaydı.⁵⁵

VII-XI. Yüzyıllar arasında Bizans hâkimiyetinde Karia bölgesi, özellikle de sahil kesimleri yoğunlukla Müslüman Arapların düzenli ordularınca (Emevi ve Abbasi donanmaları) ve Arap korsanların saldırılarına maruz kaldı. Bu taarruzların hiçbiri kalıcı bir fethedilmedi. Fakat özellikle sahillerde mevcut olan önemli kentlerin tahrip edilmesinde, deprem ve doğal afetlerle birlikte temel etken oldu. Nüfus yoğunluğu daha ziyade iç kesimlerde yoğunlaştı. Sahillerin çok girintili çıkıntılı olması ve genelde dağların denize paralel uzanması dolayısıyla, Karia sahilllerinde Bizans döneminde önemli bir deniz üssü kurulmadığını söylemek mümkündür. Rodos, Efes, Samos, İzmir (Smyrna) Bizans deniz themaları için yönetim merkezi ve üsleri olarak kullanılırken, Karia'nın Halikarnassos (Bodrum) ve Makri (Fethiye) limanları daha ziyade ticaret ve sivil denizcilik faaliyetleri için kullanıldı.

Bizans İmparatorluğu'nun geleneksel göç ve iskân politikası sonucunda, Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi Karia'ya da, yüzyıllar içerisinde yabancı etnik gruplar çeşitli gerekçelerle yerleştirilmiştir. Erken Bizans döneminde Germen, Slav, Bulgar, Ermeni ve hatta Türk (İskit) unsurlar yerleştirilmiştir. Fakat bu etnik grupların hiçbiri bölge

⁵¹ Güneş (2018), s. 204

⁵² Güneş (2018), s. 207

⁵³ Güneş (2018), s. 206

⁵⁴ Ahrweiler (1966), a.g.e., s. 81-83; Güneş (2018), s. 221

⁵⁵ Güneş (2018), s. 224

için etnik ve kültürel değişime yol açmamıştır. Bölgenin demografisi Hıristiyan Bizanslı (Hıristiyan Romalı/Rum) özelliğini korumuş ve sonradan gelen unsurları bu kimlik potası içinde özümsemiştir.

XI. Yüzyılda, 1071 Malazgirt Savaşı öncesinde Karia bölgesine ulaşan bir Selçuklu veya Türkmen akınından bahsedilmemektedir. Malazgirt Zaferiyle, Bizans'ın yaşadığı askeri çöküntü ve siyasi kargaşa dolayısıyla Selçuklular ve Türkmenler askeri olarak, Marmara ve Ege sahillerine kadar fetihler yapmışlardı. Fakat Karia bölgesinde Türklerin yine kaynaklara yansıyan herhangi bir faaliyeti görülmemektedir. 1081 sonrasında İzmir Emiri Çaka Bey'in Rodos'a yönelik bir seferinden bahsedilir. Muhtemelen Çaka Bey, Rodos'u haraca bağlayıp, üstünlüğünü kabul ettirmişti. Fakat Karia'ya yönelik bir girişiminden söz konusu değildir. Haçlı Seferleri sırasında, İmparator Aleksios Komnenos'un donanmasıyla İzmir'e çıkararak tüm Batı Anadolu ve Akdeniz çevresinde Bizans hâkimiyetini tesis etmesiyle Karia, Bizans yönetiminde uzun bir süre istikrarlı bir bölge olarak kaldı. 1204'te Latinlerin Konstantinopolis'i zapt etmeleriyle, Laskaris ailesi merkezi İznik olmak üzere küçük bir Bizans devleti kurdu. Karia, bu süreçte Laskaris yönetimine bağlı kaldı. 1261'de Konstantinopolis'i geri alan Bizanslılar, Paleologoslar Hanedanının daha ilk hükümdarı VIII. Mihail Paleologos (1261-1282) döneminde Batı Anadolu'yu ihmal ettiler. Moğol tahakkümü altında dağılan Türkiye Selçuklu Devletinin Batı sınırlarına, bilhassa Denizli yöresine çok büyük kalabalık kitleler halinde yerleşmiş olan Türkmenler hem Karia'da hem de tüm Batı Anadolu'da, siyasi, askeri, kültürel, dini, demografik, kısacası her bakımdan büyük bir değişim ve dönüşümü gerçekleştirerek, Türk tarihinin olduğu gibi Anadolu tarihinin de, "Beylikler Dönemi" adı verilen renkli, özgün sayfasını açacaklardır.

1.4. Mentешеoğulları Beyliği'nin Kuruluşu ve Tarihi Gelişmesi

Anadolu'da Türk hâkimiyetinin kurulmasında ve bu coğrafyanın Hıristiyan-Bizans olan etnik ve kültürel yapısının Türk-Müslüman olarak değişmesinde en temel tarihi gelişmenin Türkistan'dan Anadolu'nun Ege sahillerine kadar uzanan büyük Oğuz (Türkmen) göçü olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Hunlardan beri varlığı bilinen Oğuzlar, tarihte ilk defa Türk adını resmi olarak devlet ve milletine ad olarak kullanan Göktürklerin de kurucuları olmuşlardır. Göktürklerin dağılması sonrasında Türkistan'ın Batısında Hazar ile Aral Gölü arasında çok kalabalık kitleler halinde yurt tutan Oğuzlar, bölgenin önemli siyasi aktörlerinden olmuşlardır. X. yüzyılda Oğuzların sınırları Hazar

Denizi'nden başlayıp doğuda Seyhun Irmağı'nın Fârâb (Karaçuk) ve İsficab yöreleri, kuzeyde Emba (Embi), güneyde Curcani ve Buhara'nın kuzeyinden oluşuyordu. Oğuzların büyük kitleler halinde yaşadıkları yerler ise Seyhun Irmağı'nın başlangıcından orta yatağına kadar olan alan ve ırmağın büyük oranda kuzey kıyılarıydı.⁵⁶ Hazar ve Seyhun arası Oğuzlara atıfla “Oğuz çölü” (Mafazât ul-guziyya) adını almıştır.⁵⁷ Oğuzların büyük çoğunluğu konar-göçer yaşam tarzı sürdürmekteydiler. Daima atlı ve ok-yay kullanmayı çok iyi becererek üstün kara orduları sayesinde kendi kaderlerini tayin edebilmişler ve ayrıca önemli bir bozkır kültürü meydana getirebilmişlerdir. Oğuzlar, başlarında Yabgu unvanlı bir hükümdar ve Yabgu'ya gevşek bir bağ ile bağlı 24 boydan meydana geliyorlardı. Oğuzlar, eski Türk hukuk ve hâkimiyet anlayışında ikincil derecedeki Yabgu unvanlı bir beyin (hâkimin) yönetimindeydiler. Bundan dolayı, bu Oğuz oluşumuna “Oğuz Yabgu Devleti” denilmesi araştırmacılar arasında gelenek haline gelmiştir. Oğuzların aksine doğuda Uygurlar ve batıda Hazarlar en yüksek hâkimiyet temsili bildiren kağan-hakan unvanını kullanıyorlardı. Unvanların kullanım biçimleri Oğuzların, Hazarlara tâbi olduklarının da göstergesidir. Selçukluların da ilk zamanlarında Oğuz Yabgusu vesilesiyle Hazarlara bağımlı oldukları, zamanla güçlenerek kendi bağımsız devletlerini kurdukları açıktır.⁵⁸

Konar-göçerlik temelde pratikliğe ve mevsimin gerekliliklerine dayanan bir yaşam tarzıdır. Türkler kendileri de şehirler kurmakla birlikte, konar-göçerliğin izleri modern zamanlara değin sürülebilir. Oğuzlar şehirlerde yaşayan ırkdaşlarını “yatuk”(tembel) olarak adlandırıyorlardı. Onlara göre yatuk Oğuzlar, savaş yapmayarak şehirlerinde tembelleşmişlerdi. Moğol istilasına kadar bazı göçebe Oğuzlar aşağı Seyhun bölgesinde oturuyorlardı. Bu şehirli Türkler, pek çok ilim faaliyetlerine katılarak ileri seviye bir kültür ortamı oluşturdular. Moğol istilası ile birlikte şehirlerin yağmalanması, tahribata uğraması neticesinde yerleşik, şehirli Oğuzlar Horasan'a ve ardından da Anadolu'ya geldiler.⁵⁹

XI. Yüzyılın sonlarına doğru Oğuzlardan Kınık Boyu Beyi Selçuk'un Cend yöresine göç etmesiyle, Osman Turan'ın “Büyük Türk Muhacereti” adını verdiği göç hareketi başlamış oldu⁶⁰. Selçuk Bey'le göç eden Oğuzlar, Müslüman olduktan sonra Türkmen adıyla anıldılar ve kısa bir zaman zarfında Maverâünnehir ve Horasan bölgelerine yönelik,

⁵⁶ Faruk Sümer (1972), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı - Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 33-34

⁵⁷ Osman Turan (2015), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 61.

⁵⁸ Turan (2015), a.g.e., s.59

⁵⁹ Sümer (1972), a.g.e, s. 42; Faruk Sümer (1960), “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?”, *Belleten*, C.XXIV/S.96, Ankara, s. 575

⁶⁰ Osman Turan (2018) *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 33-45.

sürekli ve kitlesel nitelikte Türkmen (Oğuz) göçü yaşandı. Bu göç sürecinde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler sadece Türk tarihi için değil aynı zamanda dünya tarihini de etkileyen sonuçlar doğurdu. Selçuk ve oğulları Türkmenleri sevk ve idare ederek, teşkilatlandırarak, Selçuklu hanedanı ve devletini kurdular. Selçuklu yönetiminde Türklerin kazandıkları iki büyük zafer tarihin birer dönüm noktaları oldu: 1040'ta Dandanakan Zaferi ve 1071'de Malazgirt Zaferi. Salim Koca'nın ifadesiyle, “*Dandanakan zaferiyle Türklüğün önüne İslam dünyası, Malazgirt zaferiyle Anadolu açılmıştır*”.⁶¹ Maverâünnehir, Horasan ve İran üzerinde Batı'ya, Anadolu sınırlarına yönelik Türkmen kitlelerinin göçünün büyüklüğü ve kapsamı dönemin kaynaklarında derin izler bırakmıştır. Süryani Mihail: “*Dünya Türkleri taşımaya kâfi gelmiyordu. Onlar birbirlerini batıya doğru püskürttüler. Önlerinde köpek gibi (yani Oğuz Destanındaki Bozkurt) bir hayvan yürüyor; fakat ona yetişemiyorlardı. O hareket edince “göç” diye bağırıyor; Türkler onu takip ederek durduğu yerde çadırlarını kuruyorlardı. Bu hayvan uzun müddet onlara rehberlik ettikten sonra bir daha görünmedi. Ülkelerin ortasına geldikleri vakit kendilerine yetecek yerler bulunmadığından üç kısma ayrıldılar. ...Meskun dünyanın ortasından batıya doğru gidenler (yani Selçuklular ve Türkmenler) Arapların dinini kabul ettiler. Onlar, halife Araplardan olmak üzere Müslümanların hükümdarı oldular*”.⁶² Bir başka kaynak, bu defa Müslüman tarihçi İmadeddin İsfahani: “*Türkler her ülkeye girdiler; her beldeyi aldılar ve hiçbir engelle karşılaşmadan her bölgeye yayıldılar. Öyle ki işgal etmedikleri memleket, içmedikleri su ve ateşlemedikleri ocak kalmadı. Hükümdarlar onların gelişinden ürküp kaçtılar. Türkler vardıkları bütün ülkeleri ve şehirleri doldurdular. Hâkimlerini atıp, kendi valilerini tayin ettiler*”.⁶³

Bu büyük Türk göçünün siyasi, sosyal, askeri, dini, ekonomik çok çeşitli sebepleri vardır. Bunlar arasında, nüfus artışı, geçinmek için beslenen sürüler için otlak yetersizliği, dış güçlerin (Hazarlar ve Moğollar) baskı ve saldırıları, fetih yapma ideolojisiyle birleşen dini tutkular, yaşamak için yurt bulma ihtiyacı ve ideali gibi gerekçeler ön plandadır. Özellikle kalabalık nüfus, geçim sıkıntısı ve yurt ihtiyacı kaynaklarda açıkça dile getirilmektedir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla İran sahası bu büyük göç için açık bir güzergâh haline gelmesinden sonra, Türkmenler kalabalık kitleler halinde önce Azerbaycan (özellikle Tebriz civarı), Karabağ ve Kerkük-Musul yörelerine yığıldılar ve

⁶¹ Salim Koca (2017), *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 17.

⁶² Michel le Syrien (1905), *Chronic, c. III*, ed. Chabot, Paris, s. 149-158.

⁶³ İmadeddin İsfahani, *Zubdet un-Nusre*, nşr. Th Houtsma, s. 9'dan nakleden Osman Turan (2018), *a.g.e.*, s. 44-45

Hıristiyan Anadolu'ya yönelik gazalara, akınlara başladılar. Bu göç dolayısıyla bazı Müslüman beldelerin zarar görmesi üzerine, Abbasi Halifesi Kaim bi-Emrillah, ünlü âlim Maverdî'yi, 1044 yılında Sultan Tuğrul Bey'e göndermişti. Halife mektubunda: *“Ey Tuğrul Bey Muhammed! Aldığın memleketler sana kâfidir, diğer İslam beldelerine ve hükümdarlarına dokunma!”* demişti. Halife Türkmen yayılmasını sultanın emri sanarak, bu muazzam demografik hareketlerin niteliğini anlayamamıştı. Tuğrul Bey, *“benim askerlerim (milletim) çok kalabalıktır ve memleketler onlara kâfi gelmiyor”* sözüne karşılık, elçi, *“bütün dünyayı alsanız yine size ve askerlerinize kâfi gelmeyecektir”* demişti. Bunun üzerine Sultan: *“Doğru hareket etmek için elimden her şeyi yapıyorum. Eğer milletimden (Türkmenlerden) aç kalanlar kötülük yapıyorsa, buna karşı ben ne yapabilirim”* cevabını vermişti. Tuğrul Bey'in cevabı Türkmen göçlerinin kalabalık oluşunu, zaruret içinde bulduklarını ve Selçuklu sultanlığı merkezi otoritesinin Türkmenler üzerinde etkin olmadığını açıkça göstermektedir⁶⁴. 1047'de yaşanan şu olay da bu bağlamda dikkat çekicidir. Kalabalık bir Türkmen kitlesi Türkistan'dan Nişabur'a gelerek, Selçuklu beylerinden İbrahim Yınal ile görüştü. Yersizlik ve yurtsuzluktan şikâyetçi oldular. İbrahim Yınal, onlara; *“Memleketim sizin oturmanıza imkân verecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki Rum (Anadolu) gazasına gidiniz. Allah yolunda cihat yapınız ve ganimet alınız. Ben de arkanızdan gelip size yardım edeceğim”* demişti⁶⁵. 1059'da Doğu Anadolu'ya yapılan bir Türkmen akını dolayısıyla Urfalı Mateos, *“Bütün Türk (İran) milleti denizdeki kumlar gibi Hıristiyan memleketlerine atıldılar; birçok vilayetleri işgal ettiler. Bunlar gök gürültüsü gibi haykırarak ilerliyorlardı”*.⁶⁶ Kaynaklardaki bu tespitleri daha da çoğaltmak mümkündür. Bütün bu tespit ve ifadeler Türkmen göçünün, en önemli nedenlerinin yurt ihtiyacı, nüfus kalabalığı ve fetih siyaseti olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda göçle ilgili rakamsal verilere rastlanılmamaktadır. Zira o dönemlerde göçlerle ilgili sayısal bir tespit imkânı bulunmamaktadır. Fakat “denizlerdeki kumlar gibi”, “hadsiz hesapsız”, “çekirge sürüsü gibi”, “bütün dünyayı kapladılar” benzeri ifade ve benzetmeler, Türkmenlerin devasa kitleler halinde göç ettiklerini ortaya koymaktadır.

Malazgirt Savaşı öncesi yıllarda Anadolu sınırlarına yığılan Türkmenler, Anadolu içlerine akınlar yaparak, Bizans'ın askeri ve ekonomik gücünü ve direnci sarstılar. Türkmen kitleleri 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında, dalgalar halinde, sel gibi Anadolu'ya yayılarak, yaşam tarzları için müsait olan arazilere yerleştiler. Anadolu'yu

⁶⁴ Bu görüşme ve ifadelerin yer aldığı kaynakları O. Turan (2018), a.g.e., s. 47-48'de açıklamaktadır.

⁶⁵ Turan (2018), a.g.e., s. 48.

⁶⁶ Turan (2018), a.g.e., s. 49

fetheden Türkler kısa sürede Türkmen beyleri ve Selçuklu hanedanı liderliğinde devletlerini kurdular. Doğu Anadolu’da Saltuklular, Artuklular, Mengücekler, Ahlatşahlar, İç Anadolu’da Danişmendliler, İznik merkez olmak üzere Batı’da Türkiye Selçuklu Devletleri kuruldu. Fetihlerin ilk aşamasında Türkmenlerin Batı’da Ege ve Marmara sahillerine kadar askeri-siyasi olarak yayıldıkları ve denetimleri altına aldıkları görülmektedir. Fakat Haçlı Seferlerini kendi çıkarları için iyi bir şekilde kullanan Bizans İmparatorluğu; Batı Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz sahil bölgelerinde yeniden hâkimiyetini tesis etti. Türkiye Selçuklu Sultanlığı Konya’yı başkent yaparak Orta Anadolu’da sağlamca tutunmayı başardı. Anadolu’da Türkmenler, Selçuklular ile Bizans İmparatorluğu arasında, dönemin kaynaklarının “uç” olarak adlandırdığı, sınır hattında yoğunlaştılar. Kaynaklarda bu Türkmenlere, “Etrak-i Uç” (Uç Türkleri) veya “Türkmanü’l-Uç” (Uç Türkmeni) adı verilmiştir⁶⁷. Türkmenlerin “uçları” yaşam alanı olarak seçmelerinde, onların savaşçılık özellikleri, Hıristiyan Bizans’a yönelik gaza-akın yapma anlayışları birincil etkindir. Selçuklu Sultanlarının bu noktada özendirici tavır ve siyaseti de dikkat çekicidir. Sultanlar, Türkmen kitlelerini sınır boylarına yönlendirerek, buralarda hem Müslüman Türk nüfusunu arttırıyor, hem de ülke genelinde yerleşiklerin yaşadığı şehir ve köylerde konar-göçerlerle çatışma, huzursuzluk çıkmasını önüyorlardı. Dahası Türkmenler, her zaman savaşa hazır, hareketli, süratli, ücretsiz askerler olarak Selçuklu sınırlarının savunmasını yapıyorlar ve Bizans topraklarına karşı düzenledikleri akınlarla da karşı tarafın askeri kapasitesini tahrip ediyorlardı⁶⁸.

Uç bölgeleri Türkmenlerin yaşam tarzlarına uygun yerlerdi. Boylar, obalar halinde “yaylak-kışlak” yaşam tarzı süren Türkmenler⁶⁹, koyun-keçi, az miktarda sığır ve at sürüleri besleyerek geçimlerini temin ediyorlardı. Halı, kilim ve kereste üretimi ve ticareti onlar için bir diğer geçim kaynağıydı. Kışlık konaklarında ihtiyaçları kadar ziraatla de meşgul oluyorlardı. Şehir pazarlarında ihtiyaç duydukları ürün ve eşyaları, kendi üretimleri olan hayvansal ürünlerle değiş-tokuş yaparak karşılıyorlardı. Devlete vergilerini de genellikle aynı olarak ödüyorlardı.

Türkmenler için akın yapmak, yarı medeni göçerlerin yakıp yıkmak ve gasp etmek amacıyla yaptıkları saldırganlıktan tamamen farklıdır. Türklerde akın; fetih yapma ülkü ve ideolojisinin yaşam bulmuş, idealin eyleme dökülmesi anlamındadır. Akın yapma gelenek

⁶⁷ Salim Koca (2016), *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan’dan Uluğ Keykubad’a) (1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 15 ; Turan (2018), a.g.e., s. 303

⁶⁸ Salim Koca (2016), a.g.e., s. 50

⁶⁹ Mustafa Akdağ (1995), *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 85

ve ülküsü İslam'ın gaza anlayışıyla birleşerek kutsiyet kazanmıştır. Selçuklu'nun Batı Uçlarında yığılmış olan Türkmen kitleleri, sürülerine otlak bulmak ve ideallerini gerçekleştirebilmek için Bizans topraklarına akınlar yapıyorlardı ve bu akınların çoğunda da zengin ganimetler ve esirler elde ederek geri dönüyorlardı. Türkmenler arasındaki siyasi-sosyal zümreler; “Alp Erenler”, “İslam Sofileri” ve “Halk Bilgeleri (baba, dede, abdal, ata, veli)” gaza ve akın ruhunu canlı tutuyorlardı. Bu ruh ve ganimet elde etme arzusu dolayısıyla, Bizans'a yönelik Türkmenlerin akın faaliyetleri süreklilik kazanıyordu. Türkiye Selçuklu Devletinin sınırlarında kümelenmiş her Türkmen boyunun veya obasının başında bir “bey” bulunuyordu. Bu beyler de “Uç Beylerine” bağlıydılar. Uç Beyleriye, merkezi yönetimin atadığı “Uç Beylerbeyinin” emrine tabi idiler. Bununla birlikte Uç Beyleri geniş bir serbestlikle hareket edip, kendileri karar alıp uygulayabiliyorlardı.

Türkiye Selçuklularının ilk uç teşkilatı batı sınırlarında düzenlenmiştir. Eski Türk devlet geleneğindeki “sağ ve sol” olmak üzere iki kol halinde teşkil edilen Uçların, sağ kol merkezi Kastamonu, sol kolun ise Ankara idi. Bunların başlarında “Sağ Kol Uç Beylerbeyi” ve “Sol Kol Uç Beyler Beyi” atanmıştı. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında, Sol Kol Uç Beylerbeyi Hüsameddin Çoban'ın oğulları, babalarının bir zamanlarki idare sahasında kendi beyliklerini kurmuşlardır⁷⁰. Sol Kol Uç Beylerbeyi görevini önce Seyfeddin Kızıl yürütmüş, ondan sonra da vezir Fahreddin Ali'nin (Sahib Ata) Oğullarına⁷¹ geçmiştir. Merkez de Ankara'dan Afyon'a nakledilmiştir. XIII. Yüzyılda Batı uçlarının sol kolu, Ankara'dan Göller yöresine kadar uzanıyordu. Eskişehir, Afyonkarahisar, Denizli ve Uluborlu Türkmenlerin en fazla yoğunlaştıkları alanlardı.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında batı uçlarında, en aktif ve yoğun faaliyetleri Denizli çevresinde, Mehmed Bey'e bağlı Türkmenler ile Afyonkarahisar çevresindeki Sahip Ata oğulları yürütüyorlardı. Sahip Ataoğulları, Karamanlılarla girdikleri mücadele sonucunda etkinliklerini yitirince, Kütahya çevresinde bulunan Germiyanogulları üstünlüğü ele geçirdiler. Germiyanogulları ve onun bünyesinden çıkan Aydın ve Saruhanoğulları, Batı Anadolu'da önemli fetihler gerçekleştirerek, İç ve Kıyı Ege bölgelerinin fethini ve Türkleşmesini sağlamışlardır. Anadolu'nun güneyinde Çukurova'dan Silifke'ye kadar hâkimiyetini genişleten Ermeni Kilikya sınırlarında, “Güney Uçları” teşekkül etmiştir. Doğu ve Orta Toroslar silsilesi içinde, bu uçlar Niğde, Ereğli, Ermenek ve Karaman gibi önemli

⁷⁰ Aydın Taneri (1998), “Hüsameddin Çoban”, *DİA*, C. XVIII, s. 513; Yaşar Yücel (1993), “Çobanoğulları”, *DİA*, C. VIII, s. 354-355

⁷¹ Erdoğan Merçil (2005), “Sahip Ataoğulları”, *DİA*, C. XXXV, s. 518

şehirleri kapsıyordu. Kısa sürede genişleyen bu uçlar Antalya ve Isparta'ya kadar uzandı. Karamanoğulları, Eşrefoğulları, Hamidoğulları ve Menteşeoğulları bu uçlarda askeri ve siyasi faaliyetler gerçekleştirerek Akdeniz sahillerini ve Göller yöresini Türk yurdu haline getirdiler.

XIII. Yüzyılda yaşanan iki gelişme Türkiye Selçuklu Devletini derinden sarsarak, uzun süren bir yıkım sürecini yaşamasına neden oldu. 1240'ta Babailer isyanı, devletin iç dengelerini altüst etti. Bu isyan dolayısıyla Doğu ve Orta Anadolu'da bulunan Türkmen kitleleri, takibat ve baskılardan kurutulabilmek için yoğun biçimde Batı ve Güney Uçlarına göç ettiler. Moğol fetihleri ve Anadolu'nun 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Moğol tahakkümüne girmesinin sonuçları çok daha büyük oldu. Moğol istilası, Anadolu'ya yönelik ikinci büyük Türkmen muhaceretini (Malazgirt sonrasında yaşanan ilk göç dalgasından daha büyük) başlattı. Moğolların zalimliği ve yıkıcılığı karşısında mağlup olan, azıllı bir Moğol düşmanı kesilen Türkmen kitleleri, hem Moğol hem de merkezi otoritenin fazla kuvvetli olmadığı uçlara yerleşmeyi tercih ettiler. Kendilerine hareket serbestliği ve güvenlik sağlayan Batı ve Güney Uçlarında, birinci göç dalgasıyla gelip sağlamca tutunmuş olan Türkmen varlığı, bu ikinci göç dalgasıyla daha da güçlendi. Bu kadar kalabalık nüfusun geçimi için artık Batı ve Güney Uçları yeterli gelmiyordu. Özellikle yer ve otlak darlığı Türkmenleri Batı'da Bizans, Güney'de Kilikya üzerine daha fazla akınlar yapmak zorunda bırakıyor, Türkmenler alan kazanmaya başlıyorlardı. Bu sıralarda, Bizans'ın dikkatini Başkent Konstantinopolis ve Balkanlara yoğunlaştırmış olması, Batı Anadolu'yu Türkmen akınları ve yayılması için müsait bir hale getirmişti. Batı Anadolu'daki Bizans kuvvetleri Balkanlara nakledildi. Sınırlarda bir nevi Bizans'ın uç askerleri olan "Aktitai" kuvvetleri dağıldılar. Bu durumda da Türkmenlere karşı kale ve surlarla korunan şehirler dışındaki yerleşimler ve alanlar direnecek güçte değildi.

Selçuklu Devleti'nin Moğol egemenliğine girmesiyle birlikte, Selçuklu yönetimi Moğollara şartsız itaat eden Fars kökenli devlet adamlarının eline geçti. Selçuklu sultanları, bu devlet adamlarının ve Moğolların elinde birer kukla haline geldiler. Moğollar, Selçuklu ülkesinde ağır vergiler koyarak, istediklerine iktalar vererek, ürün ve malları gasp ederek, hem devlet yapısını hem de ülkeyi tam bir sömürge konumuna düşürdüler. Moğollar tıpkı Selçuklu idarecilerinin gösterdiği uysallığı Türkmenlerde de görmek, onların beyleri ve uç bölgelerinde de tahakküm kurmak istediler. Fakat çok sert bir direnişle karşılaşan Moğollar, Türkmenlerin istiklal arzularını kırabilmek için Anadolu'yu yakıp yıktılar, kan ve ateşe

boğdular. Bu ağır şiddet ve baskıya rağmen Türkmenlerin dirençleri hiç kırılmadı ve Moğollara karşı amansız bir mücadeleye giriştiler. Bundan dolayıdır, Moğol Gazan Han, “eğer Karaman Oğulları ve Türkmenler olmasaydı, güneşin battığı yere kadar (bütün Anadolu’yu) atımla çiğnerdim” demiştir⁷². Moğolların devasa gücü karşısında Türkmenler başarısız oldukça, Batı ve Güney uçlarına çekilip, daha da fazla yoğunlaştılar. Bütün savaşıklık güçlerini bu defa gaza olarak Bizans üzerine boşaltarak, XIII. Yüzyılın sonları, XIV. yüzyılın başlarında Batı Anadolu’yu kıyılara kadar fethederek yerleştiler. Moğol karşısında başarısızlık, Bizans’a karşı ezici üstünlük, Bizanslı Gregoras tarafından şöyle ifade ediliyor: “Çeşitli vilayetleri özellikle istila etmiş ve kendileri de Moğollar tarafından püskürtülmüş olan Türkler, Romalıları sıkıştırıyorlardı. Moğolların önünden nasıl kadınlar gibi sınışırlarsa Romalıları karşı da kendilerini öyle erkekçe gösteriyorlardı. Bu sebeple Moğolların istilası onların felaketine yol açmıyor tam tersine onların en büyük talihine vasıta olmuş oluyordu. Onlar kitleler halinde Paphlagonia’dan ve Pamphylia’dan akıp geliyorlar ve Roma arazisini yağma ediyorlardı”.⁷³

Türkmenler çift yönlü mücadeleyle bir taraftan Bizans’a karşı fetihler yapıp, Anadolu’nun henüz zapt edilmemiş yerleri Türk yurdu haline getirirken, bir taraftan da Moğol ve Moğol tahakkümündeki Selçuklu yönetimine tâbi olmayarak, Anadolu’da Türklüğün istiklalini korudular. Bu mücadele ve fetihler süresince Türkmen boylarının birçoğu daha Selçuklu-Moğol yönetimi ve Moğol İlhanlı Devleti yıkılmadan önce güçlü birer siyasi oluşum haline gelmişlerdir. Tarihi kayıtlarda “Tevâif-i Mülûk” veya “Mülûku’t-Tavâif” olarak geçen modern tarihçiliğimizin Anadolu Beylikleri adını verdiği, bu Türk beylikleri, Anadolu’nun fethini tamamladılar ve özellikle Batı Anadolu’nun Türk vatani haline gelmesini sağlayarak, Türk tarihinde önemli bir misyonu gerçekleştirdiler. İşte bu beyliklerden biri de Karia’yı fetheden Menteşeoğulları’dır.

Anadolu’nun Güneybatısını yani Karia bölgesini fetheden Türkmenlerin beyi Menteşe, kurduğu beyliğe Menteşeoğulları⁷⁴ adını vermiştir. Tarih sahnesine çıkışında

⁷² Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî (2014), *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım. Mesâlikü’l Ebsâr*, (çev. Ahen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 151.

⁷³ N. Gregoras (1829), “*Byzantina Historia*”, (ed. L. Schopen), c. I, s. 137

⁷⁴ Menteşe Beyliği üzerine en kapsamlı çalışma, P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK, Ankara 1999; ayrıca 25-27 Nisan 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-II* bildiriler kitabı, Menteşeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012-Muğla Bildiriler, ed. A. Çevik- M. Keçiş, TTK, Ankara 2016. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*; S. Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Ankara 2017; *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. H. Şahin, Ankara 2016 ve TDVIA’nın ilgili maddelerinde Menteşe Oğulları Beyliğiyle ilgili kapsamlı, genel bilgiler bulunmaktadır.

Menteşe Bey hakkında yeteri kadar veri bulunmaması, onun etnik kökeni ve adına ilişkin tartışmalara yol açmaktadır. Karamannâme adlı kaynakta geçen bazı ifadelerle dayanarak, etnik kökenlerini tartışmaya açma çabalarını art niyetli ve gereksiz görmekteyiz⁷⁵. Mentese Bey apaçık Türk ve Türkmen beyidir.

Menteşe Bey'in adını Bizanslı tarihçi Pachymeres⁷⁶, Mantakhias Salpakis/Salampakis; XV. Yüzyıl Grekçe kaynak Khalkokondylis⁷⁷, Mendesias ve Mendisias; Kitabede⁷⁸ Arapça imlayla, Mantaşâ veya Mentese; Eski İtalyanca kaynakta⁷⁹ Mandachia ve Madachia, Türkçe ise Mentese imla şekliyle ifade edilmektedir. Mentese adının, kapı ve pencere parçalarını birleştirmeye yarayan araç için Farsça bend-keşen kelimesinin bozulmuş hali olduğunu yolundaki açıklamayı mantıklı sayma imkânı yoktur. Kitabede geçen Arapça imlaya dayanarak, Kuran'ın Âl-i İmran suresinde beş defa geçen "men teşâ" ifadesiyle bağlantılı görmek de hem fazla zorlama hem de o dönemde Türkmenlerin İslam anlayışı ve ad verme gelenekleri dikkate alındığında, bunun çok zayıf bir ihtimal olacağı aşikârdır⁸⁰. Zira Kitabe yazarı Arapça "ad" olan kelimeyi bitişik yazmıştır. Eğer Kuran suresindeki ifadeyi ad olarak kullanmış olsaydı, "men teşâ" olarak iki kelime şeklinde yazardı. Ad olan bu kelimenin Türkçe, bitişik ve menteş, menteşe şekillerinde daha önceleri kişi adı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Bu adın etimolojik çözümlemesini Türkçe ve Türkçe adlarda aramak daha mantıklıdır. Bu konuda Salim Koca'nın tespiti en kabul edilebilir yaklaşımdır: "*Bu ad, Türkler arasında çok sevilen ve erkek ismi olarak kullanılan "Min-taş (bin taş) veya "Mengü-taş" (ölümsüz, ebedi taş) sözüyle ilgili gözükmektedir. Başka bir deyişle Mentese adı, "Min-taş" veya "Mengü-taş" sözünün farklı söyleniş olabilir*"⁸¹. Salpakis, Salampakis ifadesine gelince, her şeyden önce P. Wittek, Pachymeres'in şu cümlesini, "*kendi dillerinde (yani Türkçede) güçlü adam/erkek anlamına gelen SalpakisMantachias*", muhtemelen yanlış anlamış veya okumuş veyahut da yorumlamış ve Salpakis / Salampakis'in "cesur" anlamına geldiğini belirtmiştir. Buradan

⁷⁵ Şikari, Karamannâme,

⁷⁶ Georgii Pachymeris (1835), *De Michaele et AndronicoPalaeologislibriterdecim*, C.II, Bonn, s. 388-389; Georges Pachymeres, *RelationsHistoriques*, c. II, s. 596-597; Georges Pachymeres (2009), *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev. İ. Bihter Barlas), İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 59.

⁷⁷ Chalcocondylas, (ed. Darko), C.I, s. 59, 60, 157; c. II, s. 22.

⁷⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı (1929), *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından II. Kitap, Kitabeler*, İstanbul 1929, s. 168-177.

⁷⁹ Marino SanudoTorsello

⁸⁰ Bu görüşü dile getiren da "men teşâ" ifadesinin, "Allah'ın dilediği kimse" manasında ele alınabilir", diyerek (daha doğrusu bir kelime oyunu yaparak) ihtimal olarak gördüğünü (veya görmek istediğini) sanki bir kesin bir olgu gibi sunmaktadır. Vedat Turgut (2017), "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteseoğulları'nın Vakıflarına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XLIX, s. 34

⁸¹ Koca (2017), a.g.e., s. 161

hareketle bu ifadenin unvan olduğu yargısına varmış ve “Sahil-beği” unvanından geldiğine yönelik görüşler ileri sürmüştür. Onun bu görüşü araştırmacıların geneli tarafından kabul edilmiş (ve halen edilmektedir) ve Menteşe Bey’in Sahil Beyi (Emirü’l-Sevahil) unvanı taşıdığına hükmedilmiştir. Oysaki Pachymeres, Salpakis / Salampakis’in Türkçede “güçlü adam” (cesur değil) anlamına geldiğini açık biçimde belirtmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyi “unvan” olarak değil bir “mahlas”, “lakap”, “sıfat” olarak görmek gerekir. Bu noktada M. Balivet’nin önerdiği “sağlam, sağlam bey” okunuşu daha dikkate değerdir⁸². Sağlam kelimesi üzerine dilbilimciler tarafından tarihi metinler değerlendirilerek yapılacak çalışmaların meseleyi aydınlatacağı muhakkaktır. Diğer taraftan V. Turgut, Salpakis / Salampakis Mantachias ifadelerinin iki farklı kişi için kullanılmış olabileceği hipotezi üzerinde durulması gereken bir yaklaşımdır⁸³. Zira V. Turgut’un görmediği Pachymeres’in başka bir kaydında Batı Anadolu’yu fetheden Türkmenler sıralanırken, “Mantachias (Menteşeliler), Salampakis (Salampakis’liler)” şeklinde iki ayrı gruptan bahsedilmektedir⁸⁴. Fakat Pachymeres’in burada bahsettiği kişinin, V. Turgut’un zoraki benzetmeyle “Süleyman” olması imkânsızdır. Bizans literatürü ve yazarları, Süleyman adını Müslümanlarla VII. yüzyıldaki ilk temaslarından beri bilmektedirler. Dolayısıyla Süleyman adı, Bizans’ın Grekçe metinlerinde, “Souluman” veya “Souleimanis” imlasıyla yazılmaktadır⁸⁵. Eğer söz konusu isim Süleyman olsaydı, son devir âlimlerinden olan Pachymeres’in bu imla ve yazılıştan habersiz olması düşünülemez, bu isim için kafasından imla icat etmezdi. Eğer burada Menteşe Bey dışında ikinci bir beyden bahsediliyorsa bu kişi damadı Sasa / Sasan Bey olmalıdır. Fakat Pachymeres, bir yazım hatası olarak hem adına hem de mahlasına izafeten, aynı Türkmen grubunu “Menteşeliler” olarak iki defa da yazmış olabilir zira yazar eserinin başka bir yerinde “Sasan” imlasını kullanıyor.

Menteşe Bey’in ilk yılları ve üst atalarına ilişkin ne yazık ki kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. 1391 Tarihli Ahmed Gazi’nin kitabesi, Menteşe Bey’in babası ve dedesinin adının geçtiği tek somut kaynaktır: “Ahmed Gazi ibn İbrahim ibn Orhan ibn Mesud ibn Menteşe ibn Albistan ibn Kara veya Kuru Bey”. P. Wittek, baba adının aynı zamanda bir yerleşim yeri ismi Elbistan’a dikkat çekerek ailenin köken itibarıyla buradan çıkmış olabileceğini vurgulamaktadır⁸⁶. Menteşe hanedanının üst atasının adı, kitabede biraz

⁸² Michel Balivet (1994) *Romanie Byzantine Et Pays de Rûm Turc*, Les Editions Isis Istanbul, s. 40-41

⁸³ Vedat Turgut (2017), a.g.m., s. 35.

⁸⁴ Georgii Pachymeris (1835), a.g.e., s. 59.

⁸⁵ Gy. Moravesik (1963), *Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, Budapeşte, s. 289; V. Turgut’un Grek imlasıyla yazılmış Türkçe bir ad üzerinde değerlendirme yaparken, Moravesik’in böylesi temel bir eserini ihmal etmesi izah edilemez.

⁸⁶ Wittek (1999), a.g.e., s. 52-55.

bozuk halde olduğundan P. Wittek Kara Bey olarak okurken İ. H. Uzunçarşılı Kuru Bey olarak okumuştur⁸⁷. V. Turgut ise söz konusu ismi, Harzemli Emir Kayırhan'a (Kırhan) bağlayarak, bu adın Kır Bey okunması gerektiğini makalesinde, çeşitli vakıf ve toponomiye dayanarak savunmaktadır⁸⁸. 1230 Yassıçemen savaşı sonrası Selçuklulara katılan kalabalık Harzemli kitlelerinin beylerinin reisi olan Kayır Han, uzun süre Selçuklu Devleti bünyesinde birçok iç-dış, siyasi-askeri gelişmelerde rol oynamıştır. Bu arada Elbistan ve Sivas da dahil Doğu ve İç Anadolu'nun çeşitli yerlerine kalabalık Harzemliler yerleşmişlerdir⁸⁹. Menteşe ailesinin ilk çıkış yeri olarak bu bölgelerin işaret edilmesi dikkate alındığında, üst atanın adının Kara Bey veya Kuru Bey değil de Kır Bey olması daha kabul edilebilir niteliktedir. Bununla birlikte F. Emecen'in de belirttiği gibi Batı Anadolu Beyliklerinin kurucularının Kayır Han'la ilişkilendirilmesine imkân verecek somut bir delil bulunmamaktadır⁹⁰.

Menteşeoğullarının İç Anadolu'da varlığına işaret eden tarihi kaynak verileri, Moğol egemenliği ve baskısının iyice ağırlaştığı 1250'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkıyor. Baybars Mansûrî, Anadolu'da Selçuklu hakimiyetindeki şehir ve bölgeleri sayarken şu kaydı düşmektedir: "Kayseri ve beldeleri: Kayseri, Niğde, Arakliye (Ereğli) ve Ermenek olup bu sonuncusunda Menteşeoğlu bulunur"⁹¹. Bilindiği üzere 1277'de Memlük Sultanı Baybars, Anadolu'ya sefer yaparak, Kayseri'ye kadar ilerlemiş ve Moğol kuvvetlerini imha etmişti. Baybars, Kayseri'den Haleb'e dönüş yolundayken, Karaman Oğlu Mehmed Bey'in elçilerini ve birçok Türkmen Beyini kabul etti. Sultan Baybars, Elbistan'da Moğollarla savaşırken, Karaman Oğlu, önce Aksaray'ı kuşatmış fakat burada vakit kaybetmek istemeyerek yanına Eşref ve Menteşe Beylerini aldı ve Konya üzerine yürüdü⁹². Menteşe'nin tarih sahnesine kesin olarak çıkışı bu olay vesilesiyledir. 15 Mayıs 1277'de Konya'ya hâkim olan Karamanlıların yanında Menteşe Bey ve Türkmenleri de vardı. Konya'nın teslim alınması sırasında, Selçuklu devlet adamlarından Naip Eminüddin Mikail ve Melik üs-sevâhil (Sahiller Beyi) Bahaeddin Mehmed Konya'da bulunuyorlardı. Her ikisi de yakalanıp infaz edilmişlerdir⁹³. İhtimal, Karaman Oğlu ile anlaşılan Menteşe Bey, Melik üs Sevahil Bahaeddin Bey'in yönetim bölgeleri olan Antalya ve Teke sahil kesimlerinin idaresini kendisi üzerine almıştır. Belki Bahaeddin Mehmed'in unvanını da kendisine mal

⁸⁷ Wittek (1999), a.g.e., s. 55; Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 70-71

⁸⁸ Turgut (2017), a.g.m., s. 32

⁸⁹ İbn Bîbî (1996), *El-evâmîrü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye Selçuknâme*, (çev. M. Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.I, s. 430-431, 454; C.II, s. 20-23, 39, 79, 141, 160.

⁹⁰ Emecen (2012), a.g.e., s. 33-35.

⁹¹ Baybars Mansûrî'den nakleden Osman Turan (2018), a.g.e., s. 495.

⁹² Turan (2018), a.g.e., s. 577.

⁹³ Turan (2018), a.g.e., s. 578.

etmiştir. Bu durumda P. Wittek'in Mentеше Bey'in Sahiller Beyi unvanıyla deniz tarafından Karia'yı fethettiği tezi güçlenecektir. Fakat Wittek'in, Sahiller Beyi unvanı olarak kabul ettiği Salampakhis ifadesinin, "güçlü adam" anlamında bir sıfat olduğunu bir kez daha hatırlamakta fayda vardır.

Deniz veya kara tarafından, belki de her iki yönden, uzun zamandır Anadolu'nun Güneybatı Uçlarına yığılmış olan Türkmenler, Bizans'ın Karia, Pisidia (Göller Yöresi) ve Pamphylia'ya (Teke Yöresi) 1280'lerin başında sel gibi akmaya başladılar. Mentеше Bey, Karia sahillerindeki liman yerleşimlerini ve Tralles (Aydın), Nyssa'yı (Sultanhisar) 1282'de fethetti ve Karia'nın tamamına sahip oldu⁹⁴. Mentеше Bey'in 1296'dan önce vefat ettiği anlaşılıyor. Türbesi Fethiye'dedir.

Beyliğin yönetimi Mentеше'den sonra oğlu Mesud'a geçti. Diğer oğlu Kirman (Kerman) ise Finike'ye (Föke) hâkim oldu. 1300'lerden itibaren deniz gücüyle dikkat çeken Mentеше Beyliği, Mesud Bey'in yönetiminde Rodos Adasının bir kısmını zapt etti. Fakat Akka'dan atılan Saint-Jean Şövalyeleri, Latinlerin de yardımıyla Rodos'a tamamen hâkim oldular. Mesud Bey, beyliğinin güçlenmesi için çaba göstermiş ve meşruiyetten ayrılmamak için Türkiye Selçuklu Sultanına şeklen de olsa bağlı kalmıştır. Moğol İlhanlı Valisi Emir Çoban'a bağlılık göstererek herhangi bir saldırının yapılmasını önlemiştir. Onun 1320'de öldüğü kabul edilmektedir.

Mesud'un yerine geçen oğlu Orhan Bey, Rodos'taki St. Jean Şövalyeleriyle mücadele edip, Rodos'a tekrar hâkim olmak istediye de başarılı olamadı. Dönemin kaynaklarından el-Ömerî, Orhan Bey'in 50 şehir, 200 kale, güçlü bir donanma ve 100 bin asker sahibi olduğunu belirterek⁹⁵, abartıya kaçsa da, bu sıralarda Mentешеoğullarının çok güçlendiği de bir gerçektir. 1333'de Milas'ta Orhan Bey'i ziyaret etmiş olan İbn Battuta, onun fakihlere ve bilginlere değer vermesini över⁹⁶.

Orhan Bey sonrasında Mentеше tahtına oğlu İbrahim geçti. Diğer oğlu Hızır Bey ise Çine'yi idare ediyordu. Aydın Beyliğinin yönetimindeki Sahil İzmir'i 1344'te Haçlıların alması, Mentеше ile Girit arasındaki ticaretin akamete uğramasına sebep oldu. Bunun üzerine Mentешеoğulları ve Aydınogulları birleşerek Girit'e saldırdılar. İbrahim Bey İzmir'in kurtarılmasına katılmak için Balat'ta savaş hazırlıkları yaptı (751/1350). Fakat Venedikliler, Balat Limanı'na gönderdikleri donanmayla Mentеше deniz gücünü tahrir

⁹⁴ Wittek (1999), a.g.e., s. 26; Koca (2017), a.g.e, s. 161-162; Merçil (2004), a.g.m., s. 153

⁹⁵ El Ömeri, a.g.e, s. 169

⁹⁶ İbn Battûta (2020), *Seyahatnâme*, (çev. A.Sait Aykut (2020), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 420-422

ettiler. 1352-1355 yılları arasında yapılan bir antlaşma sonucu Menteşe Beyliği silâhsızlanmaya zorlandı. Buna rağmen ticarî ve diplomatik ilişkiler kesilmedi. İbrahim Bey 1355 yılı civarında vefat etti. Onun ölümünden sonra oğullarından Musa Bey Peçin, Balat ve Milas, Mehmed Bey Muğla ve Çine, Ahmed Gazi Bey güneyde Makri (Fethiye) ve Marmaris bölgesinde hüküm sürmeye başladı. Musa “ulu bey” olarak 1358-1359’da Kandiye Dukası Pietro Badeor ile bir antlaşma yaptı. Ahmed Bey’in de Rodos ile Kıbrıs arasındaki gemilere karşı harekâtı üzerine Kıbrıs Kralı I. Peter’in donanmasının 1365’te Aydın ve Menteşe sahillerini tehdit ettiği, Venedik’in araya girmesiyle barış yapıldığı anlaşılmaktadır.

Beyliğin Peçin ve Milas koluna hükmeden Ahmed Gazi, Nakşa adasına yaptığı sefer ve hanedan mensuplarının hâkim oldukları diğer yerleri birleştirme çabalarıyla, Menteşe Beyliği’ni biraz olsun güçlendirdi. Hanedan arasındaki mücadelelerde, Balat ve çevresi, 1389’dan önce Mehmed Bey’in oğlu Mahmud’un elinde bulunuyordu. Mahmud Bey, kardeşi İlyas Bey’le tuttuğu iktidar mücadelesini kaybedince Osmanlılara sığındı. Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Han bu gelişme üzerine Menteşe Beyliği’nin Muğla ve Balat kesimini ele geçirdi. Ahmed Gazi de Temmuz 1391’de öldü. Böylece onun hâkimiyetindeki yerler de Osmanlıların egemenliğine geçti. Menteşe Beyleri Mehmed ve İlyas, Emir Timur’a sığındılar. Yıldırım Bayezid, Menteşe ilinin idaresini Firuz Ağa’ya verdi.

Ankara Savaşı (1402) sonrasında Timur, Menteşe İlini İlyas Bey’e vererek, Menteşe Beyliğinin yeniden kurulmasını sağladı. İlyas Bey, Osmanlının Fetret döneminden faydalanarak beyliğini güçlendirmeye ve otoritesini pekiştirmeye çalıştı. Aydın Beyliğinde başlayan iktidar mücadelesine müdahil oldu ve Cüneyt Bey’e karşı II. Umur Bey’i destekledi. Menteşe donanmasını tekrar güçlendirerek deniz seferleri düzenledi. Ayrıca Batılı güçlerle ticareti karşılıklı düzenleyen anlaşmalar yaptı. Fetret devrindeki mücadelede Osmanlı Çelebi Mehmed üstün çıkınca, 1413’de İlyas Bey onu metbu tanıdı ve adına para bastırdı ve oğulları Leys ve Ahmed’i rehin olarak gönderdi. İlyas Bey’in 1421’de ölümü üzerine Edirne’de rehin olan oğulları kaçarak, Menteşe iline gelip babalarının mülküne sahip oldular. Fakat Osmanlı Padişahı II. Murad, onların Menteşe’de hüküm sürmelerini uygun görmedi ve bu iki kardeşi yakalatıp, Tokat kalesine hapsedirdi (1424). Böylece Menteşe Beyliği’nin siyasi varlığı tamamen sona erdi. Fatih Sultan Mehmed döneminde de Menteşe yöresi bir sancak haline getirildi.

2. BÖLÜM

2. MENTEŞEOĞULLARI'NIN ANADOLU BEYLİKLERİ, MEMLÜK VE TİMUR DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ

2.1. Menteşeoğulları-Karaman İlişkileri

Karamanoğulları Beyliği kurucuları Oğuzların Afşar boyuna mensup bir aileden gelmektedirler⁹⁷. Moğol istilası öncesinde Afşarların önemli bir kısmını oluşturan Karaman⁹⁸ oymakları/obaları Ceyhun nehri ile Balhan dağları civarında bulunuyorlardı. Moğol baskısı dolayısıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya göçen Karaman obalarını, Sultan I. Alaeddin Keykubad, 1228'de Güney Uçları'na, Ermenek ve çevresine yerleştirdi⁹⁹. Bu sırada Karamanlıların başında Nure Sûfi adında bir bey vardı. Nure Sûfi, 1240'ta çıkan Babailer isyanında etkin bir rol oynadı ve mağlup olunca da Ermenek yöresine çekildi. İdareyi de oğlu Kerîmüddin Karaman'a bıraktı.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol istilası dolayısıyla içine düştüğü zaafıtan faydalanan Kerimüddin Karaman Bey, kalabalık Türkmen kitlelerini etrafına toplamaya ve başarılı faaliyetler göstermeye başladı. Özellikle Kilikya Ermenilerine karşı gazalarında kazandığı zaferlerle Taş eli ve İç ili yörelerine hâkim oldu. Selçuklu merkezi yönetimin elinde bulunan Ermenek'e sağlamca yerleşerek, "Ermenek Beyi" sıfatıyla Karaman Oğulları Beyliği'nin temellerini attı. Karamanlı varlığını resmen tanıyan Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan (1262-1266), Ermenek ve çevresini Karaman Bey'e ikta olarak verirken kardeşleri Zeynelhac ve Bunsuz'a da resmi görevler vererek, Karamanlı gücünü devletin kontrolü altında tutmak istedi¹⁰⁰. Karaman Bey bir rivayete göre Ermenilerle savaşırken, bir başka anlatıya göre de 1261'de Konya'yı zapt etmek için Gevale Kalesi önünde Selçuklu ordusuyla yaptığı savaşta aldığı yaradan dolayı öldü (1262). Kardeşleri Zeynelhac ve Bunsuz da idam edildiler. Bundan sonra Beyliğin yönetimini ele alan Karamanoğlu Mehmed Bey hem Moğol yanlısı Selçuklu yönetimine hem de Moğollara karşı amansız bir istiklal mücadelesine girişti¹⁰¹. Bu mücadeleler sırasında Karamanlı Mehmed Bey,

⁹⁷ Faruk Sümer (2001), "Karamanoğulları", DİA, C.XXIV, s. 454; F. Köprülü, Salur boyundan olduğu iddiasındadır.

⁹⁸ Koca (2017), a.g.e., s. 35'de Karaman adının oymak / oba adı olması gerektiğini vurgularken, O. Turan'ın (a.g.e., s. 537) beyliğin adının Karaman Bey'den geldiği yönündeki düşüncesine karşı çıkar.

⁹⁹ Turan (2018), a.g.e., s. 366-367, 528, 537.

¹⁰⁰ İbnBîbî, el-Evamür, I, 688; II, 202

¹⁰¹ Mustafa Akkuş (2016), "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta*

Anadolu'daki Türkmen beylerini kendi etrafında birleştirmeyi başardı. Selçuklu sultanları dahil, devlet adamlarını birer piyon haline getiren Moğolların Anadolu halkını sömürmesi, baskı altına alıp ezmesi, yıkımları ve katliamları karşısında bir kısım Selçuklu ümerası ve Türkmen beyleri, Türk devletini ve istiklali kurtarmak için harekete geçti. Niğde subaşı Hatiroğlu Şerefeddin, Moğol zulmüne karşı ilk ayaklanan devlet adamıdır. Anadolu'daki Moğollarla giriştiği savaşı zamanında yardım alamadığı için kaybetmiştir (1276). Bu isyanla birlikte Karamanlılar ve diğer Türkmen beylerinin de mücadeleye atıldıkları anlaşılmaktadır. Moğol karşıtlarının çağrısı üzerine Memlük Sultanı Baybars, Anadolu'ya bir sefer tertip etti. Elbistan ovasında Anadolu'daki Moğol birliklerini ağır bir hezimete uğrattı ve Kayseri'ye gelerek, adına hutbe okutup, para bastırdı. Vaat edilen desteği alamadığını görünce, geri ülkesine dönmek zorunda kaldı¹⁰².

İşte bu süreç içerisinde başta Karamanoğulları olmak üzere Anadolu'daki Türkmenlerin Moğollara ve Moğol güdümündeki Selçuklu yönetimine karşı büyük bir direniş ve mücadele başlattıkları sırada, Karamanoğlu Hanedanının övücüsü Şikârî, eserinde Mentеше Beyi ve diğer tüm beyleri (Türkmen, Moğol ve diğer etnik kökenli hepsini) Karaman Bey'in hizmetinde sunmaktadır¹⁰³. Şikârî, özendiği şehname türündeki eserinde kişileri, olayları, tarihleri ve yerleri öylesine karıştırmış, zihninde hayal ettiği hikayeleri öylesine kurgulamıştır ki eseri güvenilir olmaktan öte, tarihi araştırmalarda kaynak olarak dahi kullanılmayacak niteliktedir. Nitekim eserin bu özelliğini keşfeden P. Wittek, eserde geçen bir iki gelişmeye değinmekle birlikte, Şikârî'nin tarihi kaynak olarak kullanılamayacağı sonucuna varmıştır¹⁰⁴. Her halükarda Moğollara karşı bağımsızlık mücadelesinde Mentеше Türkmenleri, Karamanlıların yanında yer alarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Sultan Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması sırasında Karaman Bey ve müttefiki Türkmenler (Mentеше ve Eşref Türkmenleri) önce Niğde'yi arkasından da Konya'yı kuşattılar. Bu konuda güvenilir bir kaynak olan Anonim Selçukname'de geçen şu kayıt önemlidir. "Karaman, Eşref ve Mentеше Türklerinden 10 bin kişiye yakın bir ordu Konya yakınlarına indi"¹⁰⁵. Bu kayıttan ortaya çıkan sonuç Mentеше Türkmenlerini tarih sahnesine

Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II, Karamanoğulları Beyliği Bildiriler, (haz. Mehmet Şeker), T.T.K. Yayınları, Konya, s. 320-339.

¹⁰² Baypars Tarihi (Al Melik Al Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi) (2000), çev. M. Şerefüddin Yalıtıkaya, T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 84-89.

¹⁰³Şikârî (2005), *Karamannâme [Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi]*, (haz. M. Sözen-N. Sakaoglu), Karaman Valiliği, Karaman Belediyesi, Mentеше Bey adının geçtiği hikâyeler s. 104-106, 109, 112, 114, 117, 120, 122, 129-130, 135, 143-144, 149, 163, 177, 180, 196, 202, 212-214, 216, 222, 226-227, 230.

¹⁰⁴ Wittek (1999), a.g.e., s. 48-52.

¹⁰⁵Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), ed. H. İbrahim Gök- Fahrettin Coguner, Ankara 2004, s.50

İç Anadolu'da ortaya çıktığı ve Karamanlılarla ittifak halinde olduğudur. Karaman oğlu Mehmed Bey, müttefikleri Mentеше ve Eşref Bey'in Türkmenleriyle, Konya'yı kuşattı ve şehri teslim alarak, Selçuklu ailesinden Siyavuş adlı şehzadeyi tahta geçirtti. Kendisi de veziri oldu. Bu şekilde Karamanlılar sadece Moğollara başkaldırmakla yetinmeyip, Selçuklu Devleti'ne sahip olmak için önemli bir adım atmış oldular. Anonim Selçukname'de, Karamanlı Mehmed Bey'in, adamlarına, destekçilerine (müttefiklerine) mansıp/makam dağıttığını vurgulamaktadır¹⁰⁶. Burada şu soruyu sormak gerekiyor: Karamanoğlu Mehmed Bey, müttefikleri Mentеше ve Eşref Bey'e ittifak gereğince ne verdi? Mehmed Bey, Konya'ya hâkim olunca (doğal olarak) Türkmen yanlısı bir siyaset takip etti. Türkçe'nin resmi dil ilan edilmesi¹⁰⁷, Uç Beylerbeyliğini ellerinde bulunduran Moğol yanlısı Selçuklu Sahib Ataoğullarını bertaraf ederek¹⁰⁸, Batı Uçlarını bağımsızlık yanlısı ve Moğol karşıtı Türkmenlerin hükmü altına sokması bu siyasetin sonuçlarıdır. Müttefikler Mentеше ve Eşref Bey'in nasıl bir makam ya da mansıp sahibi oldukları kaynaklarda açıkça belirtilmiyor. Anonim'deki "mansıp dağıtma" kaydından hareketle, Konya'da infaz edilen Selçuklu Melikü'l-Sahil Bahaeddin'in yerine Mentеше Bey'in atandığına hükmedilebilir.

Sultan Baybars'ın Anadolu seferi ve Karamanlıların müttefikleriyle birlikte Konya'yı alması karşısında Moğolların tepkisi çok sert oldu. İlhanlı Moğol hükümdarı Abaga Han, büyük bir orduyla Anadolu'ya girdi. Kongurtay idaresindeki büyük bir kuvveti Konya üzerine, Karaman oğlu Mehmed Bey (ve müttefikleri) üzerine gönderirken, Abaga Han'ın kendisi Bayburt'tan Kayseri'ye kadar Anadolu'daki masum insanları (genelde Türkmenleri) acımasızca kılıçtan geçirdi.

Kongurtay komutasındaki Moğol kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayan Karamanlı Mehmed Bey, Konya'yı boşaltarak, Ermenek taraflarına çekildi. Bu noktada üçlü ittifakın dağıldığına hükmedilebilir. Nitekim Ermenek taraflarına çekilen Karaman oğlu Mehmed Bey, Moğollara karşı amansız bir direniş yürütürken hayatını kaybetti. Abaga Han'ın Moğol kuvvetlerinin Anadolu'dan çekilmesinden sonra, Karamanlı direnişini ve Selçuklu tahtını ele geçirme idealini kardeşi Güneri Bey devam ettirdi. Güneri Bey'in yönetimindeki Karamanlılar, bu mücadelelerinde Eşref Bey Türkmenleriyle ittifaklarını devam ettirdikleri görülüyor. 1280'de müttefik Güneri ve Eşref Beyler Konya ve Akşehir'i

¹⁰⁶ Anonim Selçuknâme, s. 50.

¹⁰⁷ İbn Bîbî, s. 326

¹⁰⁸ Anonim Selçuknâme, s. 50.

vurdular¹⁰⁹. 1285'te Güneri Bey müttefikleri Eşrefoğlu Süleyman Bey'le birlikte, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocuk yaşındaki oğlunu Konya'da tahta çıkardılar. Güneri, Beylerbeyilik makamını alırken Eşrefoğlu Süleyman Saltanat Naibi oldu. Görüldüğü üzere müttefiklerden Menteşe artık bahsedilmemektedir. Öyle anlaşılıyor ki Abaga Han'ın istilası dolayısıyla, müttefiklerin Konya'yı boşaltmaları sırasında, Menteşe Bey, Batı Uçlarına çekildi. Buradan kara ve deniz güzergahını izleyerek, Moğol gücünün ulaşamayacağı kadar uzak, sarp bir coğrafya olan Karia'ya ulaştı ve kendi adına fetihler yaparak, bir beylik kurmaya başladı. Karamanlı Güneri ve Eşrefoğulları Türkmenlerinin sonraki mücadelelerinde kendisi bizzat yer almadıysa da Menteşe Türkmenlerini onlara yardıma göndermiş olmalıdır. 1291'de Anadolu'da, Karamanoğulları başta olmak üzere Türkmenlerin mücadelelerini bastırmak için harekete geçen İlhanlı Moğol Geyhatu'nun istilasında sadece Karamanlı muhiti değil, Denizli ötesi Batı Uçlarına karşı da kuvvetler sevk etti. O zamanlar Battal Çayı adıyla bilinen Dalaman Çayı'nın kaynaklarına kadar Moğol kuvvetleri ulaştılar ve Menteşe Türkmenlerine büyük zayıflar verdirdiler. İslam tarihinde Anadolu'da Bizans'a karşı yaptığı gazalarla kahraman olan İslam gazisi Battal'ın adını Menteşe Türkmenleri, kendi gazalarıyla fethettikleri bu yöredeki ırmakta yaşatmış olmalıdır. Anadolu'da Geyhatu'nun korkunç kıyım ve tahribatları sonrasında Menteşe Türkmenleri tamamen Karia'ya kendilerini çekmiş olmalıdır. Bu dönemden itibaren uzun bir süre Menteşeoğulları Beyliği'nin Karamanoğulları ile beylik düzeyinde bir teması rastlanmıyor.

Menteşe ve Karamanoğulları beylikleri arasında diplomatik ve siyasi ilişkiler XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Menteşe Beyliği'nin iç işlerinde yaşanan gelişmeler dolayısıyla bir kez daha canlandı. İbrahim Bey'in ölümünden sonra Menteşe Beyliği hanedan mensupları arasında paylaşıldı: Musa Bey, Balat ve Milas'ta; Mehmed Bey Muğla ve Çine'de; Ahmed Bey de Fethiye ve Marmaris'te idareyi ele aldılar. Aralarında ulu bey olma ve idare alanını genişletme mücadeleleri Menteşe Beyliği'nin tarihi gelişmesini siyasi-askeri olarak takip etmeyi ve olayların tam bir tablosunu ortaya koymayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte Mehmed Bey'in (Muğla ve Çine hâkimi) oğlu Gıyaseddin Mahmud, 1389'dan önce Balat ve çevresine hâkim oldu¹¹⁰. Bir süre sonra Mahmud ile kardeşi İlyas arasında iktidar mücadelesi başladı. Bu mücadeleyi kaybeden Mahmud Bey, Yıldırım Bayezid Han yönetimindeki Osmanlılara sığındı. Baba Mehmed Bey ve İlyas Bey ise Karamanoğulları

¹⁰⁹ Koca (2017), a.g.e., s. 43.

¹¹⁰ Merçil (2004), a.g.m., s. 153

tarafına meylettiler. Bu sıralarda, 1389'da Kosova Savaşı sırasında Sultan I. Murad'ın şehit olması ve Yıldırım Bayezid'in tahta geçmesi gibi gelişmelerden faydalanan Karamanoğlu Alaeddin Bey, I. Murad'la anlaşmayı bozarak, Osmanlılara karşı mücadeleye girişmişti. Karamanlılar, Osmanlılara karşı doğal olarak, Kosova'da Şehzade Yakup Bey'in öldürülmesine tepkili Türkmen Beyliklerinin ittifakını aramışlardır. Menteşe Beyleri Mehmed ve İlyas, Türkmen gelenekleri ve eskiden ittifakları dolayısıyla Karamanoğullarını daha güçlü görerek, Alaeddin Bey'le ittifak yapmış olmaları kuvvetle mümkündür. Yıldırım Bayezid, 1390-1391'de öncelikle, Karamanoğullarından daha güçsüz gördüğü Batı Anadolu Beylikleri üzerine yürüdü. Menteşe Beyliği'nin Balat ve Muğla çevresi bu sefer sırasında Osmanlı topraklarına katıldı. Menteşeoğlu Mehmed ve İlyas Bey'ler, Karamanlılarla ittifaktan bekledikleri sonucu alamadılar.

2.2. Menteşeoğulları Aydınöğulları İlişkileri

XIII. yüzyılın sonları, XIV. yüzyılın başlarında Menteşe Türkmenleri, Batı Anadolu'da Karia'yı fethedip Türk yurdu haline getirirlerken, bölgenin kuzeyinde yer alan Bizans'ın İonia sahillerindeki toprakları da Aydınöğulları benzer şekilde fethediyorlardı. Düsturname gibi müstakil bir kaynak eserin olması ve diğer tarih kaynaklarında daha fazla bilgi sunulması dolayısıyla Aydın Beyliği'nin tarihi Menteşe'ye göre daha iyi ve ayrıntılı takip edilebilmektedir. Bundan dolayı da Aydınöğulları Beyliği birçok araştırma eserine konu olmuştur¹¹¹. Germiyanöğulları Beyliği'nde ordu komutanı (sübaşı) olan Aydınöğlü Mübarizüddin Mehmed Bey'in, XIV. yüzyılın hemen başlarında gerçekleştirdiği fetihlerle, Aydınöğulları Beyliği'nin temelleri atılmıştır. Mehmed Bey'in ilk fetihleriyle birlikte de Menteşe-Aydın temaslarının başladığı görülmektedir.

Enverî'nin Düsturnamesi'nin şu beyitleri;

Sasa Beg derler idi bir Gâzi er

Gelmiş Aydın-iline evvel meğer

Evvelâ ol Birgi'yi fetheylemiş

Aydınöğlü'nu getürmüş toylamış

¹¹¹ Himmet Akın (1968), Aydınöğulları Hakkında Bir Araştırma, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara; P. Lemerle (1957), L'Emirat d'Aydin Byzance et l'Occident. Recherches sur "la Geste d'Umur Pacha", Paris

Aydın-oğlu Ayasolûğa gelüp
Fetheder hem dairesini alup
Çok kilise mescid etti ol emîr
Menceliğiyle Keles'i aldı ol
Çıkuben tekfuru hizmet kıldı bol
Alanos u Rum-u Sırf eyledi cenk
Geldi beş kardaş ile durdu çeri
Oğraşuben kırdı sıdı kâfiri
Hem hasadan fitne Sasa eyledi
Mümin iken avn-i tersâ eyledi
Ol gazâda katl oldu ol dahî

Menteşe komutanı Sasa ile Aydınoğlu Mehmed Bey'in karşılaşmaları ve sonuçlarını anlatmaktadır. Buna göre Sasa Bey, Mehmed Bey'den önce gelip Birgi'yi ve Ayasluk'u (Efes) (belki de Mehmed Bey'le birlikte) fethetmiştir. Sonra iki beyin arası açılmış ve Sasa Bey Hıristiyanlardan yardım istemiş, Mehmed Bey'le Sasa arasındaki savaşı Mehmed Bey kazanmış ve Sasa Bey maktul düşmüştür. Birgi'yi kendine merkez yapan Mehmed Bey böylece kendi beyliğini kurmuştur.

Menteşe Türkmenleri (büyük ihtimalle Mentese Bey ve Sasa Bey ikisi birlikte) Muğla ve Sultanhisar'ı fethettikten sonra, Mentese Bey'in kendisi sahil kesimleriyle meşgul olurken, Sasa Bey de Büyük Menderes nehri ile Küçük Menderes arasındaki bölgeyi fetih alanı olarak seçti. Bu arada (Bizans'la İlişkiler bölümünde açıklandığı üzere) Batı Anadolu'daki Türkmenlerin Bizans hâkimiyetini kökünden sarsması üzerine, Bizans'ın davetiyle Anadolu'ya geçen Katalanlar, Kyzikos'tan (Erdek) Philadelphia'ya (Alaşehir) kadar uzanan bir sefer gerçekleştirdiler (1303-1304). Bu hattaki Türkmenleri mağlup edip, püskürten Katalanlar, Alaşehir yolundaki muharebede Sasa kuvvetlerini (Gabella de Cesa, Sasa Alayı), Ania civarında Aulax'ta Aydın kuvvetlerini (Gabella de Atia, Aydın Alayı)

mağlup etti¹¹². Aulax'tan sonra Thyraion'u (Tire'yi) baskı altına alan Türkmenler, Muntaner'in Gabella de Mondexia (Menteşe Alayı) adını verdiği Menteşe kuvvetleri olmalıdır. Bu muharebelerden sonra Ania'ya çekildiler. Oradan da Bizans'a geri çağrıldılar. Katalan saldırıları üzerine Sasa Bey'in Germiyan subaşı Mehmed Bey'i yardıma çağırması değerlendirilebilir. Katalanlar'ın Bakırçay'ın güneyi için bir tehlike olmaktan çıkmaları üzerine Sasa Bey, Tire, Birgi ve Ayasuluk'u zapt etti. Ayasuluk (Efes) açıklıkla 24 Ekim 1304 tarihinde teslim alındı¹¹³. Aydınolu Mehmed Bey'in Ayasuluk'a 1307-1308'de sahip olduğu düşünülürse, 1304 sonrası Sasa Bey'le Mehmed Bey arasındaki ittifak ve dostluğun zamanla düşmanlığa dönüştüğü ve Düsturname'de belirtildiği üzere Mehmed Bey'in yapılan savaş sonucunda galip gelerek, Sasa'nın fetihleri olan Birgi ve Tire'ye de hâkim olduğu anlaşılacaktır. Bu yerlerin dışında daha önce Menteşelilerin fethettiği Tralles (Aydın) ve Nyssa'yı (Sultanhisar) da Aydınolu Mehmed Bey'in kendi topraklarına katarak, Büyük Menderes nehrini Menteşe Beyliği'yle aralarında doğal bir sınır haline getirdiler. Aydınolu Mehmed Bey, 1317 yılında Kadifekale'yi, 1328'de de İzmir'in ikinci kalesi Liman Kale'yi fethederek, İonia'nın tamamına hâkim oldu. Mehmed Bey artık Aydın İli adıyla Türk yurdu haline gelen Beyliğini, eski Türk devlet anlayışı gereğince oğulları arasında idari bölgelere ayırdı. Buna göre Hızır, Ayasuluk (Efes-Selçuk) ve Sultanhisar'ı; Umur Bey, İzmir'i; İbrahim Bahadır Bey, Ödemiş'i; Süleyman Bey, Tire'yi yönetecek, Mehmed Bey "Ulu Bey" sıfatıyla Birgi'de oturacak ve en küçük oğul İsa Bey de babasının yanında olacaktı¹¹⁴.

İttifak ve dayanışmayla başlayan Menteşe-Aydın ilişkileri, Sasa Bey'in hayatına mâl olan çatışmayla devam etmişse de kısa süre sonra iki beylik arasında iyi komşuluk ve dostluk haline evrildiği görülmektedir. Bu iyi komşuluk ve dostluk ilişkisi Menteşe Bey'i Orhan'ın (1320-1344) kızı ile Aydın Beyi Mehmed'in oğlu Süleyman Bey'in evliliği vesilesiyle akrabalık bağıyla pekiştirilmiştir. Türkmen Beyliklerinin ülkelerinde seyahati sırasında, Milas-Barçın'dan Aydın beyliğine geçen Seyyah İbn Battuta, şunları yazıyor: "... Ben de atlandım, kayalar arasına oyulup düzlenmiş bir dar patikadan ilerleyerek müderrisin ardından vardım yaylaya. Güneş batarken hükümdarın kalmakta olduğu yüksek noktaya geldik. Bir ceviz ağacının altına, su kenarına çadırlarımızı kurduk. O esnada küçük oğlu Süleyman Bek'in, kaynatası Sultan Orhan'ın yanına kaçmış olmasından ötürü endişe içindeydi hükümdar."¹¹⁵ Ne yazık ki Menteşeli prensesin adı kaynaklarda geçmiyor.

¹¹² Wittek (1999), a.g.e., s. 42

¹¹³ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 35

¹¹⁴ Koca (2017), a.g.e., s. 141-142.

¹¹⁵ İbn Battûta (2020), a.g.e. s. 420; Wittek (1999), a.g.e., 66-67

Batı Anadolu'daki Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi Beylikleri, karada iç kesimlerde gaza/akın ve fetih yapacak alan kalmayınca, Adalara ve Adalar denizinin karşı sahillere, Hıristiyanların egemen olduğu bölgelere yönelmek zorunda kaldılar. Anadolu'nun Ege kıyılarındaki eski Bizans tersane ve limanlarını, artık kendi tebaası olmuş yörenin Hıristiyan gemici ustalarını ve gemicilikte yetişmiş kalifiye insanlarını kullanan Türkmen beyleri, Selçuklu'nun denizcilik mirasını da değerlendirerek, inşa ettirdikleri donanmalarıyla deniz gazaları/akınları yapmaya başladılar. Bundan sonra onların deniz kuvvetleriyle yaptıkları seferler “deniz gazaları”, kendileri de “denizci gaziler “ olarak anıldı. Menteşe Beyliği'nin Balat, Marmaris, Bodrum, Makri (Fethiye) limanları; Aydınoğulları Beyliği'nin, Ayasuluk (Selçuk-Efes), İzmir limanları; Saruhan Beyliği'nin, Foça; Karesi Beyliği'nin, Edremit, Biga, Lapseki limanları hem ticari hem askeri gemilerin inşasında, özellikle askeri amaçlı kayak tabir edilen hafif gemilerin yapılmasında büyük öneme sahip yerler oldu. Aydınoğulları Beyliği sahip olduğu Batı Anadolu kıyılarının en büyük iki liman ve tersanesi, Ayasuluk (Selçuk-Efes) ve İzmir'i kullanarak daha Mehmed Bey döneminde güçlü bir donanma inşa ettirdi ve Ege'de bir deniz gücü olarak varlık gösterdi. Gazi Umur Bey dönemindeyse, Aydınoğulları tartışmasız Türkmen Beylikleri içinde en güçlüsü oldu. Deniz gücü nispeten daha az olan Saruhan, Menteşe ve Karesi Beyleri için Aydın Bey'i etrafında birleşmek hem bir zorunluluk (zira ona karşı koyabilecek güçleri yoktu) hem de askeri, siyasi, ekonomik-mali bakımlardan çok faydalıydı. Ege ve Doğu Akdeniz'de Venedik, Ceneviz, Rodos Şövalyeleri gibi büyük deniz güçlerine karşı denizci Türkmen beylikleri ancak birleşirlerse karşı koyabilirlerdi. Diğer denizci Türkmen beylikleri Aydın Beyi'nin siyasi ve askeri kudretinden faydalanabiliyorlar ve akınlardan elde edilen ganimetten elbette pay alıyorlardı. Aydın Bey'i etrafından birleşen ve onunla ittifak yapan Türkmen Beylikleri üzerinde “Aydınoğlu”, bir nevi eski Türk devlet geleneğindeki “Ulu Bey” idi.

Sasa Bey sonrasında Menteşe Beyliği'nin Aydınoğullarıyla kurduğu iyi komşuluk ve ittifak ilişkisini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Daha 1300 yılında Rodos'a yaptıkları seferle, birkaç yıl sonra da Sisam, Sakız ve Karpathos adalarına akınlarıyla Menteşe Beyliği önemli bir deniz gücü oluşturduğunu göstermişti¹¹⁶. Fakat 1320 veya 1321'de Rodos Şövalyeleri, Rodos açıklarında Menteşe Beyliği donanmasını mağlup ederek, Menteşe

¹¹⁶ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 31-32; E. A. Zachariadou (1983), *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine Studies, Venice, s. 6.

gücünü neredeyse tamamen tahrip etmişti¹¹⁷. Bu mağlubiyet Menteşe Türklerine, Aydın Beyliği'yle ittifakın ne kadar değerli olduğunu göstermiş olmalıdır. Özellikle Menteşe ve Saruhan Beylikleri, Aydın Türkmenleriyle müttefik olarak birleşip, siyaseten birlikte hareket edince ve askeri olarak birlikte deniz seferleri yapınca, Ege'deki gelişmelerde etkin olabildiklerini; Venedik, Ceneviz gibi büyük Latin güçlerine karşı kendilerini koruyabildiklerini ve deniz seferlerinden önemli ganimet/gelir elde edebildiklerini biliyorlardı. İşte dönemin bu real politiği doğrultusunda Menteşe Beyliği, Aydınogullarıyla iyi komşuluk, müttefiklik siyasetini ön planda tutmuştur. Ege adalarında hâkim olan Latin güçlere karşı Aydın ve Menteşe Beylikleri 1320-1350 yılları arasında birlikte mücadele ettiler. Onların kuvvetlerini birleştirerek Rodos, Naksos, Girit, Mora, Sakız, Santorini, Karpathos, Sisam gibi adalara; Mora sahillerine; Yunanistan kıyılarına yaptıkları akınlar çeşitli kaynaklarda ve araştırma eserlerinde sıkça dile getirilmiştir¹¹⁸. İki beylik arasındaki ittifak, onların tek başlarına Hıristiyan güçlerle savaş ya da barış yapmalarına da engel olmuyordu. Gerekli zaman veya yeri geldiğinde, Menteşe deniz kuvvetleri, kendi adları ve hesaplarına Latinlerle savaşıyor veya baskınlar yaparak ganimet elde edebiliyordu. Ayrıca her iki beyliğin birlikte hareket ederek, Hıristiyan bir güçle ittifak veya işbirliği yaptıkları ve bundan büyük kazançlar elde ettikleri de görülmektedir.

Bilindiği üzere Bizans tarafından Anadolu'daki Türkleri durdurmak için davet edilen Katalanlar, Batı Anadolu'daki yıkıcı seferlerinden sonra, Bizans tarafından Gelibolu'ya çağrıldılar. Bizans'la anlaşmazlığa düşen Katalanlar, Trakya, Makedonya ve Tesalya'yı yağmalayıp, tahrip ederek Atina'ya kadar ilerlediler ve burada kendi adlarına bağımsız bir yönetim kurdular. Atina Katalanları, Aydın ve Menteşe Beylikleriyle ittifak ve işbirliği yaparak, Türkmen Beyliklerinin deniz gücünü başta Bizanslılar olmak üzere, kendilerinin de rakipleri olan çevredeki diğer güçlere karşı yöneltmesini bildiler¹¹⁹. 1318-1340 tarihleri arasında Türk-Katalan ittifakı, Menteşe ve Aydın Beyliklerine Ege Adaları ve Yunanistan sahillerinde geniş bir gaza alanı açtı. Bu imkânı iyi değerlendiren Aydın ve Menteşe Türkmenleri bir taraftan elde ettikleri ganimetlerle büyük mali gelirler elde ederlerken, diğer taraftan da devletlerarası ilişkilerde dikkate alınması gereken siyasi-askeri güçlerini gösterdiler. Latin, Venedik, Ceneviz ve Bizanslı kimi yerel iktidar sahipleri Aydın ve Menteşe Beylerine haraç ödemek şartıyla anlaşmalar yapmak zorunda kaldılar. Ayrıca baş gazi, komutan ve lider olarak özellikle Aydınoglu Gazi Umur Bey kahramanlığı ve

¹¹⁷ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 63-64.

¹¹⁸ Çavuşdere(2017), a.g.e., s. 57-64; 76-98.

¹¹⁹ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 65

başarılarıyla ön plana çıktı. Umur Gazi'ye şan ve güç kazandıran deniz gazalarına genellikle Saruhan Beyi'nin bizzat katıldığı görülürken, tarihi kayıtlarda Menteşe Beylerinin, bu seferlerde adı zikredilmez. Fakat gerek deniz seferlerinde gerekse de oluşturulan Haçlı ittifakı ve güçlerine karşı Menteşe Türkmenlerinin, Umur Bey'in yanında müttefik veya destekçi olarak buldukları bir vakadır. Batı Anadolu'da ve Ege'de büyük bir güç haline gelen Aydınoğlu Umur Bey'le Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos, ... tarihinde görüşüp, anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma gereğince Umur Bey'in Aydın Türkmenleri, Saruhan ve Karesilerle birlikte Balkanlara, Andronikos'a yardım maksadıyla çeşitli defalar seferler yaptılar. 1341-1345 yılları arasında Kantakuzenos'un, Bizans'taki iktidar mücadelesinde Umur Gazi, Kantakuzenos'la ittifak yaparak yine birçok defa yardımcı kuvvet gönderdi. Aydın-Bizans ittifakı dolayısıyla, Umur Bey'in müttefikleri Saruhan ve Karesiler bu seferlerde yer almışlardır. Menteşe Türkmenlerinden ise bahsedilmemektedir. Anlaşılan, belki de mesafenin uzaklığı veya Menteşe'nin başka meşguliyetleri dolayısıyla Menteşe Beyliği bu seferlerde yer alamamıştı.

Aydınoğlu Umur Bey'in başında bulunduğu Batı Anadolu'daki denizci Türkmen Beyliklerine karşı, özelde ise Aydınoğullarının asıl hedef olduğu Haçlı ittifaklarını bertaraf edebilmek için Menteşe Beyliği'nin, Türk ittifakının önemli bir üyesi olduğu görülmektedir. Haçlıların Edremit Körfezi'nde Yahşi Bey'in donanmasını tahrip ettikleri 1334'teki baskın öncesinde Menteşe Beyliği'ni, ittifaktan ayırmak için Venedik'in girişimlerde bulunduğu bilinmektedir¹²⁰. Latin Haçlıların, İzmir'e karşı yaptıkları ve Sahil İzmir'i ele geçirdikleri sefer sırasında (1345) ve Umur Bey'in sahildeki Liman Kale'yi geri alabilmek için yaptığı savaşlarda (1345-1347) Menteşe Beyliği, donanması ve askerleriyle Aydınoğlu Umur Bey'in yanında yer almıştır. Umur Bey'in bu mücadele esnasında şehit olması ve Aydın donanmasının ağır biçimde tahrip olması sonrasında Aydınoğlu Hızır Bey, Venedik'le anlaşma yaptı ve donanmasının silahsızlandırılmasını kabul etti. Böylece Aydın Beyliği, Ege ve Batı Anadolu'da oyun kurucu bir güç olmaktan çıktı. Benzer şekilde Menteşe Beyliği'nin deniz gücü de adeta söndürüldü. Bu gelişmeler, Menteşe ve Aydın Beylikleri ittifakının önemini de azalttı. Artık komşuluk ve ittifaktan sağlanan askeri, siyasi ve mali çıkarların ortadan kalkması, iki komşu Türkmen beyliği arasındaki ilişkilerin soğumasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1358'de İbrahim Bey yönetimindeki Menteşe Beyliği Girit Venedik yönetimiyle yaptıkları anlaşmada, Aydınoğullarıyla Menteşe ilişkilerinin ihtilafli olduğu anlaşılıyor. Zira bu anlaşmada Aydınoğulları kast edilerek, Menteşe'nin düşmanlarıyla dost olunmayacağı hükmü yer alıyordu¹²¹.

¹²⁰ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 100-101; Zachariadou (1983), a.g.e., s. 28.

¹²¹ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 200.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Mentеше ve Aydın Beylikleri deniz gücünden mahrum olmaları, kendi içlerinde yaşanan iktidar mücadeleleri ve Anadolu'da gittikçe büyük Osmanlı gücü dolayısıyla artık devletlerarası ilişkilerde iyice güçsüzleştiler. Sultan I. Murad döneminde Osmanlı nüfuzu altına giren Batı Anadolu Beylikleri, Yıldırım Bayezid'in 1390-1392 yıllarında gerçekleştirdiği seferlerle Osmanlı topraklarına katıldılar.

Ankara Savaşı (1402) sonrasında yeniden tarih sahnesine çıkan Mentешеoğulları Beyliği, özellikle İlyas Bey (1403-1421) yönetiminde, Aydınoğulları Beyliği'yle ilişkilerini yeniden canlandırdı. Timur, Aydınoğulları ülkesini İsa Bey'in oğulları Musa ve Umur Beylere vermişti. Bir süre sonra Musa Bey ölünce Umur Bey, Beyliği tek başına yönetmek istedi. Fakat İbrahim Bahadır'ın oğlu Cüneyt Bey, İzmir'e sahip oldu ve beyliğini ilan etti¹²². Arkasından da II. Umur Bey'in bulunduğu Ayasuluk'u kuşattı. Cüneyt Bey karşısında başarılı olamayacağını anlayan II. Umur Bey, komşusu ve dayısı olan Mentеше hükümdarı İlyas Bey'e sığındı. Dönemin tarihçisi Bizanslı Dukas, II. Umur Bey'in Peçin'e dayısı İlyas'ın yanına gidip yalvardığını, ona acıyan İlyas Bey'in yeğenini de yanına alarak, altı bin askerle Ayasuluk'u kuşattığını; kalede bulunan Cüneyt Bey'e bağlı kuvvetlerin iyi bir direniş gösterdiklerini, bunun üzerine İlyas Bey'in şehirde yangın çıkardığını, halkın boyun eğerek şehir kapılarını açtığını fakat iç kalenin uzun süre direndiğini ve sonunda onların da teslim olduklarını yazmaktadır¹²³. Böylece II. Umur Bey iktidarına tekrar kavuştu ve kısa süreliğine de olsa Mentеше himayesine girdi. Osmanlı Süleyman Çelebi tarafından desteklenen Cüneyt Bey, bir süre sonra II. Umur Bey'in hükümdarlığını tanıyıp anlaştıysa da barış dönemi uzun sürmedi. Muhteris kişiliğiyle bilinen Cüneyt Bey, II. Umur Bey'i zehirletip ortadan kaldırdı ve kendi beyliğini ilan etti¹²⁴. Daha sonraki yıllarda Mentеше ile Aydın beylikleri arasında önemli bir gelişmenin cereyan etmediği anlaşılıyor.

2.3. Mentешеoğullarının Memlükler ve Timur Devletleriyle Münasebetleri

Memlük-Mentеше ilişkileri Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu seferi sırasında dolaylı olarak başlamıştır. Sefer dönüşü sırasında Halep yakınlarındaiken, Karamanoğlu Mehmed Bey'in elçi olarak gönderdiği kardeşi Ali Bey, Baybars'a itaatini sundu. Sultan da Karamanlılara beylik menşur ve sancakları gönderdi ve Ermenek-Larende yörelerini onlara verdi. Bu durum Karamanlıların, Uç Türkmenleri üzerinde lider ve etkin olmalarına meşruiyet kazandırdı. Mentеше, Hamid ve Eşref Bey'e bağlı Türkmenler, Karamanlılarla

¹²² Koca (2017), a.g.e., s. 153.

¹²³ Emecen (2012), a.g.e., s. 220.

¹²⁴ Koca (2017), a.g.e., s. 153-154; Emecen (2012), a.g.e., s. 220.

birlikte hareket ettiler. Anadolu'daki Moğol hâkimiyetine karşı Türkmenlerin, Mısır Memlûk Sultanlığı'nı güçlü ve doğal bir müttefik, destek bulabilecekleri bir hamî olarak görmelerini sağladı.

Memlûkler 1291'de Akka'yı fethederek Haçlı kalıntıları olan Saint Jean Şövalyeleri'ni buradan söküp attılar. Buradan kovulan St. Jean Şövalyeleri, kısa bir Kıbrıs macerasından sonra Menteşe Beyliği'nin yeni hâkimiyet kurmuş olduğu Rodos Adası'na göz diktiler. Papalık ve Fransa'nın desteğiyle bu Haçlı Şövalyeleri, 1306-1310 yılları arasında savaş ve baskınlarla Rodos'ta Menteşe otoritesine son vererek, kendi yönetimlerini kurdular¹²⁵. Menteşe Beyliği, XIV. yüzyılın ilk yarısı boyunca, bazen tek başına bazen de Aydınoğullarıyla ittifak halinde, Rodos'a tekrar hâkim olabilmek ve Rodos'taki Hıristiyan şövalyelerin Türk ve İslam dünyası için oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırabilmek için sürekli bir mücadele yürüttü. Ortak düşmana karşı Menteşe Türkmenlerinin savaşıyor olması, muhtemelen Memlûk çevresinde olumlu karşılanmıştır. Fakat bu dönemde Memlûklerin, Batı Anadolu'ya yönelik herhangi bir ilgilerinin kaynaklara yansımadağı ve Memlûk-Menteşe doğrudan temasına ilişkin bir kayıt olmadığı görülmektedir. Fakat Karamanoğulları ile Memlûklerin daima temas halinde oldukları, Kilikya'da Ermeniler ve Kıbrıs'ta Haçlı siyasetinin azılı savunucusu Lusignan Krallığı'na karşı işbirliği içinde buldukları bilinmektedir. Batı Anadolu'daki Türkmen Beyliklerinin coğrafi olarak uzaklığı, Karamanlılar kadar büyük bir güç olmayışları ve kurumsal devletleşmelerini henüz tamamlamamış, henüz beylik halinde bulunmaları Memlûk kayıtsızlığının sebepleri olabilir.

Bununla birlikte Karamanlıların, Ermenilerin elinde bulunan Gorigos'a (Kız Kalesi) başlattıkları sefer ve kuşatma¹²⁶, Memlûkler ve Anadolu'daki Türkmen beyliklerini bir birlerine yakınlaştıran sonuçlar doğurdu. Karamanlı taarruzları karşısında Ermeniler, Kıbrıs Kralı Pierre de Lusignan'ı (1359-1369) yardıma çağırdılar. Lusignan'lı Kral, talep edilen yardımı gönderdiği gibi, azılı bir Türk-İslam düşmanı Haçlı olarak, Antalya ve Teke kıyılarını da donanmasıyla tahrip ettirdi ve kıyımlarda bulundu (1361). Kendisini en büyük Haçlı davasının savunucusu olarak gören Kral I. Pierre de Lusignan, Doğu Akdeniz'deki Latin güçlerinin desteğiyle topladığı 70 parçalık bir donanmayla İskenderiye Limanı'na büyük bir baskın yaptı (1365). Suriye sahilleri ve Alanya da saldırılarına maruz kaldı.

¹²⁵ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 54-56; M. Balard (2006), *Les Latins en Orient XIe-XVe Siècle*, Presses Universitaires de France, Paris, s. 315-320.

¹²⁶ Şehabeddin Tekindağ (1954), "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *İÜFTD*, C. VI/S.9, s. 162-163.

Bu sırada güçlü bir donanmadan mahrum olan Memlûk yönetimi, Sultan Şaban ve Emir Yelboğa, bir taraftan donanma inşa etmek için çalışırken, diğer taraftan da Anadolu'da Müslümanlar arasında cihat fikrinin canlı tutulması için çaba gösterdi. Bu maksatla Memlûkler, Anadolu Beyliklerini Latin Hıristiyanlara karşı cihat/gaza yapmalarını teşvik etmek için elçiler gönderdiler. Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'e, Alâiye Beyi Hüsameddin İlyas Bey'e, Antalya'nın Haçlılar tarafından tahrip edilmesi üzerine Korkuteli'ne çekilmiş olan Mübarizüddin Mehmed Bey'e, Aydınoğlu İsa Bey'e, Mentешеoğlu Emir Musa Bey'e, Finike'de hüküm süren Mentешеoğlu Emir Zervan¹²⁷ Bey'e, Saruhanoğlu Muzaferüddin İshak Bey'e birliktelik çağrısı yapan mektuplar gönderdiler (Haziran-Temmuz 1366)¹²⁸. Türkmen beyleri gelen bu mektuplara olumlu cevap verdiler. Aralarında muhtemelen Mentешеoğullarının da olduğu Anadolu Beylikleri'nin kuvvetleri, 1367'de Karamanlılarla birleşip, Kız Kalesi'ni düşürmek için savaştılar. Fakat Yelboğa'nın ölümü ve kuşatmanın uzaması dolayısıyla, Kıbrıs Kralı'yla anlaşma yapıp, geri çekildiler¹²⁹.

İskenderiye'ye yapılan Haçlı baskını dolayısıyla tarihi kaynaklardan Makrîzî'de verilen bilgi konumuz bakımından dikkat çekicidir: Baskından hemen sonra gelen Orhan Bey'in elçisi, Kıbrıs Kralı'na karşı sultana yardımcı olmak üzere bir filo hazırladığını bildirince sultan teşekkür etmişti. Fakat buna rağmen Mısır'dan Kıbrıs'a yönelik bir hareket görülmemiştir¹³⁰. O dönemde Anadolu'da iki Orhan bey vardır: Osmanlı Beyi Orhan ve Mentеше Beyi Orhan. Kaynak hangi Orhan beyi ifade ettiğini açıkça belirtmiyor fakat o sıralarda Mentеше Beyliği'nin meseleye daha alakadar olduğu düşünülürse onun Mentешеoğlu Orhan Bey olması daha akla yatkın geliyor.

Yukarıda bahsedilen diplomatik temas dışında Mentеше Beyliği ile Memlûkler arasında siyasi-diplomatik içerikli doğrudan başka bir gelişmeye kaynaklarda değinilmemektedir. Fakat Yıldırım Bayezid'in Mentеше topraklarını ülkesine katması üzerine Mentеше Beyi'nin Timur Han'a gitmesi meselesinde Memlûk ve Mısır adı bir kez daha karşımıza çıkıyor. Enverî'deki kayıt Mentешеoğlu İlyas Bey'in Mısır'a Memlûklere gittiğini gösteriyor. Mentеше ile Mısır arasındaki canlı ticari gemi trafiği düşünülürse Balat'ta oturan İlyas Bey'in Mısır'a gitme ihtimali güçleniyor. Fakat bunu kesin teyit edecek başka bir kaynak verisi yoktur. Diğer kaynaklar Mentеше beyi ya da beylerinin

¹²⁷ P. Wittek, Mentеше ailesinden bir kolun Finike'de hüküm süren ve bir iz bırakmayan beyi olduğu düşüncesindedir, a.g.e., s. 53-54.

¹²⁸ Kalkaşandî, c. V, s. 347; c. VI., s. 16, 18.

¹²⁹ Tekindağ (1954), a.g.m., s. 170-174

¹³⁰ Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, c. III/1, s. 121.

Timur'a gittiklerini belirtmekle yetiniyorlar. İlyas Bey'in önce Mısır'a sonra Timur'un Anadolu'ya gelmesi üzerine ona iltica etmesi de mümkündür.

Memlûklerin hâkimiyetindeki Kahire, Şam ve Halep gibi şehirler, o dönemde İslam dünyasının ilim, kültür ve eğitim merkeziydiler. İslam beldelerinin dört bir tarafından bu kentlere ilim tahsil etmek üzere gelenler olduğu gibi buralarda yetişen âlimler de Anadolu başta olmak üzere başka İslam coğrafyalarına giderek hayatlarını sürdürürlerdi. Batı Anadolu Beyliklerinden Mısır'a ilim tahsil etmeye gidenler oluyordu. Menteşe ilinin gençlerinin de Mısır'a bu anlamda ilgi gösterdikleri anlaşılıyor. Hoca Sadettin, Hızır Şah adlı bir âlimin, Menteşe'de başladığı eğitim-öğretimini, Mısır'da devam ettirdiğini ve on beş yıl kaldıktan sonra geri vatanına dönerek, Balat Medresesi'nde müderris olduğunu yazmaktadır¹³¹.

Menteşe'nin Balat, Meğri (Fethiye) ve Marmaris limanlarıyla Mısır arasında yoğun bir ticari faaliyet görülmektedir. Mısır'dan hareket eden gemiler sabun, kalay, kumaş ve kurşun gibi ticari emtiayı Menteşe iline getirirlerken, deri, halı, şap, kereste, köle, bal ve bal mumu gibi emtiayı Mısır'a götürüyorlardı¹³².

Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid, Menteşe ilini topraklarına kattığında, Menteşe'de iki bey bulunuyordu: Mahmud Bey ve İlyas Bey. Bazı kaynaklar onları kardeş olarak gösterir. Ulu Bey Mehmed'in, Mahmud adlı bir oğlunun olup olmadığı da belli değildir. Menteşe Beylerinden Mehmed veya İlyas'tan birinin Timur'a sığındığı kesindir. Belki de ikisi birlikte gitmişlerdi. Kaynaklarda Menteşe veya Menteşeoğlu tabiri sıkça kullanılıyor. Timur'a gitmelerinden önce de İsfendiyar Bey'e kaçış meselesinde karşımıza çıkıyor. Bu noktada P. Wittek'in tespitleri önem kazanıyor: Osmanlılar önce İlyas Bey'in yönetimindeki Balat'ı aldılar. Bunun üzerine İlyas Bey'in kaçışı gerçekleşti. Beyliğin büyük bölümünün Osmanlıların eline geçtiğini gören Menteşeoğlu Mehmed Bey de, Osmanlılara karşı kendisini koruyabileceğini düşündüğü İsfendiyar Bey'in yanına Sinop veya Kastamonu'ya sığındı¹³³. F. Emecen, bu gelişmeyi daha iyi yorumlayarak, Mehmed ve İlyas Beylerin her ikisinin de İsfendiyar Bey'in yanına gittiklerini kabul ediyor. Fakat Menteşe beylerinden hangisinin Timur saflarına katıldığının belli olmadığını vurguluyor. "Bununla beraber Mehmed Bey'in İsfendiyar Bey'le birlikte Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'u Denizli'ye yakın Menderes Nehri civarında karşılayıp, değerli hediyeler verdiği bilindiğine

¹³¹ Hoca Sadettin, Tâcu't-Tevarih, c. 5, s. 86.

¹³² Wilhelm Heyd (2000), Yakındoğu Ticaret Tarihi, (çev. Enver Ziya Karal), T.T.K Yayınları, s. 607-608.

¹³³ Wittek (1999), a.g.e., s. 83-84.

göre, İlyas Bey'in Timur'un yanına giderek Ankara Savaşı'na katıldığı, babasının da bu sıralarda Sinop'ta kaldığı düşünülebilir¹³⁴. Bu değerlendirmeyi kabul etmek şimdilik mantıklıdır.

Emir Timur, Ankara Savaşı sonrasında Mentеше Beyliği ülkesini geri Mentеше Beylerine, kendisine tabi kalmaları şartıyla verdi. Temmuz 1403'te Mentеше'nin Ulu Beyi olarak iktidarda bulunan İlyas Bey, Timur yaşadığı sürece ona olan bağlılığına sadık kaldı. Dönemin kaynaklarından Clavijo, Timur'un torunlarının düğünlerine katılmak için İlyas Bey'in elçiler ve hediyeler gönderdiğini belirtmektedir. Bu şüphesiz İlyas Bey'in Timur'a olan bağlılığının bir göstergesiydi¹³⁵.

¹³⁴ Emecen (2010), a.g.e., s. 218-219; aynı yazar, "İlyas Bey", *TDVİA*

¹³⁵ Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, (çev.Ö. R. Doğrul), İstanbul 1975, s. 92.

3. BÖLÜM

3. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ VE HİRİSTİYAN GÜÇLER

3.1. Menteseoğulları Beyliği ve Bizans İmparatorluğu

Menteşeoğulları Beyliği ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkileri incelemek, Mentese Beyliğinin kuruluşuna ve Karia'nın Türkler tarafından fethine mercek tutarak yeniden bakmak demektir. Üstteki bölümlerde Mentese'nin kökenleri ve beyliğin tarih sahnesine çıkışına daha çok Türkler tarafından bakarak izah edilmeye çalışıldı. Burada ise Bizans merkeze alınarak, Bizanslı kaynaklar ve Bizans çalışmalarına ağırlık vererek, tarihi gelişmeleri incelemek ve Mentese-Bizans ilişkilerini etkileyen olay ve olguları ortaya koymak gerekecektir¹³⁶.

Bizans İmparatorluğu'nun 1261'de başkenti İstanbul'u Latinlerden kurtararak, yeniden ihya edilmesi hem Bizans'ın kendi iç bünyesinde hem de dış gelişmeler bakımından çok önemli bir dönüm noktasıdır. Her şeyden önce 1204'te kaybettikleri, kutsal saydıkları başkentleri İstanbul'u geri alabilmek için Bizanslılar uğruna maddi-manevi bütün güçlerini seferber ettikleri Megali İdea'yı (Büyük Ülkü) gerçekleştirmişlerdi¹³⁷. Kutsal addedilen hedefe ulaşılmış olması şüphesiz Bizans için büyük bir zaferdi. Derhal hükümet merkezinin İznik'ten İstanbul'a nakledilmesi, Bizans çevrelerinde bu zaferin taçlandırılması ve doğal sonucu olarak görülmüş olmalıydı. Benzer şekilde o sırada çocuk yaştaki Laskaris Hanedanı'ndan tahtın yasal sahibi Theodoros'a naiplik yapan Mihail Paleologos'un, zaferin kahramanı olarak, kendini imparator ilan etmesi ve çocuk imparatorun gözlerine mil çektirerek tahttan devirmesi de en azından aristokrat çevrelerde doğal karşılandı¹³⁸. Fakat Laskaris Hanedanı'na gönülden bağlı olan ve İstanbul'u kurtarmak için her türlü sıkıntıya göğüs gerip, bütün fedakârlıklara boyun eğmiş olan Batı Anadolu'nun Bizanslı halkı, tahtın gasp edilmesini hiç affetmedi ve İmparator VIII. Mihail Paleologos (1261-1282) yönetimine tepkili oldu. Bu sırada Batı Anadolu'nun genelinde idari, askeri, mali bakımlardan bir

¹³⁶ Bu yaklaşım tarzıyla yapılmış bir takım çalışmalar vardır: Y. Ayönü (2012), "XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Mentese Beyliği'nin Güneybatı Anadolu'daki Faaliyetleri", *Menteşeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012-Muğla Bildiriler*, s. 3-12

¹³⁷ Latinlerin IV. Haçlı Seferiyle işgal ettikleri İstanbul'u geri almak amaç ve fikri, Bizans aristokrat çevresi, halkı, ruhban sınıfı, toplumun her kesimi için kutsal bir görev olarak kabul edilmiştir. Megali İdea (Büyük Ülkü) olarak ifade edilen ve bir ideolojiye dönüşen bu görevi başarmak uğruna, İznik'i merkez edinen Bizanslılar, maddi-manevi bütün güçlerini seferber etmişler ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Bu konuda H. Ahrweiler, *L'ideologie politique de Byzance*, ; Mustafa Daş (2009), *Bizans'ın Megali İdeası Üzerine Bir Değerlendirme*, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, XXXIV

¹³⁸ Ostrogorsky (2017), a.g.e., s. 416.

istikrar hâkimdi. Türkiye Selçukluları'yla, Amasra'nın biraz doğusundan başlayarak, Sakarya Nehri'ne paralel olarak güneye doğru inen ve bir yay gibi, Anadolu'nun güneybatısında denize dökülen Dalaman Çayı'na kadar uzanan sınırlar güvenli ve istikrarlıydı. Bu sınır hattının batısında Bizans'ın egemenliği mutlak ve sınır hattı boyunca ve iç bölgelerde Bizans'ın savunma sistemi çok sağlamdı¹³⁹. Zafer sonrası imparatorluk başkentinin İznik'ten İstanbul'a taşınması, devletin ağırlık merkezinin de Anadolu'dan Balkanlara geçmesi demektir. İstanbul harap haldeydi, hem imar edilmesi hem de savunma sistemlerinin yenilenmesi gerekiyordu. Ayrıca İstanbul'un kaybını Latin büyük güçleri hemen kabullenmiş de değillerdi. Her an Batı'dan yine büyük bir saldırının yapılması tehdidi Bizans'ın üzerine karabulut gibi çökmüştü. Kalabalık bir orduya ve güçlü bir donanmaya ihtiyaç vardı. Tüm bunlar için İmparator VIII. Mihail devasa masraflar yapmak ve yeni mali kaynaklar bulmak zorundaydı. Mali kaynak oluşturmak için yeni ve ağır vergiler ihdas edildi. Üstelik bu vergi yükü on yıllardır sıkıntılara göğüs geren Batı Anadolu eyaletlerindeki halkın üzerine yüklendi. Zaten Laskaris ailesinin feci bir cinayete iktidardan uzaklaştırılmış olmasından dolayı Paleologos yönetime tepki duyan Bizans'ın Anadolu'daki halkı, ağır vergiler karşısında imparatorluk yönetiminden daha da uzaklaştı. Bizans halkı fikri ve duygusal anlamda kendi devletinden kopmuştu. İmparator VIII. Mihail Paleologos'un bir süre sonra, Batı'dan gelen Latin tehdidini ortadan kaldırmak adına, Roma Kilisesinin üstünlüğünü tanıyarak, Union'u (Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin birleştirilmesi) kabul etmesi, halk nazarında İmparatorun dine ve devlete ihaneti olarak görüldü. Devlet ile halk arasındaki kopuş artık onarılamaz bir hale geldi.

Menteşeoğulları Beyliği'nin Karia'yı fethi öncesinde bölgede Bizans'ın istikrarlı ve sağlam bir idari yapı kurduğu görülmektedir. Karia toprakları üzerinde önceleri Kibyrrhaiotai ve Thrakesien Themaları kurulmuşken, XIII. yüzyılda Karia arazileri, Mylasa (Milas), Melanoudion (Bafa), Thrakesion ve Neokastron Themalarının¹⁴⁰ idari-askeri sorumluluğunda bulunuyordu. Karia'nın esas arazisinde bulunan Mylasa ve Melanoudion, her ikisi de bir Dük'ün yönetiminde olduğuna göre, buradan bir allagion asker çıkartabiliyordu¹⁴¹. 1227'de Mylasa-Melanoudion Theması Dükü olarak, Thrakesion Themasında da faaliyette bulunan Aleksios Krateros adlı bir generalden

¹³⁹ Peter Charanis (1947), "On the Asiatic Frontiers of the Empire of Nicaea", OCP, c. XIII, s. 58-62

¹⁴⁰ Ahrweiler (1966), a.g.e., s. 273-274.

¹⁴¹ Thema'yı vilayet olarak bu dönemde görebiliriz. Thema genelindeki garnizonlar birleşerek, o vilayetin adını alan allagion (alay) birliğini oluşturdu. Genellikle 300 ve bazen de 500 askerlik bir kıtayı ifade eden allagion'un toplam mevcudu 300 ve 300'ün katları olabiliyordu. XIII. Yüzyılın sonları XIV. yüzyılın başlarında, asker sayısındaki azalma dolayısıyla, Thema'nın tam askeri kapasitesini tespit etme imkanından yoksunuz.; Ian Heath, *Bizans Orduları 900-1461*, (çev. B. Bayrı), s. 29-30, 32-33.

bahsedilmektedir¹⁴². Themaların alt birimi olarak şehirler/kasabalar ve başlarında askeri idari amirliği üstlenen Kastrofilaks'lar vardı. Karia'nın yer aldığı Themaların sahillerinde Makri (Fethiye), Strobilos (Aspat-Bodrum), Stadia (Datça), Milet (Balat) gibi şehirler dikkat çekerken iç kesimlerde Muğla, Tralles (Aydın), Nyssa (Sultanhisar), Piriene (Güllübahçe), Magnesia (Menderes Magnesiası), Melanoudion (Bafa), Thyraion (Tire), Anaia (Kadı Kale), Phrygion (Birgi) adından söz ettiren şehir ve kasabalardır¹⁴³. Bafa ve Tire piskoposluk merkezleri olup, yörede manastır sayısının çokluğu da dikkat çekicidir. Bu şehir ve kasabalara yerleştirilmiş bulunan garnizonlar güvenliğin sağlanması ve imparatorluk otoritesinin etkin kılınmasını sağlıyorlardı.

Türklerin “Batı Uçları” olarak adlandırdığı sınır bölgelerinde, Bizanslılar İznik Laskaris İmparatorluğu döneminde etkili ve güçlü bir savunma sistemi kurmuştu. Bu savunma sisteminin esası, özellikle yabancı etnik topluluklardan toplanan ücretli piyade ve süvari askerlerin sınır hatlarına yerleştirilmesine dayanıyordu. Vergiden muaf tutulan ve ayrıca yerleşmeleri için kendilerine sınırlarda araziler tahsis edilen bu ücretli askeri gruplar Akritai (Grekçe Akrites'in çoğulu) olarak adlandırılıyor ve Bizans'ın “gazileri/Alpleri” şeklinde nitelendiriliyordu. Ücretlerini muntazam aldıkları sürece Akritai, Bizans sınırlarını Selçuklulara ve Türkmenlere karşı başarıyla korudular. Fakat 1261 sonrasında, Batı'daki tehdidin daha ağır olması ve İstanbul'u korumanın en ivedi mesele haline gelmesi dolayısıyla Batı Anadolu şehirlerinde garnizonlarda bulunan askeri birliklerin çoğu İstanbul'a ve Balkanlara nakledildi. Bozulan mali yapı dolayısıyla da Akritai'nin ücretleri ödenemez oldu. Bu yüzden de Akritai dağılmaya ve savunma görevini yapmamaya başladı. Selçuklu'nun Batı uçlarına yığılmış olan Türkmen kitlelerine karşı artık Bizans'ın savunma gücü işlevsiz hale gelmişti. Bundan dolayıdır ki Bizanslı tarihçi Pachymeres, “Ağır vergiler altında ezilen Anadolu'daki Bizanslı halk, İmparator'dan daha iyi efendi olarak gördükleri Türklerin yanına geçtiler. Türkler bu insanları rehberleri ve yandaşları olarak kullanıp, onların yol göstericiliğinde Bizans topraklarını yakıp yıktılar ve önceleri sadece akın yapıp dönerken sonradan araziye sahiplenip oraya yerleştiler” tespitinde bulunmaktadır¹⁴⁴. 1260'lı yıllarda Anadolu'yu ziyaret etmiş olan Müslüman seyyah İbn Said, “Türkmenler Türk neslinden çokluk bir halktır. Selçuklular zamanında Rum ülkesini fethetmişlerdir. Heraita'ya mensup sahil sakinlerine baskın yaparak çocuklarını kaçırap, Müslümanlara

¹⁴² Ahrweiler, “La region de Smyrne”, s. 140

¹⁴³ Dimitri Korobeinikov (2012), “The Formation of Turkish Principalities in from The Emirate of Denizli to The Beylik of Menteşe (1256-1302)”, *Menteşeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012-Muğla Bildiriler*, s. 65-76.

¹⁴⁴ Pachymeres (2009), a.g.e., s. 30.

satmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Antalya'nın doğusunda Tagurla (Denizli) Dağı vardır. Burada ve bunun etrafında iki yüz bin kadar Türkmen çadırı olduğu söylenir ve bunlara uc denir" ifadeleriyle Türkmenlerin, Bizans sınırlarındaki durumlarını açıklar¹⁴⁵.

Bizans'ın Menteşe Türkmenleriyle Karia'nın kıyı kesiminden mi yoksa iç/kara tarafından mı ilk defa karşılaştığı sorusuna P. Wittek, Menteşe fethinin deniz tarafından başladığı cevabını vermektedir. Akdeniz'de Antalya kıyıları, Teke kıyıları ve diğer yerlerde yüzyıllardan beri var olan Müslüman deniz korsanlarını/gazilerini, işsiz kalan veya geçinmek için çalışmak zorunda Bizanslı denizcileri birleştiren Menteşe'nin sahil şehirlerini zapt etmesi üzerinde ısrar eden Wittek, Menteşe Beyliği'nin denizci olarak doğduğu fikrindedir¹⁴⁶. Y. Ayönü, bu tespiti kısmen katılarak, Menteşe Beyliği'ni kuran Türkmenlerin kıyıda iç bölgelere doğru değil, içlerden kıyı bölgelerine ilerlediklerini belirtir. Bu noktada, Ayönü'nün vurguladığı üzere, Bizanslı yerli denizciler, İmparator II. Andronikos'un 1284'te donanmayı lağvetmesi üzerine işsiz kalmışlar ve başka otoritelerin emrine girmişlerdir¹⁴⁷. Üstelik Bizanslı denizciler sadece Türkmen beylerinin değil Latinlere de katılıp, onların emirlerine de girmişlerdir¹⁴⁸. Türkmen ilerleyişi büyük bir sel gibi Batı Anadolu sınırlarını zorlamaya başlayınca, yerli halkın önemli bir kesimi de Türkmen egemenliğine girmek yerine adalara veya başka bölgelere göç etmeyi tercih etmişlerdir¹⁴⁹.

VIII. Mihail Paleologos'un 1261'de İstanbul'da imparatorluk tahtına oturmasından sonra, Anadolu'daki sınırlarda Türkmen baskısı, güneyde Menderes Nehri kaynakları havzasında ve kuzeyde Sakarya'nın doğusunda olağanüstü şekilde artmış haldeydi. Laodikeia'nın (Denizli) batısını zorlayarak Muğla, Milas ve Balat civarına ulaşan akınlar yapanlar Menteşe Beyliği'nin kurucu Türkmenleriydi. Menteşe Türkmenleriyle, Bizans İmparatorluk kuvvetlerinin ilk karşılaşmaları 1264'ten sonra vuku buldu. İmparator VIII. Mihail, Menderes havzasında Türklerin ilerleyişlerini ve yıkıcı kayıpları, Tralles (Aydın) taraflarının tahrip edildiğini haber alınca durumun vahametini kavradı. Selanik'te Balkanlardaki gelişmelerle fazlasıyla meşgul olan ve başarılar kazanmış bulunan Kardeşi Despot Ioannes Paleologos'u acilen çağırttı ve kuvvetli bir orduyla Anadolu'ya gönderdi. Batı Anadolu'da, Midilli ve Rodos'ta pronioia arazileri olan ve kahraman olmak için şan

¹⁴⁵ Cahen (1968), "İbn Said sur l'Asie Mineur", *TAD*, S. 10, 1968, s. 41-50.

¹⁴⁶ Wittek (1994), a.g.e., s. 31-32.

¹⁴⁷ D. M. Nicol (2016), *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, (çev. Bilge Umar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 179.

¹⁴⁸ Ayönü (2012), a.g.m., s. 5.

¹⁴⁹ Gregoras, *Histoire*, s. 59.

peşinde koşan Ioannes, hızlıca hareket ederek Küçük Menderes'le Büyük Menderes arasındaki bölgeye yerleşti. Bu kesimlerdeki Türkmenleri püskürterek, yörede büyük arazileri olan manastırları koruma altına aldı. Fakat Menteşe Türkmenleri daha güneydeki mevkilere çoktan sağlamca yerleşmişlerdi. Onları oralardan çıkarabilmek imkânsızdı. Pachymeres, bu yerlerin adını Strobilos ve Stadiotrachia yöreleri (hem şehir hem de çevresi) olarak belirtiyor¹⁵⁰. Bodrum ve Datça çevresini kurtaramayacağını anlayan İoannes Paleologos, Tralles ve Nyssa gibi şehirlerin surlarını güçlendirip, savunma tedbirleri aldırdı. Ücretleri ödenmediği için savaşa azimleri kırılmış olan yerel askerlere (Pachymeres, Magedon'lular olarak adlandırıyor) ücret ödeyerek ve onları teşvik ederek mevzileri güçlendirdi. Despot Ioannes Paleologos'un yöredeki faaliyetleri Türkmenlere karşı etkili olmuş ve Türkmenler, Ioannes'e elçiler göndererek ellerindeki esirleri serbest bırakma karşılığında uzlaşma teklif etmişlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla Büyük Menderes'in güneyinde Türklerin inisiyatifini kıramayacağını anlayan Ioannes, uzlaşmayı kabul etmiş ve Türkmenler de onun bölge komutanlığında kaldığı süre boyunca anlaşmaya saygılı olmuşlardı¹⁵¹. Ioannes'in anlaştığı Türkmenler, kesinlikle Menteşe Türkmenleridir. Bu uzlaşma Karia'da Menteşe varlığının Bizanslı resmi bir otorite (Despot unvanlı imparatorun kardeşi Ioannes Paleologos) tarafından ilk defa resmen tanınmasıdır.

Despot Ioannes Paleologus, Anadolu'da kazandığı başarılarla rağmen, tekrar Balkanlara görevlendirilince komutanlıktan istifa etti ve bir süre sonra da 1274'te öldü. Ioannes'in ortadan kalkması Türkmenler için de uzlaşmanın sonu demektir. Harekete geçen Türkmenler, bütün Menderes Vadisi'ni akınlarıyla bunalttılar ve yağmaladılar. Kırsal alanlardaki manastırlar kendi başlarına Türkmenlerle anlaşarak, haraç ödemeyi kabul ederek varlıklarını korumaya çalışıyorlardı. Manastır arazilerini işleten köylüler Türklere sığınırken, halkın büyük bölümü göç ederek yöreyi Türkmenlere ıssız biçimde bırakıyorlardı. Pachymeres'in ifadesiyle, Menderes, Karia ve Antiokhia bölgeleri çoktan düşmüştü¹⁵². Menderes'in kuzeyinde ilerleyen Türkmenler Piriene ile Miletos (Balat) yöresindeki denize kadar sahil yöresine, daha kuzeydeki Küçük Menderes Vadisi'ne kadar ilerlediler. Tralles'i (Aydın) harabeye çevirdiler¹⁵³. Bu gelişmeler Bizans İmparatoru VIII. Mihail'i bir kez daha Batı Anadolu'yu kurtarmak üzere ordu sevk etmek zorunda bıraktı. 1278'de oğlu Andronikos'u, kuvvetli bir ordunun başında felaketi durdurmak üzere

¹⁵⁰ Pachymeres, a.g.e., s. 288; D. M. Nicol (2016), a.g.e., s. 91.

¹⁵¹ Pachymeres, a.g.e., s.

¹⁵² Pachymeres, a.g.e., s. 590-592.

¹⁵³ Pachymeres, a.g.e., s. 592.

görevlendirdi. Henüz 19 yaşında olan ve Ortak İmparator olarak taç giymiş bulunan Andronikos'a, Megas Domestikos¹⁵⁴ Mihail Tarkhaniotes'in de eşlik etmesi emredildi. Ordunun sayısı hakkında kaynaklar bilgi vermiyor fakat bölgeye akınlar yapan Türkmenleri bertaraf etmeye yeterli olduğu anlaşılıyor. Andronikos komutasındaki ordu, Türkmenleri Menderes havzasından püskürtmeye çabaladı. Büyük ölçüde de başarılı olmuş olmalı ki Andronikos, yıkıntı halindeki Tralles'in yerine yeni bir kent kurmayı düşündü. Bunun için gerekli çalışmalar süratle yapıldı ve şehri şenlendirebilmek için çevreden yaklaşık 36 bin kişi zorunlu iskâna tabi tutuldu. Yeni şehre kurucusunun adına nispetle Andronikopolis adı verilecekti. Bu nüfus ve istihkâmlarla yörenin elde tutulabileceği hesaplanıyordu. Fakat özellikle su ve erzak sıkıntısı yeni şehrin insanlarının en büyük sorunuuydu. Türkmenler yakınlardaydı ve Bizanslıların erzak temin etmeleri güçtü. Andronikos kuvvetlerinin bölgeden ayrılmasından sonra Türkmenlerin ilk hedefi Menderes'in biraz yukarısında olan Nyssa oldu. Karşı koymaya çalışan şehrin Bizanslı komutanı mağlup ve esir edildi. Kısa bir süre sonra da Tralles'i Menteşe Türkmenleri kuşatma altına aldılar. Pachymeres, Trallesli halkın yiğitçe bir direniş gösterdiğini fakat susuzluk ve açlığın onları daha fazla kırdığını belirtmektedir. Tralles'i zapt eden Türkmenler, 20 bin kişiyi esir ettiler¹⁵⁵. Tralles'n düşüşüyle Anadolu'nun güneybatısında artık Bizans egemenliği sona erdi.

Bizans İmparatorluğu, Menteşe Beyliği'nin elinden Karia'yı geri almak için 1294/95 yılında bir girişimde daha bulundu. Bizans İmparatoru II. Andronikos, Karia'yı geri alabilmek için dönemin ünlü generali Aleksios Philantropenos¹⁵⁶'u görevlendirdi. Mihail Tarkhaniotes'in oğlu olup Nimfaion (Nif) ve Lidya bölgesinin askeri sorumlusu olan Aleksios, Türkmenlere karşı kazandığı başarılarla tanınıyordu. Bu arada Girit'ten gelmiş olan kalabalık sığınmacılar Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerine akritai olarak yerleştirildiler. Bu Giritli askerler de Aleksios Philantropenos'un komutasına verildiler. Aleksios, kuvvetleriyle Küçük Menderes'in güneyinde başarılı bir hareket geliştirerek, Menteşe Türkmenlerini Büyük Menderes'in ötesine itmeyi başardı. Hatta Karia bölgesine girerek, Melanoudion (Bafa) şehrini geri aldı. Bizanslı general karşısında direnemeyen bazı Türkmenler, onun emrinde ücretli asker olarak çalışmayı kabul ettiler. Bu durum bize Menteşe Bey'in bütün Türkmenler üzerine mutlak otoritesini kuramadığını göstermektedir¹⁵⁷. Yerli halktan büyük sevgi ve itibar gören Philantropenos, ücretli

¹⁵⁴ Saray Muhafızları Komutanı

¹⁵⁵ Pachymeres, I, s. 596-598; Nicol (2016), a.g.e., s. 109.

¹⁵⁶ Thrakesion Theması komutanı, H. Ahrweiler, a.g.e., s. 151.

¹⁵⁷ Pachymeres, a.g.e., Bonn ed., c. III, s. 251 vd.; Nicol (2016), a.g.e., s. 133.

Türkmen askerlerin de teşvikleriyle, İmparator II. Andronikos'a isyan ederek, kendisini imparator ilan etti (1295). Onun isyan etmesini ve imparator olmasını yöredeki yaygın manastırların da desteklediği kaydedilmektedir. Ancak bu isyan hareketi yöredeki diğer Bizanslı komutanlar, özellikle de Neokastra'daki yardımcısı Libadarios tarafından tepkiyle karşılandı. Bizans İmparatorluk yönetimine bağlı kalan komutanlar, 1295 Noeli'nde Aleksios Philantropenos'u yakalayıp gözlerine mil çektiler. Philantropenos'un bertaraf edilmesi Anadolu'da Türkmenlerin ilerleyişini kolaylaştırdı. Kısa sürede Türkmenler yeniden harekete geçerek hâkimiyet alanlarını daha da genişlettiler¹⁵⁸.

Bizans'ın Menteşe Beyliği'ne yönelik son askeri harekâtı 1298'de Ioannes Tarkhaniotes komutasındaki birlikler tarafından yapıldı. Fakat kısmi bazı başarılar elde eden Tarkhaniotes, ordu içinde muhaliflerin kendisine yönelik komploları nedeniyle güç durumda kalıp, Menderes bölgesinden ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonraki Bizanslı komutanlar özellikle ücretli askerlerin maaşlarını ödeme sorunları ve Türkmenlerin gittikçe artan baskıları karşısında kayda değer hiçbir harekât gerçekleştiremediler. Bizans İmparatorluğu, Batı Anadolu'yu kurtarabilmek için ülke dışından gelen Katalan Kuvvetlerini, 1302-1304 arasında Türklere karşı kullandıysa da bilindiği üzere Katalan Seferi nihayetinde Bizans için felaketle sonuçlandı. Daha sonraki yıllarda Bizans'la Menteşe arasında siyasi, askeri veya diplomatik doğrudan bir temasa rastlanılmamaktadır.

3.2. Ege Latin Güçleri ve Askeri Temaslar

Menteşeoğulları ve diğer Türkmen Denizci Beyliklerinin kuruluşları döneminde Ege'de varlık gösteren Latin güçler: Venedikliler, Cenevizler, Katalanlar ve Saint Jean Şövalyeleri idi. Dönemin en büyük deniz güçleri olan Venedik ve Ceneviz aralarındaki kıyasıya ticari rekabeti yaşarlarken, her biri kendi çıkarı hesabına Anadolu'daki Türk beylikleriyle siyasi, askeri, ticari temaslar kuruyorlardı.

Latinlerin, IV. Haçlı Seferiyle, 1204'te İstanbul'u işgal ederek Bizans İmparatorluğunu kendi aralarında paylaşmalarından en büyük payı Venedik'in aldığı kuşkusuzdur. Bu paylaşımın birlikte Venedik, Mora yarımadasında Koron ve Modon'u, Eğriboz Adası'nı hâkimiyeti altına almıştı. Naksos (Nakşa) Adası da Venedik'in elindeydi. Santorini de dâhil Kiklad Adalarının büyük çoğunluğu Naksos merkezli Venedikli dükalıklar

¹⁵⁸ Pachymeres, c. II, s. 220-232; Gregoras, c. I, s. 195-202; Nicol (2016), a.g.e., s. 153-156-157; A. E. Laiou (1978), "Some Observations on Alexios Philantropenos and Maximos Planoudes", *BMGS*, c. IV, s. 89-99.

yönetimine bağlıydı. Girit adasında Venedikli yönetimin kurulması ise çok önceleriydi. Görüldüğü üzere Venedik Cumhuriyeti daha ziyade Batı Ege Adaları ve Mora'da, Akdeniz'in kilidi konumundaki Girit'te sömürgeci hegemonyasını kurmuştu. Venedik'in azılı rakibi Ceneviz, Bizans Ege dünyasında egemenlik ve koloni tesis etmek için biraz geç kalmış olmakla birlikte, önce Sakız adasına, daha sonra Midilli ve Foça'ya sahip olmuştu. Katalanlar ise Anadolu seferinden sonra, 1305'te Bizans'la çatışmaya girerek, Trakya ve Makedonya'yı yağmalayarak Tesalya'ya indiler ve daha sonra Atina Dukalığı'nın hizmetine girdiler. Bir süre sonra bu dukalıkta yönetimi ele geçiren Katalanlar kendi dukalıklarını kurdular (1311)¹⁵⁹. Atina ve çevresinde 1388'e kadar hâkim olan Katalanlar, Yunanistan ve Ege'deki güçlerle münasebetlerinde birçok defa Menteşe Beyliği de dâhil Batı Anadolu Türkmen Beylikleriyle askeri ittifaklar yaparak, özellikle Venedik ve Bizans'a karşı askeri başarılar gösterdiler.

Ege Denizi'ndeki bir diğer Latin güç olan Saint Jean Şövalyelerine gelince: Bu şövalye tarikatı başlangıçta bir hayır kurumu olarak kuruldu¹⁶⁰. Tarikat Saint Jean Kilisesi merkezli faaliyet gösterdiği için Saint Jean müritleri adını kullandılar. Daha sonra İtalyan Amalfililerin desteğiyle Kudüs'te kurulan hastanenin bakım, onarım, yönetim ve koruma işi bu tarikata verildi. Bundan dolayı tarikat mensupları Hospitaliers (Hastaneciler / Hastabakıcılar) adıyla anılmaya başladı. Zamanla güçleri artan tarikat bir süre sonra askeri bir kimliğe bürünerek Hospitaliers Şövalye tarikatı adını aldı. 1187'de Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle, Kudüs'ten ayrılan tarikat mensubu şövalyeler Akka'da varlık gösterdiler. 1291'de Akka'nın düşüyle birlikte, Kutsal Topraklarda Haçlı varlığı sona erdiğinden Şövalyeler Kıbrıs'a gittiler. Burada siyasi ve askeri gelişmelere müdahil olan Hospitaliers Şövalyelerini özellikle Venedik kendi çıkarları için kullanıyordu. Latinlerin 1204'te İstanbul'u zapt etmeleri sonrasında Rodos ve civarındaki birkaç ada Bizans hâkimiyetinde kalmıştı. Rodos, Karpathos ve Kos adaları İznik Laskaris Devleti zamanında da Bizanslı özelliklerini korudular. 1261 sonrasında da Rodos yine Bizans hâkimiyetindeydi¹⁶¹.

Menteşe Beyliği kuruluşu sonrasında denizcilik faaliyetleriyle adını duyurmuştu. Balat, Bodrum, Makri, Marmaris liman ve iskeleleri civarındaki Bizans deniz üsleri ve gemi inşa tesislerini yerli denizcileri de kullanarak çalıştırıp, güçlü bir donanma sahip olmayı

¹⁵⁹ Yusuf Ayönü (2009), *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, s. 98

¹⁶⁰ Antony Luttrell (1982), *Latin Greece, the Hospitaliers and the Crusades, Variorum Reprint*, London, s. 249.

¹⁶¹ Ziver Bey (2013), *Rodos Tarihi*, (çev. Harid Fedai), T.T.K. Yayınları, Ankara, s

başaran Menteşeoğulları, Mesud Bey döneminde, 1300 yılında, hâlâ Bizans idaresinde bulunan Rodos, Kos ve Sisam adalarını zapt ettiler¹⁶². Menteşeliler muhtemelen Rodos'un önemli bir kesimini zapt etmiş, Kos ve Sisam'a deniz gazaları adı altında akınlar yapmışlardı. Bununla birlikte Ege Adalarında Menteşeoğullarının yaptıkları hamleler Venedik'in gözünden kaçmamış ve Menteşe yayılmasının kendi çıkarlarına vereceği zararı düşünerek, karşı hamleler yapmaktan geri durmamıştı. Papalık da Rodos Adası'nın Latin Hıristiyanların elinde bulunmasını, ileride Kudüs'e yapılacak olan Haçlı Seferi için ikmal ve üs niteliğinde önemli olacağını savunuyordu. Papalık ve Venedik'in teşvikleriyle Kıbrıs'taki Hospitaliers Şövalyeleri, Büyük Üstadları Foulques de Villaret (1305-1319) liderliğinde, 1307'de Rodos adasının zaptı için bir sefer başlattılar¹⁶³. Hospitaliers Şövalyelerinin, Rodos seferiyle birlikte Menteşeoğulları ilk defa güçlü bir Latin kuvvetiyle askeri temaslara başlamış oldu. Foulques de Villaret, Rodos'u zapt edebilmek için iki yıl boyunca mücadele etmek zorunda kaldı. Rodos'ta kurulmak istenilen Latin hâkimiyetine engel olabilmek için Menteşe Beyliği dışında Bizans İmparatoru II. Andronikos'un da birkaç gemi gönderdiği ifade edilmektedir¹⁶⁴. İki yıllık bir çatışma sonrasında nihayetinde Foulques de Villaret komutasındaki şövalyeler adanın tamamına hâkim olmayı ve burada bir yönetim kurmayı başardılar(1309). Bundan sonra da kaynaklarda genelde Hospitaliers için Rodos Şövalyeleri tabiri kullanılmaya başlandı.

Hospitaliers Şövalyelerinin Rodos'a hâkim olmaları sonrasında Menteşe Türkleriyle kısa sürede iyi komşuluk ilişkileri geliştirdikleri anlaşılıyor. Adanın zaptından bir süre sonra hububat ve canlı hayvan satın almak için, Rodos'tan 250 tüccarın Menteşe limanlarına gelmiş olmaları, tesis edilen bu iyi komşuluk ilişkilerinin en önemli kanıtıdır. E. Zachariadou, bu kadar çok tüccarın Menteşe limanlarında faaliyet göstermesine dayanarak, iki taraf arasında bir ticaret anlaşmasını ihtimal dâhilinde görmektedir¹⁶⁵. Bu isabetli bir tespittir zira anlaşma olmaksızın bu denli kalabalık sayıda tüccarın ticaret yapabilmesi mümkün görünmemektedir. Fakat bu iyi ilişkiler fazla sürmedi. Papa V. Clement'in Memlüklerle silah sanayini ilgilendiren ticareti yasaklamasına rağmen Cenevizliler, bu yasağı çiğnediler. Bunun üzerine Rodos Şövalyeleri, Cenevizlilerin Rodos'ta bulunan mülklerine el koyunca Ceneviz bunu savaş sebebi saydı. Rodos'ta savaşçı bir yönetimin bulunmasından Menteşeoğulları Beyliği de hiç memnun değildi. Bu durum üzerine

¹⁶² İsmail. Hakkı Uzunçarşılı (1988), Osmanlı Tarihi, c. I, T.T.K Yayınları, Ankara, s. 55; Zachariadou, s. 6.

¹⁶³ Çavuşdere (2017), a.g.e., s. 55-56; M. Balard, Les Latins en Orient XI-XV Siecle, Paris 2016, s. 315-316

¹⁶⁴ Zachariadou, a.g.e., s. 11.

¹⁶⁵ Zachariadou, a.g.e., s. 11; Luttrell, Venice and Hospitaliers, s. 197.

Cenevizliler, Menteşeoğulları Beyliği'ne 50 bin Florin ödeme yaparak, birlikte Rodos'u fethetmeyi teklif ettiler. İki taraf ittifak halinde Rodos'a saldırdılsa da başarılı olamadılar. Ancak Rodos mahreçli gemi trafiğini engellemek için ada etrafında baskınlar yaparak saldırılarını sürdürdüler. Ceneviz-Menteşe ittifakının Rodos Şövalyelerine karşı mücadeleleri birkaç yıl daha devam etti. Bu süre zarfında Rodos kıyılarındaki gemiler ve Rodos limanlarını kullananlar saldırıların hedefi oldular. Bu saldırılardan birinde, 23 gemiden oluşan Menteşe donanması Rodos açıklarında görününce, Hospitaliers şövalyeleri denize açılarak Türk gemilerine hücum etti. Amorgos açıklarına kadar süren takibat sonucunda Türk donanması yok edildi¹⁶⁶. Foulques de Villaret, batıya gönderdiği mektubunda, 1313 yılında Anadolu kıyılarında, muhtemelen Menteşeoğulları Beyliği'ne ait bazı kaleleri (istihkâmları) ele geçirdiğini de bildirmişti.

Daha sonraki süreç içerisinde Menteşeoğulları Beyliği çoğu zaman kendi adına Ege Adalarına karşı deniz gazaları yaparak ganimet elde ederken, Aydınoğlu Umur Gazi sahil İzmir'i zapt ederek, Anadolu'daki en önemli deniz üssünün sahibi oldu. Böylece deniz akınlarında başat güç haline gelen Aydınoğulları, Latin güçlerin de en önemli hedefini teşkil etti. Bu zaman zarfında Menteşeoğulları Beyliği, Aydınoğullarıyla ittifak yapmayı veya birlikte hareket etmeyi kendi çıkarlarına daha uygun gördü. Aydınoğulları için Ceneviz hâkimiyet alanları ilk akın hedefleri olmuştu. Sakız ve Foça'nın sahibi Martino Zacharia (1314-1329) Aydınoğullarının yükselen tehdidine karşı Rodos Şövalyeleriyle işbirliğine girişti. Böylece Aydın, Menteşe, Saruhan ittifakına karşı başlarını Rodoslu Şövalyeler, Sakızlı ve Foçalı Cenevizlilerin çektiği Latin ittifakı kuruldu¹⁶⁷. 1318 ve 1319'daki çatışmalarda Aydınoğulları ve mütteliklerine önemli zayıflıklar verildi¹⁶⁸. Latin Haçlı ittifakının daha doğrusu Rodos Şövalyelerinin 1320 veya 1321'deki hedefi Menteşeoğulları Beyliği olmuştur. Tam da bu sıralarda Beylikte taht kavgaları dolayısıyla istikrarsızlık hâkimdi. Mesud Bey, 1319'da öldükten sonra oğulları Orhan ve Latin dilinde Strumbrachi (muhtemelen İbrahim) arasında iktidar mücadelesi başlamıştı. Rodos Şövalyelerinin Büyük Üstadı Foulques, Menteşeoğulları Beyliği'ndeki iktidar kavgasına müdahil olarak Orhan Bey'e karşı İbrahim'i destekleyerek çatışmanın şiddetli olmasını sağlamıştı. Dönemin kaynağı Marino Sanudo Torsello, Foulques de Villaret'nin Menteşe beyleri arasında ihtilaf ve çatışma çıkartarak, Türkler arasında birinci sırada olan Menteşe sarayının gücünü

¹⁶⁶ Çavuşdere (2017), s. 58; Zachariadou, s. 11-12.

¹⁶⁷ Çavuşdere (2017), s. 62.

¹⁶⁸ Lemerle, L'Emirat d'Aydin, s. 30; Zachariadou, s. 14.

sıfırladığını iddia etmektedir¹⁶⁹. Sanudo'nun bu ifadelerine karşın Menteşe Beyi Orhan'ın 1320 ve 1321'de Rodos Adası'na yönelik seferleri Menteşeoğullarının deniz gücünü hâlâ koruduğunun göstergesidir. Sakızlı Cenevizlilerle ittifak halinde olan Rodoslu Şövalyeler, Menteşeli Türklerin bu saldırılarını püskürtmeyi başarmış ve onları mağlup etmişlerdi. Bu yenilgiden sonra Menteşeoğulları Beyliği güçten düşmüş, artık büyük gelir kaynağı olan deniz gazalarına müstakil halde çıkamaz olmuştur. Zira bir zamanlar Menteşe Beyi Mesud Bey, kendisini ziyaret eden Ulu Arif Çelebi'ye beş köle ve cariyeye, on beş iyi at, on parça ince ıskarlet çuhası, nakit olarak çokça flori ve gümüş para verirken, 1333'te ülkeyi ziyaret eden İbn Battuta, Menteşe sarayını mütevazılığından ve zenginlik olarak Aydın sarayının çok gerisinde kaldığından bahsediyor¹⁷⁰.

Atina çevresindeki Katalan yönetiminin, başında Aydınöğullarının bulunduğu Menteşe ve Saruhan Türklerinden oluşan Türk ittifakıyla işbirliği yapması, 1318-1329 yılları arasında Aydınöğlü Umur Bey'i kahraman yapacak olan deniz gazalarına imkan sağlarken, Menteşe Beyliği de bu gazalardan payına düşen ganimeti alarak önemli gelirler elde etti. Denizci Türkmen beyliklerinin, Katalanlarla ittifak halinde yaptıkları deniz gazalarının bu defaki hedefi Venedik yönetimindeki adalar ve kolonileri oldu. Eğriboz, Santorini, Naksos, Karpathos, Girit, Mora, Koron, Modon defalarca Türklerin akınlarına maruz kaldı. Ekonomik, ticari ve siyasi çıkarları tehlikeye giren dönemin büyük gücü Venedik, bu akınlar karşısında Türk Beyliklerine karşı Haçlı Seferi düzenlemek üzere harekete geçti. Papalığın da ateşli biçimde desteklediği bu Haçlı Seferi girişimleriyle önce Karesi Beyliği'nin donanması 1334'de Edremit'te yok edildi. Daha sonraki yıllarda 1344'te Sahil İzmir'i alındı ve en büyük denizci Türkmen beyliği Aydınöğullarının deniz gücü yok edildi.

3.3. Latinlerle Ticari ve Ekonomik İlişkiler

Menteşeoğulları Beyliği'nin hâkim olduğu liman ve şehirlerde Venedikliler, daha Bizans döneminde, VIII. Mihail Paleologos döneminde ticari faaliyetler gösteriyorlardı. Eğriboz Adası'ndaki Venediklilerin Makri (Fethiye) ile yoğun bir ticari bağlantısının olduğu ve tüccarların Makri'de büyük faaliyetler gösterdikleri bilinmektedir¹⁷¹. XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Rodos için yapılan mücadeleler, Menteşe-Ceneviz ittifakının Venedik'le çatışma

¹⁶⁹ Çavuşdere (2017),a.g.e., s. 64.

¹⁷⁰ Eflakî, Ariflerin Menkıbeleri, s. 244; İbn Battuta, Seyahatname, çev. A. Sait Aykut, c. I, İstanbul 2004, s. 412.

¹⁷¹ Zachariadou, a.g.e., s. 3.

halinde olması Menteşe'nin tek başına veya Aydınoğullarıyla ittifak halinde Ege Adalarına yönelik gaza ve akınları Venedik'in ticari faaliyet ve çıkarlarını son derece olumsuz etkilemiş olmalıdır. Sürüp giden askeri çatışmalar ve akınlara rağmen Girit Dukalığı'na bağlı Venedik tüccarlarının Menteşe yöresindeki ticari faaliyetlerini durdurmadıkları ve bu faaliyetlerden Menteşelilerin büyük kazançlar sağladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Venedik'in ticaret alanında çok önemli bir yere sahip olan Girit Dükalığı 1322'de Menteşe Beyi Orhan'ın hâkimiyetindeki ülkeyle yapılan ticarete yasaklar getirmişti. Bu yasak dokuz yıl boyunca sürmüştü ve 1331'de Menteşe ile Venedik arasındaki ticaretin düzenli ve kurallara bağlı biçimde devamlılığının sağlanabilmesi için ilk ticaret anlaşması yapılmıştı. Bu anlaşmayı Girit Dukası Marino Morosini ile Menteşeoğlu Orhan Bey imzalamıştı.

Bu anlaşmayla Venedikliler, daha önceleri Bizans İmparatorluğu ve Türkiye Selçuklularından almış oldukları denizlerde ve limanlarda serbestçe ticari faaliyet yürütebilme imtiyazını Menteşeoğullarından da almış oluyordular¹⁷². Anlaşma Venediklilere Menteşe ülkesinde kilise açma ve Balat'ta kendi konsolosluklarını açma hakkını da veriyordu¹⁷³. Venedikli tüccarların %2 oranında bir vergi ödemeleri de hükme bağlanmıştı. Ayrıca Venedikliler Menteşe ülkesinde kendi aralarındaki ihtilafları çözebilmek için kendi mahkemelerini kurma hakkına da sahip oluyordular. Bu anlaşmayla Venedikliler önemli imtiyazlar elde etmiş olsalar da Ege adalarına ve Yunanistan ana kıtasına yönelik Türkmen akın ve gazalarının sürüp gitmesi, Venedik'i diğer Hıristiyan güçlerle birleşip, kuvvet kullanmayı yani Haçlı Seferi yapmayı planlamaya sevk etmiştir. Kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutan Venedikliler, Türk beyliklerine karşı zaman zaman Batılı güçler ve Papalıkla işbirliği yapmaktan hiçbir zaman imtina etmemişlerdir. Ancak yapılan bu Türk karşıtı ittifaklar veya girişimler Türkmen Beylikleriyle yapılan anlaşmaları tamamen ortadan da kaldırmıyordu. Nitekim Venedikliler ilk anlaşmadan sonra 1337'de Menteşeoğullarıyla yeni bir anlaşma daha yapmışlardı. Bu yeni anlaşma esasında ilk anlaşmanın yenilenmiş, revize edilmiş halidir. Bu yeni anlaşmayla Venedikliler önceden olduğu gibi %2 vergi ödemeye ve Türk sularında serbestçe ticari faaliyet yürütmeye devam edeceklerdi. Ticari emtia haricindeki su ve erzak için Venedikliler vergi muafiyeti elde ettiler¹⁷⁴. 1337 anlaşmasıyla Venedikliler ticaretle ilgili işlerle yetkili olmak üzere Menteşe topraklarında konsolos bulundurma hakkına yine sahip oluyordu. Bu anlaşmanın ilk anlaşmadan bir diğer farkı da

¹⁷² Şerafettin Turan, (2000) *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 205.

¹⁷³ Yegane Gazelova (2012), *Menteşe Beyliği'nin Venedik'le Ticari İlişkileri" Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu II Menteşeoğulları Tarihi*, T.T.K. Yayınları, Muğla., s. 145.

¹⁷⁴ Turan (2000), s. 209.

ilk anlaşma sadece Girit'i kapsıyorken, bu yeni anlaşmayla Koron, Modon ve Eğriboz Adası da kapsam dahiline alınmıştır.

Batılı Latin güçlerin en büyükleri olan Venedik ve Ceneviz sadece Türk Beylikleriyle değil Bizans İmparatorluğu ile de ticari niteliği ağır basan anlaşmalar yapmayı sürdürüyorlardı. Bu bağlamda 1342 ve 1349'da Bizans'la yapılan anlaşmalar önemlidir. Bu anlaşmalar sayesinde iç savaşlarla sarsılan Bizans, bir süreliğine rahatlama imkanı bulmuşsa da borç batağına saplanmaktan kurtulamamıştır¹⁷⁵. Bu sıralarda Venedik ile Menteşe Beyliği arasındaki ticari faaliyetler ve siyasi temaslar olumlu bir şekilde gelişme göstermiştir. Fakat bu ilişkiler Batılı devletlerle birlikte Venedik'in yaptığı askeri ve siyasi hamlelerle bozulmuştur. Menteşe topraklarına saldırılarda bulunan Venedik iki ülke arasında gerilime neden olmuştur¹⁷⁶. Bu saldırılar ticari faaliyetleri doğal olarak olumsuz etkilemiştir. Bu yüzden kaybettiği ticari karları Venedik Aydınöğullarında aramaya çalışmıştır. 1353'de Venedik, Aydınöğulları ile de bir anlaşma imzaladı¹⁷⁷. 1353 anlaşması da ilk anlaşmaları yineler niteliktedir. Menteşe Beyliği 1337'de yapılan anlaşmadaki gibi 1353'te Aydınöğulları ile yapılan anlaşmada da Eğriboz, Modon ve Koron gibi Venedikli yönetimler dahil olmuştur.

Bir süre sonra Menteşeoğulları Beyliği ile gerilen ilişkilerini ılımlı hale getiren Venedik, 1358'de Menteşeoğulları ile tekrar bir anlaşma yapmıştır. Bu sıralarda Menteşeoğulları hükümdarı olan Musa Bey, Girit'e kendi elçisini göndermiş ve 1337 yılındaki anlaşma Musa Bey ile Pietro Badeor arasında yapılan görüşmeler sonucunda tekrar canlandırılmıştır¹⁷⁸. Musa Bey'in ölümünden sonra başa geçen Gazi Ahmed Bey de 1375 yılında Girit Dukası ile anlaşarak, önceki dönemlerde akdedilmiş olan anlaşmaları bir kez daha onamıştır¹⁷⁹. Bu arada Venedik, 1350-1370 arasında siyasi-askeri konjonktürü değerlendirerek, Bizans İmparatorluğu ile de çeşitli anlaşmalar yaparak Bizans üzerindeki ekonomik-mali nüfuzunu daha da arttırmıştır. 1351'de Bizans'la yaptığı anlaşmayla ezeli rakibi Cenevizlileri güç durumunda bırakan Venedik, Bizansla ortaklaşa Galata'da bulunan Cenevizlilere saldırmıştı¹⁸⁰. Bu mücadelede Osmanlı hükümdarı Orhan Bey ve

¹⁷⁵ Donald M. Nicol (2000), *Bizans ve Venedik*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 246-252.

¹⁷⁶ Yegane Gazelova (2012), a.g.m., s. 146.

¹⁷⁷ E. Zachariadou, s. 59; E. Merçil, "Aydınöğulları", TDVİA, Ş. Turan, s. 253-256; anlaşma Aydınöğulları Hızır Bey ile Venedik elçisi Francesco da Ferno arasında yapılmıştır.

¹⁷⁸ Yegane Gazelova, a.g.m., s. 147; E. Merçil, "Menteşeoğulları", TDVİA

¹⁷⁹ Turan (2000), a.g.e., s. 213.

¹⁸⁰ Nicol (2000), a.g.e., s. 260-261; H. İncalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", s. 40.

Aydinoğulları, Cenevizlilerin yanında yer almıştır. Orhan Bey, Cenevizlilerle anlaşmış ve ilk Osmanlı-Ceneviz resmi temasları bu vesileyle başlamıştır.

1380'li yılların başlarında Menteşeoğulları Beyliği ve diğer Anadolu Beylikleri Osmanlı nüfuzu altına girdiler ve 1390'dan itibaren de Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı ülkesine ilhak edildi. Bundan dolayıdır ki Venedikliler ve diğer Latin güçler ticaretlerini beyliklerin topraklarında yürütmek için Yıldırım Bayezid'le anlaşmanın yollarını aramışlardır. Bu noktada Venedikliler, Osmanlı hükümdarı nezdinde olumlu bir sonuç elde edemediler. Ankara Savaşı (1402) ile Anadolu'da değişen siyasi ve askeri dengeler, ticaret alanında da etkisini gösterdi. Tekrar kurulan Menteşeoğulları ve Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Latin güçlerle yine ticari ve ekonomik temaslar kurdular. Venedikliler, Menteşeoğullarının ikinci bağımsızlık döneminin ilk hükümdarı olan İlyas Bey ile ticari menfaatlerini sürdürebilmek için anlaşma yapmaya çaba gösterdiler. Nihayet 1403'te İlyas Bey ile Venedik temsilcisi Dellaporta arasında, Venediklilerin arzu ettikleri anlaşma imzalandı¹⁸¹. Bu anlaşma da önceki anlaşmaların tekrarı niteliğinde olup, en önemli yönü Menteşe toprakları ve denizlerinde Venediklilerin serbestçe ticaret yapma imtiyazını elde etmiş olmalarıdır. Bu anlaşmadan on bir yıl sonra, 1414 tarihinde Venedikliler, Menteşe Beyliği ile yine benzer hükümleri içeren bir başka ticaret anlaşması daha yaptılar. Bu anlaşma da eski anlaşmayla benzer şartları içeriyordu. Fakat Osmanlı-Venedik düşmanlığı ve çatışmaları Menteşe Beyliğinin Venedik'le olan ticari ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve Menteşe'nin bu ticari temasları bir hayli zarar görmüştür. Menteşe Beyliğinin 1424'de kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte doğal olarak Venedik ve diğer Latin güçler artık Osmanlı'yı muhatap almışlardır.

Bir diğer husus da XIV. Yüzyıl boyunca Menteşe Beyliği Venedik ile yakın ticari temaslar kurup, anlaşmalar yaparken, buna karşın, Osmanlılar Ceneviz'le ticari ilişkiler geliştirmiş hatta ittifaklar yapmıştır. Bu bakımdan Menteşe-Venedik ticari ilişkilerini, Osmanlı-Ceneviz işbirliğine karşı bir denge unsuru olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Menteşe Beyliği ile Latin güçler arasındaki ticarete, alım-satımı yapılan en önemli emtiadan birinin zahire (buğday, arpa v.b.) olduğu görülmektedir. Venedikliler daha Selçuklular döneminde elde ettikleri imtiyazlarla Anadolu'dan buğday ticareti yapmışlardır¹⁸². Özellikle Girit buğday ticaretinin merkezi konumundaydı ve bu ticaret

¹⁸¹ Zachariadou, s. 83.

¹⁸² Heyd (2000), s. 333.

buradan sevk ve idare ediliyordu. Latin tüccarlar sadece buğday alım-satımı değil, Mısır ve başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun liman kentleri arasında buğday nakliyatı işini de yürütüyorlardı. Menteşe ülkesinden ticareti yapılan önemli mallardan biri de canlı hayvan, özellikle at idi. Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan at, Anadolu'nun Türklerce fethiyle birlikte, Anadolu ve komşu memleketlerde de gündelik hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelmişti. Marco Polo'nun da dikkatini çeken Anadolu'daki cins atlar doğu-batı arasındaki ticaretin değerli bir kalemiydi¹⁸³. Menteşeoğulları ile Venedikliler arasındaki ticarete de Menteşe ülkesinden at ihracatının yoğun biçimde yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁸⁴. E. Zachariadou, Girit Venedik yönetimi ile Menteşe Beyliği arasındaki at ticaretinin aslında zor zamanlarda kiralama amacını taşıdığını belirtmektedir¹⁸⁵. Yine E. Zachariadou, 1300 yıllarında at fiyatının 65-70 Hyperpyra (Bizans altın parası) olduğunu tespit etmiştir¹⁸⁶. Cins atlar tarih boyunca sadece savaş aracı olarak değil spor, taşımacılık ve diğer binicilik faaliyetlerinde de kullanılıyordu. Cins atların yanında, canlı hayvan olarak, küçükbaş hayvanların (koyun, keçi) özellikle Menteşe'ye yakın adalarla yapılan ticarete alım-satımı yapıldığı da görülmektedir. Osmanlılar ve diğer beyliklerle Venedik arasındaki ticarete canlı hayvan olarak av köpeklerinin de alım-satımına konu olduğu anlaşılmaktadır.

Ticareti yapılan ürünler arasında Menteşe ve diğer Türk beyliklerinin Latin ülkelerinden ithal ettikleri sabun da önemliydi. Venedik, Cenova ve Pisa gibi İtalyan şehir devletlerinde üretilip, Akdeniz ülkelerine ihracatı yapılan sabun Latinler için çok karlı bir üründü. Venedikliler, Girit üzerinden Menteşe ve Aydın beyliklerine kasalarla sabun gönderip, pazarlıyorlardı¹⁸⁷. Bir diğer önemli ürün de peynir idi. Peynir ticareti için de Girit, ticari merkez olarak ön plana çıkmaktadır¹⁸⁸. Peynir ve diğer ürünleri taşıyan ticari gemilerin Ege ve Akdeniz'de korsanlar için çekici bir hedef olduğu tarihi kayıtlarda belirtilmektedir¹⁸⁹. Ege Adaları ve Batı Anadolu Sahil Türkmen Beylikleri arasındaki ticarete peynir ve hayvansal ürünler, korsanlık ve savaşlar gibi engelleyici faktörlere rağmen kesintisiz devam eden, karlı ve önemli emtialardı. Bu bağlamda deri de Menteşe Beyliğinin önemli bir ihraç ürünüydü. Girit ve Balat limanı arasında deri yüklü gemilerin seyrü sefer yaptıkları görülmektedir. Menteşe ülkesinden kereste, bal, balmumu, halı, kilim gibi ürünler de Latin tüccarlara pazarlanıyordu.

¹⁸³ Marco Polo, Marco Polo Seyahatnamesi, s. 20

¹⁸⁴ Tülay Metin (2012), "Menteşe Beyliği'nin Ekonomik Faaliyetlerinde Batının Yeri ve Yapılan 'At' Ticareti", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu II Menteşeoğulları Tarihi*, T.T.K. Yayınları, Muğla, s. 220-221.

¹⁸⁵ Zachariadou, s. 165.

¹⁸⁶ Zachariadou, s. 171.

¹⁸⁷ Zachariadou, s. 172-173.

¹⁸⁸ Heyd (2000), s. 306.

¹⁸⁹ Heyd (2000), s. 495.

4. BÖLÜM

4. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ VE OSMANLI İLİŞKİLERİ

4.1. Kosova Savaşına Kadar Osmanlı Mentеше Temasları

Menteşeoğulları Beyliği ve Osmanlı temasları şüphesiz Menteseoğullarının tarihi seyrini değiştiren en önemli gelişmedir. Menteseoğulları Osmanlıların giderek güçlenmesiyle birlikte, oluşturduğu dengeleri yeniden düzenlemek zorunda kalmış, Osmanlılar ile ters düşmemeye çalışmış fakat fırsat buldukları zaman da Osmanlılara karşı ittifaklara katılmışlardır. Ege’de Venedik ve Cenevizlilerin faaliyetlerini arttırmaları ve Rodos Şövalyelerinin yükselişi Mentese Beyliği’nin bu durumdan istifade etmesi, onu diğer beyliklerden ayırmıştır. İlk zamanlarında Hıristiyan güçlere karşı diğer sahil beylikleriyle ittifak halinde olan Mentese, Aydınogullarının gittikçe güçlenmesi ile birlikte Latinlerle ilişkilerini güçlendirerek bir denge sağlamaya çalışmıştır. Durmaksızın gaza politikasının yerine bazen Türklere karşı Hıristiyanları bazen Hıristiyanlara karşı Türkleri bazen ise Hıristiyan güçlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından faydalanarak taraflardan birini diğerine karşı desteklemişlerdir.

Aydın ve Saruhan Beylikleri’nin ittifak halinde kalarak; Ege ve Akdeniz’de önemli bir güç haline gelen Venedik, Ceneviz ve Rodos Şövalyeleri’ne karşı akınlarına, Mentese aynı büyük gayreti göstermedi. Fakat buna rağmen komşuları özellikle büyük bir güç haline gelen Aydın Beyliği ve Saruhan Beyliği ile savaşmayı gerektirecek bir harekette de bulunmadı.

Menteşeoğulları Beyliği’nin daima dengede durma ve kendi çıkarlarını koruma politikalarına karşı kuzeyinde gündün güne büyüyen Osmanlılarla aynı politikaları devam ettirmesi olanaksızdı. Osmanlılar ilk yıllarında bir uc beyliği olarak alpları çevrelerinde toplayarak Bizans’a karşı gazayı kendilerine ilk vazife edindiler. Gazanın getirdiği maddi ve manevi kazançları çok iyi değerlendirerek diğer beyliklerle olan ilişkilerinde bu kazanımları daima ön planda tutmuşlardı. Moğol istilası sonrası yaşanan otorite boşluğu Osmanlıların lehine sonuçlanmış; Moğol tehdidinden uzaklaşmak gayesinde olan Türkmenler, Batı Anadolu’ya doğru olan ilerleyişlerinde Osmanlı’nın şemsiyesi altında toplanmayı tercih etmişlerdir. Malazgirt sonrası gerçekleşen Türk göçü ile XIII. yüzyıldaki göç pek çok açıdan farklılık arz ediyordu. 1071 sonrası göç temelde Selçuklu ülkesinin konar-göçer düzensiz

Oğuzlar tarafından istilaya varacak derecede doldurulması ve ortaya çıkan kargaşayı önlemek; konar-göçer Oğuzlara yurt bulmak maksadını güdüyordu. Buna karşın ikinci Türk göçü ise Türkistan ve İran coğrafyalarında bulunan, yerleşik-şehirli Türkmenlerin yıkıcı Moğol saldırılarından kaçarak kendilerine yeni yurtlar bulmak niteliği arz ediyordu. Baba İshak ayaklanması ile zor duruma düşen Türkiye Selçuklularının güçsüzlüğünün farkına varan Moğollar istila rotalarına Anadolu'yu da eklediler. 1242 yılında Ermeni ve Gürcülerin de yer aldıkları Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, Anadolu'nun kalesi konumundaki Erzurum'u işgal etti. Şehir yağmalandı, halk katledildi ve Anadolu'da büyük bir Moğol korkusu başladı.¹⁹⁰ Asıl felaket ise 1243 Köseadağ'da Selçuklu ordusunun bozguna uğraması ile gerçekleşti. Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara vergi verme ve üstünlüklerini kabul etme pahasına barış yapmak zorunda kaldılar. Fakat yapılan barış Moğol tehlikesini bitirememiş, vergi miktarının günden güne artması Türkmen halkının yoksullaşarak devlet otoritesinden uzaklaşmasına sebep olmuştu. Moğolların ikinci dönemleri İran, Azerbaycan, Irak, ve Anadolu'da hakim olan İlhanlılar ile başladı. Türkiye Selçuklularına son verilip Anadolu'da fiili bir Moğol yönetimi kuruldu. 1260 Ayn-ı Câlût'ta Memlükler Moğolları yendiler. Böylece şimdiye kadar yenilgi yüzü görmeyen Moğollara karşı Türk ve İslam dünyasında bağımsızlık havası esti.¹⁹¹ Baybars 1277'de Anadolu'ya gelerek Moğolları yendi. Fakat Türkmenlerin dağınıklığını ve sözünde durmadıklarını görünce Mısır'a geri döndü. İlhanlılar Baybars yenilgisinin acısını Türkmenlerden çıkarttı ve en az 200.000 insan ve Emir Pervane öldürüldü.¹⁹² Memlükler, İlhanlılar tarafından yıkılan halifelik makamını kendi bünyelerinde yeniden diriltmeleri ile Moğol zaferlerinden sonra ikinci defa İslam dünyasında büyük bir prestij kazanmış oluyorlardı. Menteşeoğulları ve diğer beylikler de Memlüklerle daima iyi geçinmeye çalışmışlar, onların üstünlüklerini kabul etmişlerdir. Bütün bunlara rağmen XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'da İlhanlı nüfuzunun ağır bastığı, beyliklerin de geçmişteki acı hatıraların etkisiyle İlhanlı tepkisini çekmemeye çalışmışlardır.

Osmanlılar bu siyasi tabloda hızla büyüyerek müstakil bir devlet haline geldiler. Buna karşın Menteşeoğulları Beyliği aynı büyümeyi sağlayamamış ve sonunda bir Osmanlı Sancağı haline gelmiştir. Osmanlıların bu yükselişleri gaza ile açıklanmış buna karşın Menteşe ve diğer sahil beyliklerinin varlık gösterememeleri sebepleri üzerinde pek durulmamıştır. XIII. yüzyılda başlayan göç batıya doğru sürekli devam etmiştir. Fakat

¹⁹⁰ Turan (2018) a.g.e., s. 450

¹⁹¹ Kemal Ramazan Haykıran (2016), *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 68

¹⁹² Bilge Umar (1998), *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s. 134

demografik değişim ve gelişim Osmanlıların lehine ilerlemiştir. Anadolu'da birbirleri arasında sıkışmış Türk Beyliklerine karşın, Osmanlıların komşuları Bizans ve ötesindeki Rumeli topraklarındaki başarılı gazalar bu demografik değişimin arkasında yatan temel sebep olmuştur.

Batı Anadolu'da Bizans hakimiyetinin sona ermesi ve donanmanın dağıtılması ile yöredeki denizcilikle geçimlerini sağlayan yerel halk işlerini kaybetti. Menteşe Beyliği bu yerel denizci Rumlardan da faydalanarak denizlere açılan ilk beylik oldu.¹⁹³ Osmanlılar güçten düşmüş Bizans ile savaşıırken, Menteşe Ege sularında dönemin en büyük denizcileri ile savaşıyordu. Venedik ve Cenevizliler için Ege ve Akdeniz dünyası en önemli gelir kaynağı ve asla vazgeçemeyecekleri kadar önemliydi. Adalarda bizzat hakimiyet kurarak Menteşe ve diğer denizci beyliklerin karşısına en katı güç olarak çıktılar. Rodos Şövalyeleri'nin gelişiyile Menteşe oldukça zor duruma düştü. Bizzat Papa tarafından organize edilen büyük Haçlı Donanmaları da Ege'de önemli başarılar kazanmaya başladı. Fakat bu unsurlar denizlerdeki güçlerine ve başarılarına rağmen adalar dışında Anadolu anakarasında tutunamıyorlar, Türklerle bir kara savaşına girmekten çekiniyorlardı.

Her ne kadar Alaeddin Keykubad döneminde önemli tecrübeler edinilse de denizciliği büyük ölçüde yerel Rumlardan öğrenen ve korsanlık faaliyetleri yürüten Batı Anadolu Beylikleri için alışık oldukları kara savaşlarına nazaran denizlerde zorlandıkları söylenebilir. Türk Denizcileri, Kanuni zamanı hariç, talassokratik batı devletlerine karşı büyük bir üstünlük kuramamışlardır. Bu durum Orta Asya'dan beri süregelen klasik konar-göçerlik, bozkır yaşam tarzı ve bozkır kara ordusu geleneğinin XIII. ve XIV. yüzyılda da hakim kültür olması ile açıklanabilir. Dolayısıyla Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beyliklerinin "denizciliği" yörenin yeni sahibi olan Türkmenler için henüz taze ve zor bir uğraştı. Türkiye Selçuklularının Moğol denetimine girmesi ve ardından yıkılışı esnasında oluşan kargaşa ortamında, güvensizlik içerisinde batıya doğru ilerleyen Türkmenlerin büyük çoğunluğu şüphesiz yeni bir bilinmezliğe sürüklenmek yerine alışık oldukları düzene yani Bizans'a karşı gazalar yapan, kara savaşı yürüten Osmanlı hakimiyetine girmeyi tercih etmiş olmaları daha akla yatkındır. Osmanlılar da kendilerine katılan Türkmenleri örgütlemeye son derece başarılı oldular. 1302 Koyunhisar (Bapheus) zaferiyile birlikte Osman Gazi'nin ünü Anadolu'nun her tarafında yayılmaya başlıyor, gaziler Osman'ın

¹⁹³ Nicol (2016), a.g.e., s. 179

etrafında toplanıyordu.¹⁹⁴ Gelibolu'nun fethi sonrasında Balkanlara doğru genişlemek ve burada kalıcı olmayı hedefleyen Osmanlılar amaçlarına ulaştılar. Bu başarılarındaki en büyük etkenlerden biri de şüphesiz Türkmenlerin Osmanlılar lehine sağladıkları demografik değişim oldu.

Moğollardan kaçan ve gaza akınlarıyla geçimlerini sağlamak ve yaşayacakları yurt bulmak isteyen Türkmenlerin Osmanlıları tercihinin bir diğer nedeni de Batı Anadolu'nun çoktan fethedilmiş olmasıdır. Bilindiği üzere Bizans, İstanbul'u Latinlerden geri aldıktan sonra Anadolu'dan elini neredeyse çekmiş; gücünü Balkanlara ve İstanbul çevresine odaklamıştı. XIV. yüzyıl başlarında Batı Anadolu; Philadelphia(Alaşehir), Sahil İzmir'i, Foça gibi birkaç yerleşim yeri hariç tamamen Türklerin eline geçmişti. Buna karşın eski Bithynia, Mysia ve Rumeli bölgeleri henüz Bizans'ın elinde fakat çoğunlukla güçsüz tekfurların yönetiminde Türkler tarafından fetholunmayı bekliyordu. Sahil Beylikleri ise fethi çoktan gerçekleştiren Batı Anadolu'dan, Ege Adaları ve Yunanistan'a gözlerini dikmişler ve zorlu akınlara başlamışlardı. Anadolu'nun muhtelif yörelerinden batıya göçen Türkmenler için henüz yeni ve bilinmez olan, karaya göre çok daha tehlikeli ve karmaşık olan denizcilik ve korsancılık faaliyetleri yerine, muteber bir alp ve gazi olan; fetih sahasını sürekli genişleterek zenginleşen Osman'ın ve oğullarının takipçisi olmak daha mantıklı gelmiştir. Osmanlı kroniklerinde de yapılan gazalar sayesinde gazilerin zenginleşmeleri göze çarpar. Örneğin Oruç Beğ'de Yenişehir'in fethinden sonra: *"Biz geldük, bu taraftan Osman Gazi Yenişehir'de etdi. Etrafun kâfirleri geldiler, gaziler ile uğraşdılar. Fursat Osman'un oldu. Osman Gazi Yenişehir'de karar etdi. Âkıbet ol vilâyeti dahi alup zabt etdiler, and ve insafla. Ol vilâyetleri ma'mur etdiler. Gaziler mal-ı ganâyimle ganî oldular"*¹⁹⁵ ifadeleri geçer.

Osmanlılar Bizans aleyhinde büyümekle beraber bir taraftan da Türk beyliklerini kendilerine katmanın yollarını arıyorlardı. Anadolu'nun parçalı bir yapıda olması Osmanlılar açısından iki faktör oluşturuyordu. Eğer bir beylik, örneğin Germiyanogulları, gücünün sınırlarını aşip diğer beylikleri de tahakkümü altına alması Osmanlıların sonunu getirebilirdi. Ancak bu durum gerçekleşmemiş, Osmanlılar ilk zamanlarında Bizans ile olan savaşlarında geride bıraktığı soydaşları tarafından saldırıya uğramamıştır. Güç dengelerinin bozulması halinde Osmanlıların planları suya düşecek, Bizans yerine Germiyanogulları ile

¹⁹⁴ Halil İncik (2016), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 12

¹⁹⁵ Oruç Beğ Tarihi (2014),(hz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s. 14

çatışmak durumunda kalacak ve muhtemelen alp-gazilerin desteğinden de yoksun olacaktı. Bir diğer durum ise Anadolu'nun bu parçalı, siyasi birlikten uzak yapısı dış tehditlere karşı beylikleri açık hedef haline getiriyordu. Nitekim bu dönemde Anadolu'ya gelen Avrupalı seyyahlar ve elçiler, Papa'ya ve krallara Anadolu'nun kolayca istila edilebileceğini yazıyordu.¹⁹⁶ Fakat Avrupalılar yeni bir Haçlı fiyaskosunu kaldıramayacak durumda idiler. Neticede büyük bir Haçlı ordusunun Osmanlı Beyliği üzerine yürümesi geri dönülemez bir zararla sonuçlanacak ve Türklerin aleyhine olacaktı. Osmanlılar da oluşabilecek tehlikeleri zamanla fark ediyorlar, Anadolu'nun Türk birliğinin sağlanmasını bir mecburiyet olarak görüyorlardı.

Osmanlılar ile sahil beylikleri arasındaki ilk temas henüz muammadır. Pachymeres, Bafeus Savaşı'nda Menderes nehri civarındaki Türkmenlerin Osman Gazi'ye yardıma geldiklerini söyler. Halil İnalcık'a göre Menderes civarındaki Aydın ve Menteşe Türkmenlerinin oldukça uzak bir bölgeye yardıma gelmeleri pek makul değildir. Osman Gazi'ye yardıma gelen Türkmenler büyük bir olasılıkla Konya Sultanı'na bağlı olan Karahisar civarındaki Türkmenlerdir.¹⁹⁷

Osmanlılar ile sahil beylikleri arasındaki ilk temas Karasioğulları ile oldu. 1326'da Bursa'yı da fethederek güney batıda birkaç küçük yer dışında fetih-gaza sahası kalmayan Osmanlılar, Mysia (Çanakkale ve Balıkesir) bölgesine hakim olan Karasioğulları ile sınır komşusu oldular. Osmanlılar için Karasi toprakları ve beylik donanması stratejik bir öneme haizdi. Gaza faaliyetlerinin aksamaması için Rumeli'ye geçmek şart idi. Bursa ve Kocaeli kıyılarında, Bizans'a rağmen bir donanma oluşturarak buradan Rumeli'ye geçmek Osmanlılar için çok zor olacaktı. Bunun için en elverişli yer şüphesiz Çanakkale Boğazı'dır. Karasi Beyi'nin ölümü Osmanlılara istediği fırsatı verdi ve 1345'te burası alındı.¹⁹⁸

Karasi topraklarının Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi hadisesi Oruç Beğ'de direkt fetih olarak zikredilmekte.¹⁹⁹ Buna karşın Aşıkpaşazade'de Karasi'nin ele geçirilmesi meşru bir zemine oturtulmuştur. Aclân Bey'in ölümü sonrası halk yeni hükümdarlarını istememiş ve Orhan'ın yanında bulunan Aclân'ın diğer oğlu Dursun Bey'i çağırmıştır. Orhan Gazi ile Dursun Bey yol üzerindeki son Bizans kalelerini de fethederek Balıkesir'e

¹⁹⁶ Osman Turan (2018), a.g.e., s. 666

¹⁹⁷ Halil İnalcık (2000), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (ed. Elizabeth Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 81

¹⁹⁸ Zerrin Günel Öden (1999) *Karasi Beyliği*, T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 62

¹⁹⁹ Oruç Beğ (2014), s. 19

geldiler. Buradan kaçan hükümdar Bergama'daki hisara sığındı. Dursun Bey onunla konuşmak amacıyla hisar önüne geldiğinde okla vurulup ölmesi üzerine Orhan Gazi hüzünlenip kızdı. “Ey halk! Bilmiş olun ki bu il bundan sonra güven içinde Orhan Gazi'nindir” diye ilan edilerek Karasi toprakları Osmanlılar tarafından ele geçirildi.²⁰⁰ Bu fetihde görüldüğü üzere Osmanlı, doğrudan saldırgan bir politikayla değil, Karasilerden hukuki hakkı gasp edilmiş “mazlumun” siyasi hakkını korumak amacıyla asker kullanma yolunu seçerek, meşruiyet ilkesine bağlı kalmıştır.

Orhan Bey'den itibaren Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamak için Osmanlıların meşruiyet ilkesine bağlı olarak kuvvet kullanma siyaseti I. Murad döneminde daha da geliştirildi. Anadolu Beylikleri aleyhine Osmanlı sınırlarını genişletirken, hukuki bir gerekçeye dayanmaya ve adaleti sağlama prensibine bağlı kalmaya özen gösterdi. Ankara ve çevresine hâkim olan Ahilerin, adaletle halkı yönetememeleri ve yörede çıkan huzursuzlukları giderememeleri, buna karşın Osmanlı idaresinin istikrarı temin etmede başarısı, Osmanlı'nın Ankara'yı kuvvet kullanarak almasını meşrulaştırıyordu. Diğer taraftan kendilerini Türkiye Selçuklularının hukuki mirasçısı sayan, başka bir ifadeyle Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamada en büyük rakip olarak ortaya çıkan Karamanoğulları, gazayla meşgul olan Osmanlıyla savaşarak, hem İslam kamuoyu hem de Anadolu Türk beylikleri nazarında meşruiyetini kaybediyordu. Karamanoğullarının Osmanlılara karşı her askeri girişimi, “gazayı engellemek, kardeşe karşı kılıç kullanmak” olarak görülüyor ve böylece Osmanlı'nın saygınlık ve gücünü arttırdığı gibi Osmanlı yayılmasını da meşrulaştırıyordu. I. Murad zamanında Karamanlılarla yapılan savaş, Menteşe Beyliği dahil Batı Anadolu Denizci Türkmen Beyliklerinin Osmanlılarla ilişkilerinde bir dönüm noktası sayılabilir. Sultan I. Murad, Rumelinde gazadayken Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey, Osmanlı'ya saldırmış ve Osmanlılara meşru müdafaa ve “gazayı engelleyen gafilleri” cezalandırmak için hukuki gerekçe vermişti. İki taraf arasında 1386 tarihinde yapılan savaşta Osmanlılar galip gelmiş ve Karamanoğulları, Osmanlıların dikte ettirdiği şartlarla barış anlaşması yapmak zorunda kalmışlardı²⁰¹. Anadolu beyliklerinin en güçlüsü olan Karamanlıların mağlup edilmesi ve barışa mecbur bırakılması, Anadolu Beylikleri arasında Osmanlıları korkulan ve saygı duyulan en büyük güç haline getirdi. O zamana kadar Karamanoğullarıyla birlikte hareket eden, ittifak yapan veya Karaman nüfuzu altında olan beylikler artık Osmanlıya meyiletmek ve Osmanlı nüfuzunu kabul etmek zorunda kaldılar.

²⁰⁰ Aşıkpaşaoğlu Tarihi (2019), Atsız Neşri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 52-53; Aşıkpaşazâde Tarihi (2013), (hz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s. 62

²⁰¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1982), Osmanlı Tarihi, s. 245-247

Menteşe Beyliğinin Osmanlılarla doğrudan ilk temasları işte bu Osmanlı nüfuzunun artık Anadolu beylikleri tarafından kabullenildiği dönem sırasında yaşanmıştır. Sultan I. Murad'ın oğlu Bayezid'i Germiyan beyinin kızıyla evlendirmesi, bu evliliğe Germiyan beyinin rıza göstermesi ve düğüne Anadolu Türk beylerinin şahsen bulunmak üzere davet edilmeleri Osmanlı nüfuzunun ve saygınlığının somut kanıtlarıdır. Mentеше-Osmanlı ilk doğrudan teması da bu düğün dolayısıyla gerçekleşmiştir. I Murad'ın beylikleri hakimiyet altına almada izlediği meşruiyet ve nüfuzunu yayma siyasetinin bir sonucu olarak oğlu Bayezid ile Germiyan Beyi Süleyman'ın kızını nişanladı. Aşıkpaşazade'de geçen ifadelerle göre Germiyan Beyi artık yaşlandığını fark ederek oğlu Yakub Bey'e Osmanlılar ile birlik olmasını söyler. Kütahya, Simav, Eğriğöz ve Tavşanlı çeyiz olarak alınır. Karamanoğlu, Hamidoğlu, Mentешеoğlu, Saruhanoğlu, İsfendiyaroğlu ve Mısır Sultanı düğüne davet edildiler. Mısır Sultanının elçisi bütün elçilerden üstün bir yere oturtuldu. Düğün esnasında Gazi Evrenos Bey adeta Osmanlıların şanını ve zenginliğini nispet yaparcasına verdiği hediyelerle sergiledi. Aşıkpaşazade'de bu olay şu ifadelerle geçmektedir: “Yüz kul ve yüz kızıoğlan cariye. On oğlanın elinde on gümüş tepsi. İçi fi-lori dolu. Onunun elinde on altın tepsi. İçi istevret dolu. Sekseninin elinde gümüş maşrapalar ve mücüş ibrikler. Elhâsılı kullarının birinin eli boş değil. Bütün etraftan gelen elçiler hayran kaldılar ki bu hanın bir kulu böyle büyük hediyelerle geldi. Murad Han Gazi gör ki neylese gerektir? Evrenüz Beğ'in getirdiği kulları, karavaşları bu etraftan gelen elçilere taksim etti. O atlar ki etrafın elçileri getirdilerdi, hepsini Evrenüz'e verdi. Kalanını bilginlere, yoksullara dağıttı. Kendine bir şey almadı. Niceleri müflis gelip zengin gitti.”²⁰² Aynı düğün Oruç Beğ'de fazla ayrıntıya yer verilmeyerek şu ifadelerle geçer: “Ve girü Germiyan oğlu'nun kızını Sultan Bayezid'e alıverdi, âli düğün eyledi. Ol vakit Vılkoğlu'nu düğüne okudu. Vılkoğlu düğüne saçılık otuz bin flori gönderdi derler. Kamu beğler Vılkoğlu saçılığına hayran kaldılar.”²⁰³ İki kronikte de ortak olarak vurgu yapılan olgu zenginliktir. Osmanlılar, Yıldırım'ın düğününü bir diploması aracı olarak kullandılar. Bir akıncı beyinin dahi böylesi bir zenginliğe ulaşması muhakkak diğer beylerin ilgisini fazlasıyla çekmiştir. Verilmek istenen mesaj basit ama etkiliydi. “Bizimle beraber olursanız bu zenginlikten sizler de pay alabilirsiniz...” Yine düğün esnasında Hamidoğulları Beyliği ile yapılan pazarlıkla topraklarının büyük bir kısmı para ile satın alındı.²⁰⁴ Bütün bu faaliyetler Osmanlıların gazalar sayesinde elde ettiği ekonomik güçlerini bir propaganda malzemesi haline getirip diğer beyliklere karşı bir üstünlük kurma çabası taşıyor.²⁰⁵

²⁰² Aşıkpaşaoğlu (2019), s. 65; Aşıkpaşazâde Tarihi (2013), s. 80

²⁰³ Oruç Beğ (2014), s. 26

²⁰⁴ Aşıkpaşaoğlu (2019), s. 67; Aşıkpaşazâde Tarihi (2013), s. 82; Neşri (2014), *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, (hz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 209

²⁰⁵ Emecen (2012), a.g.e., s. 174

Osmanlıların propagandaları nihayete ulaşmış ve onların zenginliğinden pay almak isteyen beylikler düğünden kısa bir süre sonra I. Kosova Savaşı'nda Hüdavendigâr Murad Han'ın yanında yer almışlardır. Tacü't Tevârih'te: “*Kastamonu hâkimi İsfendiyar Bey'e, Germiyan hâkmi Yakub Bey'e, Saruhan, Menteşeili, Aydınili, Hamidili hakimlerine, sonu kötü olan küffarın topyekûn saldırıya geçtiğini bildirmek ve cümlesini bu cihad-i ekber'e çağırarak, İslam padişahına yardımın başta gelen farzlarından olduğunu bir kere daha hatırlatmak üzere mektublar yazıldı. İslâmın dayanışması, insanların efendisinin dininin yüceliği gereği, çevredeki beyler elbirliği ederek cihad yolunda imdad ve yardımda bulunmak üzere, yaradılışı yüce padişahın katına askerlerini gönderdiler. Böylece çevredeki beyler, güçleri yettiğince yardım göndermişler, imdad eylemişlerdi*”²⁰⁶ şeklinde hadise anlatılmaktadır. 1389'da gerçekleşen Kosova Savaşı'nda Sırbistan, Bulgaristan ve Bosna'nın ittifakına²⁰⁷ karşın Osmanlı önderliğinde Anadolu Beylikleri ilk defa fiili olarak birleşmişlerdi.²⁰⁸ Osmanlıların zaferiyle sonuçlanan Kosova Savaşı, Osmanlı-Beylikler mücadelesinin yeni bir devreye girmesine de vesile oldu. Şimdiye kadar ılımlı ve meşru bir zeminde yürütülen beyliklerin ele geçirilme süreci, I Murad'ın savaş sonunda şehit edilip yerine oğlu I. Bayezid'in geçişi ile katı bir ilhak niteliğine büründü.

4.2. Yıldırım Bayezid Döneminde Menteşeoğullarının İlhakı

Bayezid babasının şehit edilmesi üzerine savaş alanında tahta geçti. Murad döneminde Balkanlara olan seferler büyük bir ivme kazanmıştı. Fakat Osmanlıların bir gözü daima arkadaydı. İlhanlı nüfuzunun azalması sonrası Karamanoğullarının günden güne güçlenerek beylikler üzerindeki etkisini arttırması, olası muhtemel bir Karaman-Beylikler ittifakı ile askeri gücünün büyük bir kısmını Rumeli'de bulunduran Osmanlıları zora sokacaktı. I. Murad 1385'te Sırp seferinden dönüşte Hamidoğullarından alınan topraklara Karaman saldırısını öğrendi. Parayla satın alınan fakat Karamanlıların kabullenmeyip hak iddia ettikleri topraklar üzerine 1386'da Frenkyazısı Savaşı gerçekleşti. I. Murad büyük bir zafer kazandı.²⁰⁹ Kosova Savaşı öncesi Karamanoğulları'na güvenmediğinden Emîr Timurtaş ve bazı beylerini 5000 askeri ile Anadolu'da bırakmıştı.²¹⁰ Bu kritik savaş öncesi 5000 asker oldukça stratejik bir sayıdır. Oysa Karaman tehlikesi olmasa Osmanlı bütün

²⁰⁶ Hoca Sadeddin Efendi (1979), *Tacü't Tevârih*, (hz. İsmet Parmaksızoğlu), C.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 176-177

²⁰⁷ İnalçık (2016), a.g.e., s. 21

²⁰⁸ Emecen (2012), a.g.e., s. 82

²⁰⁹ İnalçık (2016), a.g.e., s. 114

²¹⁰ İnalçık (2016), a.g.e., s. 119

askeri gücünden faydalanabilirdi. Karamanoğulları tek başlarına Osmanlılar ile başa çıkamadığı daha önce Frenkyazısı Savaşı'nda ortaya çıkmıştı. Osmanlı'nın asıl çekindiği Karamanoğulları önderliğinde, Menteşe'nin de dahil bulunduğu büyük bir beylikler ittifakı ile topyekûn bir savaş içerisinde olmalı. Bütün bu durumu iyi analiz eden Yıldırım Bayezîd şimdiye kadar izlenen ılımlı politikayı ve önceliklerini değiştirerek Anadolu Beylikleri üzerine yürüdü.

Yıldırım Bayezid'in yeni politikasını onun kişiliği ve biraz da yukarıda değinilen mecburiyet ile açıklamak mümkündür. Yıldırım Bayezid kişilik itibariyle Osmanlı tarihinde eşine az rastlanan bir karakterdir. Eski Osmanlı padişahları birer alp-gazi lideri vasfında iken Yıldırım ile birlikte kutsal padişah, sözünün üstüne söz söylenmeyen bir yönetici görüyoruz. Selâtin-nâme'de Bayezid'in tahta geçişinin hemen sonrasında verdiği bilgiler dikkat çekicidir: “*Yirine oldu sultan Bayezid Han, İderdi her kişiye lutf u ihsan/Kırardı düşmeni virmezdi aman, Ölüdü heybetinden giderdi can/Anun mânendi bir şîr bu cihana, Ne geldi ne gelirserdür bu zamâna/Cevân-baht ü cihangîr ü dilaver, Alurdu dâyimâ düşmandan ol ser/Nazîri yoğıdı anun gazabda, Anunçün Yıldırım dirler lakabda/Kılıcı yıldırımdan can alurdu, İşi halka müdâm ihsan olurdu*”²¹¹

Yine ilk dönem kroniklerinde geçen bir olay Türk ve İslam tarihindeki en sıradışı hadiselerden biridir. Olaya göre; fesatlık, fenalık işleyen kadılar ortaya çıkmış, rüşvet artmıştı. Yıldırım bu olayı duyunca çok sinirlenmiş ve sayıları yirmiyi bulan bu kadıları Yenişehir'de bir eve hapsedirmişti. Ailesi ile birlikte bu kadıların yakılması emrini verdi. Paşalar bu durum karşısında aciz kalmışlar ve kadıların yakılmasını engellemek için Yıldırım'ın sözüne itimat ettiği bir dostunu araya sokup, onu bu katliamdan zar zor vazgeçirmişlerdi. Yine aynı olayın arasında Yıldırım ile ilgili: “Zîrâ kim bilürdi pâdişâhı ki, gazabı oldukça kimesne söz söylemezdi. Paşalar dahi âciz kaldılar. Kadıları kurtarmağa çâre bulamadılar”²¹² ifadeleri geçmektedir.

Nitekim Yıldırım'ın karakteristik özellikleri onun başına ileride büyük dert açacak ve Timur'a yenilerek bütün kazanımlarını kaybetmesine neden olacaktı. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur ile Yıldırım arasında geçen diyalogta Yıldırım açık bir şekilde savaşı kazansa Timur'u bir kafese hapsedeceğini söylüyor, ardından Yıldırım hakkında: “*Yıldırım Han gayet gönüllüydü. Tez-nefes idi. Evvelden dahi tezliği ucundan kendüden*

²¹¹ Selâtin-nâme, (hz. Necdet Öztürk), T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 67-68

²¹² Oruç Beğ, s. 33-34

ulular sözünü dutmadığı ucundan ötürü bu hâle uğradı. Dili ucundan kişi başına çok çok hâller gelir, bilmezliğinden ötürü.” tespiti yapılıyor.²¹³ Yine Oruç Beğ’de Yıldırım’ın ölüm hadisesi şu şekilde aktarılıyor: *“Yıldırım Han gayretlü kişiydi. Gayretinden kendüye sığınmazdı. Kudret Hakk’undur. Ecel gelmeli olunca elbette bir bahane olur. Ol bilesinde bir yüzüğü vardı saklardı. Kaşında ağı vardı. Hazır etmiş idi. Ol arada kendüye kıydı. Ol yüzük kaşını yaladı. Kendü kaydını gördü, Allah rahmetine vardı.”*²¹⁴ Muhtemelen uydurma olan kafes ve intihar hadiseleri, Yıldırım algısı hakkında önemli fikirler edinmemizi sağlıyor. Bütün Osmanlı tarihlerine de yansıdığı şekilde; bir efsane ve amansız bir kişilik olan Yıldırım’a yenilgi ve tutsaklık gibi bir durum yakıştırılmamış ve intihar ettiği söylentisi ortaya atılmıştır.

Yıldırım Bayezid Germiyan gelini ile evlendikten sonra çeyiz olarak alınan yerlerde beylik etti. Bu dönemde beylikler dünyası ile yakın temas içindeydi. Yine Frenkyazısı Savaşı’na babası ile birlikte katılmıştı. Güçlü Karamanoğulları Beyliği’nin ileride ne gibi sorunlara yol açabileceğini henüz gençliğinde analiz etti. Muhtemeldir ki Kosova’dan sonra beylikler ayaklanmasalar dahi Yıldırım için Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak öncelikli hedef olacaktır. Ancak şimdiye kadar alışlagelmiş olanın dışında bir yol tutarak, beylik topraklarını işgal etmesi onun yenilgisine zemin hazırladı.

Yıldırım’ın düğününde yapılan toprak satın alma mukavelesine en başından beri riayet etmeyen Karamanoğulları, Murad’ın ölümünü fırsat bilerek Hamidoğulları topraklarına saldırdı. Aşıkpaşaoğlu, Neşri ve Sadeddin’de önce Karamanoğulları’nın saldırdığını Yıldırım’ın buna karşılık topraklarını geri aldığını söylemekle beraber; diğer pek çok kaynakta²¹⁵ Yıldırım’ın Bursa’ya dönüp ardından Karaman’a saldırdığı belirtilir. Sadeddin Efendi’nin Tacü’t Tevarih’inde Karaman etrafında oluşan Osmanlı karşıtı ittifak ayrıntılarıyla anlatılmaktadır: *“Çünkü geçmişten bu yana Osmanoğullarının kötülüğünü isteyenlerden biri olan Karamanoğlu’nun yeniden, hoşça gitmeyen tutumlar takındığı, halka eziyet ve saldırganlıkta bulunduğu, padişahın görevlendirdiği kişilere, Hamidili’ne yine el attığı, zararlar verdiği haberleri yüce tahtın eşğine iletilmiş bulunuyordu. Ayrıca işleri kötü bu kişinin Aydın, Saruhan ve Menteşe vilayetleri hakimleriyle birleşerek fesatlık çıkarmak için bir anlaşma yaptığı da duyulmuştu. Beylere durumu böylece anlatıp görevlendirildikleri konularda dikkatli olmaları ve verilen hedeflere göre sözü edilen ülkeleri eksiksiz Osmanlı*

²¹³ Oruç Beğ, s. 39

²¹⁴ Oruç Beğ, s. 256

²¹⁵ Selatin-name, Oruç Beğ, Anonim Osmanlı kr, Ahmedi

topraklarına katmaları gereğini bildirdikten sonra, kendisi de devlet ve ikbal ile Bursa'ya geçmişti."²¹⁶

Yeni oluşan tabloda Karamanoğlu Alâeddin Bey Eskişehir'e kadar olan toprakları, Kadı Burhâneddin ise Kırşehir'i almıştı. Yıldırım Bursa'ya geçmeden önce Sırp prensesi Olivera(Maria Despina) ile evlenmek suretiyle Balkanlardaki hakimiyetini pekiştirdi.²¹⁷ Frenkyazısı ve Kosova savaşlarında kendini kanıtlamış, devletin geleceği hakkında Osmanlı paşalarında olumlu bir izlenim bırakmıştı. Ancak o daha otoriter ve kutsallığı sorgulanamayan bir padişah figürü yaratmak istiyordu. Şüphesiz en büyük ve öncelikli hedefi, daha önce başarısız olanı yapmak, İstanbul'u fethetmekti. İstanbul'un fethi gibi büyük bir başarı sayesinde istediği güce ulaşacaktı. Ulaşılması zor ülküsüne ilerlerken gevşek bir vasallıkla bağlı olan beyliklerin arkadan hücumu onu müşkül bir durumda bırakacaktı.

Kosova Savaşı sonrası Yıldırım'ın istediği bütün şartlar ve ahvâl mevcut oldu. Yıldırım'ın kardeşi Yakub Çelebi'nin öldürülmesinden rahatsızlık duyan beylikler ayaklandılar. Karaman önderliğinde Osmanlı'ya karşı ayaklanan beylikler Yıldırım tarafından bir bir ele geçirildiler. Yıldırım, ilk iş olarak Bizans toprağı olan Alaşehir'i fethetti. Böylece planına gaza ile başlıyor ve Türkmenlerin saygısını kazanmayı da ihmal etmiyordu. Aşıkpaşazade, Neşri ve Sadeddin'de Alaşehir'in ardından Aydın, Saruhan ve Menteşe'nin alındığı belirtiliyor. Diğer kaynaklarda kronoloji oldukça parçalı ve karışık.

Oruç Beğ'de Yıldırım'ın fetih hareketleri sırasıyla; Alaşehir, Beyşehir ve Konya alındıktan sonra Karamanoğullarıyla barış; ardından Aydın-ili ve Ayasuluk'un fethi ile devam etmektedir. Ayasuluk Aydın Beyi'nin rıza ile alınmıştır. Ardından Saruhan, Teke, Karasi ve en son Menteşe'nin adı zikrediliyor. Karamanoğulları'nın tekrar düşmanlık yapmaya başlamasıyla rota yeniden Karaman ülkesine çevriliyor ve Konya, Beyşehir, Karahisar fethediliyor. Karamanoğlu Mehmed Bey ve oğlu Ali Bey esir edilmelerine rağmen Yıldırım'a bağlılık bildirmeleri üzerine hil'atlenip onlardan alınan yerler geri veriliyor. Daha sonra Osmancık, Amasya ve Kastamonu fethediliyor. Tarih olarak Hicri 791 yılı not düşülmüştür.²¹⁸

Neşri'de Yıldırım'ın Anadolu Seferi ise şu sırayla verilmektedir: Alaşehir'in fethinden hemen sonra Aydın Beyi(İsa Bey) kendisi gelerek Yıldırım'a memleketini teslim

²¹⁶ Hoca Sadeddin Efendi, s. 194

²¹⁷ İnalçık (2016), a.g.e., s. 130

²¹⁸ Oruç Beğ, s. 31, Karasi adının zikredilmesi Oruç Bey'in hatası olsa gerektir.

ediyor. Buna karşılık hutbe ve sikkenin Yıldırım adına okunması karşılığında bazı yerler Aydın Beyi'ne geri veriliyor. Ardından Saruhan ve Mentеше ülkesi ele geçiriliyor. Yıldırım Mentеше'ye geldiğinde Mentешеođlu(İlyas Bey) kaçıp Timur'a sığınıyor. Bunun üzerine Mentеше'nin ileri gelenleri Yıldırım'a gidip kendi beylerini şikayet ediyorlar. Yıldırım onların tımarlarına dokunmuyor. Tarih olarak Hicri 792 yılı not düşölüyor.²¹⁹(1390) Yıldırım ardından Teke üzerinden Karaman ülkesine saldırıp onlarla barış yapıyor. Bu bilgiden hemen sonra ülkesinden kaçmak zorunda kalan Mentеше Beyi hakkında ayrıntılara giriliyor. Buna göre: Mentеше Beyi, Kastamonu Beyi Kötürüm Bayezid'e sığınıp onu Yıldırım'a karşı tahrik ediyor. Yıldırım, Kastamonu üzerine yürüyecekken Balkanların karışması üzerine rotasını değiştirmek zorunda kalıyor. Balkanlardaki sorunu çözdükten sonra Karaman üzerine yürüyüp bey ve oğlunu tutsak alıyor. Karaman illeri ve Sivas, Tokat, Amasya alındıktan sonra Bursa'ya geri dönölüyor. Hicretin 795'inde(1393) Yıldırım, Taraklı Borlu(Safranbolu)'yu aldıktan sonra Kötürüm Bayezid'in oğlu İsfendiyar Sinop'a kaçmış fakat İsfendiyar'ın af dilemesi üzerine memleketinin bir kısmı ona verilerek Kastamonu, Osmancık, Canık ve Samsun fethedilmiştir. Hemen ardından aynı tarihte Teke, Germiyan, Karahisar, Beğşehir, Şeydişehir fethedildi. Mentешеođlu bu gelişmeler üzerine Kastamonu havalisinden kaçıp Timur'a sığındı.²²⁰

Anonim Osmanlı Kroniği oldukça karmaşık bir fetih sırası vermekle beraber Germiyan, Aydın, Mentеше ve Saruhan beylerinin bir araya gelerek Erzincan hükümdarı Tahrettin Bey'in de katılımıyla İsfendiyar'ın yanına kaçıklarını aktarıyor. Yurtları ellerinden alınan beylerin kışkırtmasıyla Timur Yıldırım'a düşman ediliyor.²²¹

Sadeddin'de Alaşehir'in fethinden sonra Aydın ve Saruhan'ın barış yoluyla alındığı vurgulandıktan sonra Mentеше Beyi'nin korkup Kötürüm Bayezid'e sığındığı belirtiliyor. Aydın ve Saruhan beylerinin çocukları ve adamları da Mentеше Beyi gibi Kötürüm Bayezid'e sığınıyorlar.²²²

Paul Wittek'in aktardığı Ducas'ta ise: ilk olarak Germiyan'ın başkenti Kütahya alındığı; Denizli(Laodikeia) üzerinden Efes'e gidilerek Aydınoğlu İsa'nın hükümdarlığı elinden alındığı ve ardından Menderes Nehri geçilerek Karia ve Lykia'nın savaşız ele geçirildiği, Mentеше Beyi İlyas'ın da İraniılara kaçtığı aktarılmıştır. Dönüş yolunda ise Saruhan Beyi Hızır Şah'ın tahttan indirildiği, Alaşehir'in fethediliği aktarılır. Yıldırım

²¹⁹ Neşri, s. 313

²²⁰ Neşri, s. 323

²²¹ Anonim Osmanlı Kroniği (2015), (hz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s. 39

²²² Hoca Sadeddin Efendi, s. 196-197

Bayezid Avrupa’da faaliyetlerde bulunduktan sonra tekrardan güneye inerek Teke’ye sefer düzenleniyor. Bu sefere Bizans İmparatorunun oğlu II. Manuel de katılmıştır.²²³ Paul Wittek’in çıkarımlarına göre Teke seferi Yıldırım’ın ilk Batı Anadolu fetihlerinden bir sene sonra, 1391 sonbaharında veya 1392 ilkbaharında meydana gelmiştir.²²⁴

Yıldırım’ın seferiyle bütün Menteşe ülkesi ele geçirilememiştir. Coğrafyanın engebeli ve sarp bir vaziyette olması bu topyekûn işgali önlemiştir. Yine Menteşe Beyi Ahmed Gâzi’nin Peçin, 1391 Temmuz tarihli mezar taşı onun işgal sonrası dönemde burada yönetici olarak bulunduğunu gösterir.²²⁵ Menteşe Beyi İbrahim öldükten sonra beylik toprakları oğulları arasında paylaştırılmıştı. Musa Ulubey olarak Peçin, Balat ve Milas’ta; Mehmed Bey Muğla ve Çine’de; Ahmed Gazi ise Makri(Fethiye) ve Marmaris’te hüküm sürdüler. Musa Bey’in ölümü üzerine “ulubey”lik sıfatını Ahmed Gazi Bey üstlendi ve Milas, Peçin’i de kendine aldı. Balat ve çevresi 1389’dan önce Mehmed Bey’in oğlu Gıyâseddin Mahmud’un elinde bulunuyordu. Fakat Mahmud Bey kardeşi İlyas Bey’e karşı giriştiği hakimiyet mücadelesini kaybederek Osmanlılara sığındı. Karaman önderliğindeki ittifakta bulunan beyler İlyas ve babası Mehmed Bey’dir.²²⁶ Yıldırım Bayezid’in düğününde bulunan ve Kosova Savaşı’na I. Murad’ın yanında askerleriyle iştirak eden kişi Balat Beyi Mehmed Bey veya oğlu Mahmud Bey olması muhtemeldir.²²⁷ Yıldırım’ın fethi sonrası Balat ve Mahmud Bey’in elindeki yerler alınmış fakat muhtemeldir ki önceki iyi ilişkileri de göz önüne alınarak Bergama’da Mahmud Bey’e arazi tahsis edilmiştir. Mahmud Bey’in babası, Muğla ve Çine’de hüküm süren Mehmed Bey ise Candaroğlu İsfendiyar’a sığınmıştır. Onun kaçmasıyla Balat ve Muğla kolları sona ermiş ve Osmanlı buraları da kendine almıştır.²²⁸

Ahmed Gazi’nin ölümü üzerine (Temmuz 1391), yerine aynı aileden biri geçmek istemiş fakat Yıldırım kendi ümerasından Hoca Firuz Bey’i göndererek Milas ve Peçin taraflarını da Osmanlı’ya katmıştır. Düsturname’de bu olaydan sonra bir Menteşeoğlu’nun Mısır’a kaçtığı belirtiliyor.²²⁹ Wittek’e göre ise Balat 1389-90 kışında alınmış; geri kalan Menteşe arazisi Ahmed Gazi’nin ölümüyle(1389 Temmuz), Osmanlılara geçmiştir. Yıldırım Bayezid Anadolu beyliklerini ele geçirdikten sonra Rumeli’nde hakimiyetini pekiştirdi.

²²³ Wittek (1999), a.g.e., s. 80

²²⁴ Wittek (1999), a.g.e., s. 81

²²⁵ Wittek (1999), a.g.e., s. 83

²²⁶ Merçil (2004), a.g.m., s. 152

²²⁷ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 75

²²⁸ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 76

²²⁹ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 77

Ardından 1394'te asıl hedefine yani İstanbul'a yönelik bir kuşatma gerçekleştirse de fethe muvaffak olamadı. 1396'da büyük bir Haçlı İttifakı'nı Niğbolu'da yendi. Bu savaş sonrası Yıldırım Bayezid'in ünü bütün İslam dünyasında yankılanır oldu. Önce Anadolu'yu birleştirmiş, şimdi de Batı Hıristiyan dünyasına boyun eğdirmişti. Bizans artık İstanbul'un kurtuluşunu Batı'dan değil Doğu'dan yani Timur'dan ummak zorunda kalmıştır.²³⁰

1399 sonlarında Timur Doğu Anadolu'da gözüktü. İran'a hakim olan Timur, Selçuklu ve İlhanlı mirasını elde etmek istiyordu. Dolayısıyla kendini Selçuklu varisi olarak gören Yıldırım Bayezid ile karşı karşıya gelmeleri kaçınılmazdı. Timur'a kaçan Anadolu beyleri onu Yıldırım'a karşı kışkırtırken; Timur'dan kaçan Ahmed Celayir ve Kara Yusuf'ta Yıldırım'a sığınmıştı. Bu kişilerin Yıldırım tarafından teslim edilmemesi üzerine Timur Sivas'ı yağmaladı. 1402'de iki ordu Ankara Çubuk Ovası'nda karşılaştı. Savaş Osmanlıların yenilgiyle sonuçlandı. Yıldırım Timur'a esir düşerek 11 yıl sürecek olan Fetret Devri başladı.

Kaynaklar Ankara Savaşı esnasında Yıldırım'ın yanında olan Beylik askerlerinin Timur saflarına geçtiği hususunda birleşiyor. Oruç Beğ'de bu durum şöyle geçmektedir: *“Ceng ü muhârebe yüzünde her tarafun her memleketün beğleri yüz dönderdiler. Saflar bağlayup alaylar tudup cenk ederken mukabil olup, kösler çalınup ceng ü harbî olmuş iken, nâgâh Tatar leşkeri hayîn olup, Tatar'un beğleri oğlu vardı, evvelden Timur Han katında olurmuş. Timur Han'ı gördü. Leşkerle Timur Han'a döndü kaçdı. Erzincan beği Tahirten Beğ dahi Ertana Beğ'ün kardaşı oğludur. Ol dahi leşkeriyle Timur Han'a döndü. Germiyan leşkeri ve Menteşe ve Aydın ve Sarhan ve Hamid-ili leşkeri kaçup Timur katına vardılar. Zirâ, beğleri Timur Han katında olurlardı. Her birisi beğlerini görüp döndüler.”*²³¹

Neşri'de Timur önderliğinde oluşan Osmanlı muhalefetini göstermesi açısından şu ifadeler önemlidir: *“Şöyle rivayet iderler ki, çünkü Bayezid Han, Rûm vilâyetin, ümerasının elinden alup zabt itdi, her biri bir vechile kaçub, Timur-leng'e vardılar. Germiyan oğlu, İpsala habsibden verziriyle kurtulub, maymunculara uyub vardı. Ve Menteşe oğlu saçın ve sakalın yoludub ışık olub vardı. Ve Aydın oğlu çerçilik ide-vardı. Ve Tahirten Beğ, Kastamonu Beği İsfendiyar içlisine uyub, nöker olub vardı. Ve bi'l cümle bunlar Timur'e varub, hallerin arz idiüb, Timur'i Rûm'a tahrik etdiler. Ve ekser-i tahrik eden Aydın oğlu ve Tahirten Beğ ve Germiyan oğlu'ydı. Zira Germiyan oğlu habisten kaçdı ve Tahirten Beğ'un*

²³⁰ Feridun Emecen (2007),” Niğbolu Savaşı”, *DİA*, C. XXXIII, s. 92

²³¹ Oruç Beğ, s. 38

kızı ve avreti müfarekatine acuyub varmışdı. Pes var'uluk idüb yalvardılar. Şözleri makbul düşdi. Amma Timur eytdi: -Ey Beğler, siziün sözünüç gerçek mi, yalan midur, inanmazam. Zira ol bir Gazi Han'dur. Yok yire zulm itmez. Ve sizi bî-günâh incitmez. Şayed ola ki, ben gazâya giderin; bana mu'âvenet idün, didi. -Siz muhalefet itdünüç ola, didi. Germiyan oğlu eytdi. -Ey sultanum sen sâhib-kıransın. Osman oğlu zalim bir kişidür. Bizi müflis kılub, atamız ve dedemiz tahtın elümüzden alub, dileni dileni geldiğimiz hod malumdur. Ol iklim hadi senün gibi Han'a layıkdur, diyüb nice bunun gibi herze vü hezeyan söyleyüb, ha turmadın Timur'ı Rûm'a tahrik idüb, bile iğvâ iderlerdi."²³²

Ankara Savaşı'nda beyliklerin askerlerinin saf değiştirmesi Ducas'ta da yer edinmiştir. Buna göre: "Aydın, sancağının kumandanlarından biri karşısında Aydınoglu'nun ve onun kardaşının durduğunu sanıyor, sancakla ve 500 zırhlı askerle birlikte sıçrayıp düşman tarafına geçiyor. Yine Saruhan'inkiler de böyle yapıyor, aynı şekilde Mentеше ve Germiyan'inkiler de kendilerini çağırıldıklarını ve işaret ettiklerini gördükleri beylerine kaçıyorlar ve koşup düşman tarafına geçiyorlar. Bu karşı tarafa geçiş Bayezid'in yenilmesine hiç de az yardım etmiş olamayacağı gibi Timur'un saflarında dövüşen Küçük Asya beylerinin tekrar yerlerine iadeleri suretiyle mükafatlandırılmıştır."²³³

Timur, savaştan sonra Anadolu'da mevkiini sağlamlaştırmak için faaliyetlere başladı. Şehirleri yağmalaması nedeniyle ve Ankara'da iki Müslüman ordunun savaşı sonrası korku figürü haline gelen imajını düzeltmesi için bir mesaj vermesi gerekiyordu. Bunun için, uğruna Büyük Gazi Umur Bey'in şehid olduğu İzmir'in fethini seçti. Rodos Şövalyelerinin elinde bulunan Aşağı İzmir, Timur tarafından fethedildi. Timur tarafından beylikleri geri iade edilen beyler arasında Mehmed Bey ve oğlu İlyas Bey de vardır. Mentешеoğlu Mehmed Bey, Timur Menderes civarındayken yanına geldi. Çeşitli hediyelerle ona bağlılığını bildirip beyliğini yeniden ihya etti.²³⁴ Ankara Savaşı'nda Timur'un yanında savaşan Mentеше Beyi İlyas'tır. Wittek'e göre Timur gittikten sonra beyliğin başında İlyas Beyi görmemiz bu durumu kanıtlar niteliktedir.²³⁵

²³² Neşri, s. 343

²³³ Wittek (1999), a.g.e., s. 87

²³⁴ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 77

²³⁵ Wittek (1999), a.g.e., s. 89

4.3. Fetret Devrinde Mentешеođulları Osmanlı İlişkileri ve Beyliğin Osmanlı Topraklarına Kesin İlhakı

Timur Anadolu'dan çekildikten sonra beyliklerin durumu 1390 öncesine geri döndü. Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında 11 yıl sürecek olan taht kavgaları başladı. Şehzadeler, önemli kentleri kendilerine üs edinerek birbirleriyle savaştılar ve savaştan önceki Osmanlı Devleti'ni yeniden ihya etmeye çalıştılar. Çelebi Mehmed önce Amasya ardından Bursa'ya; Süleyman Çelebi Rumeli ve Edirne'ye; İsa Çelebi ise Bursa'ya hükmetti. Çelebiler Anadolu beylerinin desteklerine muhtaç bir halde onları kendi taraflarına çekmeye çalışıyor, buna karşın Anadolu beyleri de Çelebileri destekleyerek kaçınılmaz olan sonlarında onların gözüne girmeye çalışıyordu.

1404'te İsa Çelebi ile Çelebi Mehmed Bursa için Ulubat civarında savaştılar. Neşri'deki ifadelerle göre savaştan önce Çelebi Mehmed barış için Eyne Bey'i ağabeyi İsa'ya gönderdi. Bursa ve civarını kendine isteyip, İsa Çelebi'ye aşığıasını; Aydın, Saruhan, Germiyan, Karaman ve Karasi arazisini vadetti. Fakat İsa bu anlaşmayı kabul etmeyip savaştta yenildi ve Bursa Çelebi Mehmed'in eline geçti.²³⁶ İlginç olarak burada Mentеше Beyliği zikredilmemiştir. Hadisenin devamında İsa Çelebi Bizans'a sığınmış fakat Bizans ile müttelik olan Süleyman Çelebi'nin isteği ile Edirne'ye gönderilmiştir. Kardeşi Çelebi Mehmed'e karşı İsa'yı destekleyen Süleyman, onu yeniden Bursa'ya yolladı fakat başarısız oldu. Bunun üzerine İsfendiyar Bey'in yanına kaçtı. Kastamonu'da bulunan İsa, Çelebi Mehmed'in Tokat'ta olduğunu haber alıp perişan bir halde İzmir'e kaçtı.

Timur'un yanında saf tutan eski Aydın Beyi İsa Bey, Timur sayesinde yeniden hükümetini kurmuş ancak kısa süre sonra hayatını kaybetmişti. İsa Bey'in ölümünden sonra Aydınoğulları toprakları, oğulları Musa Bey ve II. Umur Bey arasında paylaşıldı. Musa Bey'in de kısa zamanda hayatını kaybetmesi üzerine beyliğin tamamının hakimiyeti Umur Bey'e geçti. Fakat aynı hanedandan, Yıldırım döneminde subaşılık görevini ifa eden, İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Cüneyd Bey taht kavgasına girişti. Umur Bey Ayasuluğ'ta, Cüneyd Bey de İzmir'de hüküm sürdüler.²³⁷ İzmirli Cüneyd Bey ile amcaoğlu Umur Bey arasındaki mücadele, Umur'un dayısı olan Mentешеođlu İlyas Bey'in yanına kaçmasıyla sonuçlandı.²³⁸

²³⁶ Neşri, s. 426

²³⁷ Mustafa Daş (2016), *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara, s 170.

²³⁸ Uzunçarşılı (2019), a.g.e., s. 78

Süleyman Çelebi'nin desteğini alan İsa Çelebi İzmir'e geldiğinde, Neşri'nin ifadeleriyle “ağlayarak” Cüneyd Bey'in yardımını istemişti. Cüneyd Bey bu teklife olumlu cevap verdi ve Aydın, Saruhan, Teke, Menteşe Beylerine elçiler göndererek İsa Çelebi'nin yanında saf tutmalarını sağladı. Böylece 1405'te yirmi bin asker İzmir'de toplandı. Kendisine karşı oluşan ittifakı haber alan Çelebi Mehmed İzmir'e yürüdü ve İsa Çelebi'yi ikinci defa yendi. Cüneyd Bey Çelebi Mehmed'in affına mazhar olmuş fakat Menteşe, Saruhan ve Teke illeri ile birlikte Çelebi Mehmed'e vassal hale gelmişlerdir.²³⁹ İsa Çelebi ise Karamanoğullarına sığınmış daha sonra varlık gösteremeyerek Çelebi Mehmed tarafından ortadan kaldırılmıştır.

İsa'nın başarısızlığı sonrası Süleyman Çelebi ile Çelebi Mehmed arasındaki mücadele daha da alevlenmiştir. İki kardeşin ordusu karşı karşıya gelmiş, Çelebi Mehmed yenilerek Bursa'yı ağabeyine kaptırmıştır. Diğer kardeş Musa bu arada Karaman'da bulunuyordu. Daha önce Süleyman'ın İsa ile benzerini yaptığı gibi bu sefer Musa, Çelebi Mehmed tarafından Rumeli'ye, Süleyman'ın üzerine gönderildi. Süleyman'ın Rumeli'ye geçişi sonrası Çelebi Mehmed tekrar Bursa'yı almıştır. Neşri'de Süleyman'ın eline geçen Karasi, Aydın, Saruhan, Menteşe, Germiyan ve Teke Beyliklerinin tekrar Çelebi Mehmed tarafından ziyaret edildiği belirtiliyor.²⁴⁰ Süleyman Çelebi uzun ve zorlu uğraşlar sonucu Musa Çelebi tarafından oradan kaldırıldı. Geriye taht için, Rumeli'de hakim olan Musa ve Anadolu'da hakim olan Mehmed kaldı. Çelebi Mehmed'in 1413'te kardeşi Musa'yı yenerek Osmanlı idaresini yeniden tek bir elde toplaması ile birlikte Menteşe ve diğer sahil beylikleri eski statükolarına yeniden kavuştular. 1415'te İlyas Bey'in bastırıldığı parada bir tabilik göstergesi olarak Çelebi Mehmed'in de adı geçiyordu.²⁴¹ Timur'un İzmir'i fethi esnasında yıkılan aşağı İzmir kalesi, Cüneyd Bey tarafından verilen izinle bir kez daha Rodos Şövalyeleri tarafından inşa edmişti. Çelebi Mehmed, Cüneyd Bey'i yenerek İzmir'in hakimiyetini ele geçirmiş ve burada Şövalyelerin elinde bulunan kaleyi anlaşılarak yıktırmıştı. Buna karşılık Çelebi Mehmed, Menteşe arazisinden istedikleri bir yeri üs olarak verebileceğini söylemiştir. Şövalyeler buna mukabil yabancı bir arazi değil, Osmanlı toprağından bir yer istediklerini belirtince Mehmed burasının yabancı bir arazi değil kendilerinin vassalı olduğunu söylemiştir. İlyas Bey Şövalyelere karşı gelmeye çalışsa da

²³⁹ Neşri, s. 450-451; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah (1995), *Camii'd-Düvel*, (hz. Ahmet Ağrakça), İnsan Yayınları, İstanbul, s.152

²⁴⁰ Neşri, s. 481; Münecimbaşı, a.g.e., s. 157

²⁴¹ Wittek (1999), a.g.e., s. 97

Halikarnassos'ta(Bodrum) bir kale inşa edildi.²⁴² İlyas Bey'in Leys ve Ahmed (Osmanlı tarihlerinde Üveys) adında iki oğlu Çelebi Mehmed'e bağlılık göstergesi olarak Osmanlı sarayına gönderildiler. 1421 yılında hem Çelebi Mehmed'in hem de İlyas Bey'in ölümü üzerine ilişkiler yeniden bozuldu.

II. Murad tahta geçtiğinde oldukça müşkül bir durumdaydı. Henüz 17 yaşında olan bu genç padişahın toyluğundan, Düzmece Mustafa ve Bizans'tan cesaret alan beylikler isyan ettiler. Osmanlı tarihlerinin hemen hepsi İzmiroğlu Cüneyd Bey'in Düzmece Mustafa'yı desteklediğini söylüyor. Menteşe, Aydın, Saruhan ve Hamidoğulları ve Karaman Beyliklerinin Çelebi Mehmed ölür ölmez ayakladığı belirtiliyor. Fakat Düzmece Mustafa'ya destek verdiklerine dair bir emare görülüyor. Aşıkpaşaoğlu'nda oluşan ortam şu şekilde ifade edilmiştir: “*Sultan Mehmed'in ölüsünü kırk bir gün sakladılar. Ondan sonra Sultan Murad geldi. Bursa'da tahta oturdu. Padişah hutbesi kendi adına okundu. Sultan Mehmed'in ölüsünü Bursa'ya getirdiler. Hemen ki ölü ortaya çıktı âlemde kargaşalık dahi yayılmaya başladı. İzmiroğlu harekete geçti. Menteşeoğlu da harekete geçti. Bütün etrafın beğleri harekete geçti. Her birin elçiler gönderdiler. Teselli ettiler. Beğler dahi sakin oldular.*”²⁴³ Kaynaklarda Menteşe'nin Cüneyd Bey'i ve Düzmece Mustafa'yı açık açık desteklediği belirtilmemesine rağmen muhtemeldir ki II. Murad aleyhindeki ittifaka katılmışlardı.²⁴⁴

Çelebi Mehmed ve İlyas Bey'in ölümünden sonra Osmanlı'dan kaçan iki Menteşeoğlu Leys ve Ahmed Menteşe'ye gelerek hüküm sürdüler. Fakat II. Murad 1424'te Menteşe topraklarını yeniden ele geçirdi. Bu tarihten sonra Menteşe toprakları bir sancak olarak Osmanlı Devleti bünyesinde kaldı.²⁴⁵

²⁴² Wittek (1999), s. 97

²⁴³ Aşıkpaşaoğlu (2019), s. 99; Aşıkpaşazâde Tarihi (2013), s. 128

²⁴⁴ Paul Wittek Osmanlı kaynaklarının Cüneyd üzerine düzenlenen seferin hemen ardından Menteşe'nin zaptını haber vermesini; Menteşe'nin bu isyana katılmasından kaynaklandığını düşünmektedir. S. 98

²⁴⁵ Merçil (2004), a.g.m., s. 153

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türklerin Orta Asya'dan Azerbaycan, Anadolu, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlara göçü Türk ve Dünya tarihinde derin izler bırakmıştır. XIII. yüzyılda başlayan Türk göçü dalgalar halinde, bir süreç içerisinde gerçekleşmiş ve süreç sonunda demografik değişimlere sahne olmuştur. Türklerin büyük göçlerinin ekonomik, siyasi, sosyal pek çok sebebi vardır. Bu sebepler günümüzde hala daha araştırılmaktadır. Türk göçlerinin en büyük sonucu ise şüphesiz bugünkü Türkiye ve Türk Dünyasının temellerinin atılmış olmasıdır. Türklerin Batı Anadolu'daki hakimiyetleri ise aynı yüzyılın sonlarında, Türkiye Selçuklularının çöktüğü, Moğollardan kaçan Türkmenlerin uçları doldurduğu süreçte gerçekleşmiştir. Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe adlarıyla kurulan bu sahil beylikleri Türklerin daha önce pek alışık olmadıkları, deniz faaliyetleri yürütmüşler ve Türk denizciliğinin temellerinin atılmasına, Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki hakimiyetlerini güçlendirmesine vesile olmuşlardır.

Tarih boyunca jeopolitik konumu sayesinde daima göz önünde olmuştur. Rodos başta olmak üzere önemli Akdeniz adaları ile yapılan iletişim büyük oranda bu yöreden sağlanmıştır. Yine Akdeniz ikliminin tipik tarım ürünlerinin ticareti başta olmak üzere Latin dünyası ile olan ticarete büyük bir yer edinmiştir. Menteşe döneminde başta Ceneviz olmak üzere batı dünyasıyla iyi ilişkiler diğer beyliklere nazaran daha iyi seyretmiştir. Hem denizlerde yürütülen gaza faaliyetleri hem de Latinlerle yapılan ticaret sayesinde Menteşe'nin yükselişi Osmanlı hakimiyetinde devam edememiştir. Osmanlılar açısından Menteşe'nin önemi Rodos bağlantısından ibaret kaldı.²⁴⁶ Ticaret yollarına olan uzaklığı, Akdeniz'in Osmanlı hakimiyetine geçişi sonrası yeni deniz yollarının keşfi ile birlikte Akdeniz ticaretinin canlılığını yitirmesi Menteşe'nin yaşadığı değer kaybının en önemli sebeplerindendir.

Menteşe ve diğer sahil beyliklerinin araştırılmasında kullanılan temel eserler Bizans ve Osmanlı kronikleridir. Bununla birlikte bölgede eskiden beri faaliyet gösteren Latin güçlerin kayıtları büyük önem arz etmektedir. Beylikler dönemi kültür ve sanatında büyük ilerlemeler kaydedilmesi de bu dönemde önemli ilmi eserler ortaya çıkartmış ancak ne yazık ki beylik tarihleri araştırmalarında kullanımları kısıtlı olmuştur. Daha geç tarihlerde, bir meşruiyet temeli atma çabası güden Osmanlı tarihleri, beylikler hakkında en geniş kapsamlı bilgileri iletmektedirler. Ancak ne yazık ki Osmanlı ağzıyla yazılan bu tarihlerden, pek tabi

²⁴⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, Menteşe Sancağı 1830, TTK, Ankara, 2010

objektif bilgiler elde etmek zor bir uğraş haline geliyor. Osmanlı tarihlerinde beyliklere “eski bir rakip”, “fitne kaynağı”, “Osmanlı’nın önündeki setler” gözüyle bakılmaktadır. Yine Bizans tarihlerinde, Batı Anadolu’yu ele geçiren Türklere, “topraklarımızı istila eden barbarlar” gözüyle bakılmıştır. Aydınoğlu Umur Bey’in destanı hariç, Batı Anadolu Beyleri üzerine yoğunlaşan müstakil eserleri göremiyoruz.

Bu çalışma da taraflı bir bakış açısıyla yazılmış olan Osmanlı tarihlerinin analiz edilerek, modern çalışmalar ile kıyası sonucu, Menteşe Beyliği’nin ve sosyal, siyasi, ekonomik temaslarda bulunduğu devletler incelenmiştir.

Tezimizden çıkan temel sonuç ise XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Menteşeoğulları Beyliği’nin büyük güçlere karşı denge siyasetini başarıyla izlediğidir. İlk zamanlarında Bizans ve Latin güçlere karşı diğer denizci Türkmen beylikleriyle ortak hareket etmiş ve önemli başarılar elde etmiştir. Kimi zaman da Latinlerin kendi aralarındaki güç mücadelelerinden faydalanmış, taraflardan birini diğerlerine karşı desteklemiştir. Osmanlı’nın büyük bir güç olarak ortaya çıkmasıyla Karamanoğulları önderliğinde Osmanlılara karşı var olma mücadelesi vermiştir. Uzun yıllara ve çetin mücadelelere sahne olan bu mücadelede diğer beylikler gibi Menteşe de Osmanlı ülkesinin bir parçası olmaktan kurtulamamıştır.

6. KAYNAKLAR

- AHRWEİLER (1965), H. “L’histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081–1317)”, *Travaux et Mémoires*”
- AHRWEİLER (1976), H., *L’ideologie politique de Byzance*,
- AHRWEİLER, H. (1966), *Byzance et la Mer. La Marine de guerre, la Politique et les Institutions Maritimes de Byzance aux VII-XV Siecles*, Paris.
- AKÇA, B. (2006), “Muğla’nın 20. Yüzyıla Kadarki Tarihi”, *Muğlaname - Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (ed. Ali Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla-İzmir
- AKDAĞ, M. (1995), *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKIN, H. (1968), *Aydinoğulları Hakkında Bir Araştırma*, DTCF Dergisi, C.V/S.I., Ankara.
- AKKUŞ, M. (2016), “Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri”, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, Karamanoğulları Beyliği Bildiriler, (haz. Mehmet Şeker), T.T.K. Yayınları, Konya.
- AKURGAL, E. (2005), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Başak Matbaacılık, Ankara.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi (2019), *Atsız Neşri, Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Aşıkpaşazâde Tarihi (2013), (hz. Necdet Öztürk), *Bilge Kültür Sanat*, İstanbul.
- AYÖNÜ, Y. (2009), *Katalanların Anadolu ve Trarkya’daki Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- AYÖNÜ, Y. (2012) “XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Menteşe Beyliği’nin Güneybatı Anadolu’daki Faaliyetleri”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu II Menteşeoğulları Tarihi*, T.T.K. Yayınları, Muğla.
- BALARD, M. (2006), *Les Latins en Orient XIe-XVe Siècle*, Presses Universitaires de Frence, Paris.
- BALIVET, M. (1994), *Romanie Byzantine Et Pays de Rûm Turc*, Les Editions Isis, İstanbul.

- CAHEN, C. (1968), “İbn Said sur l’Asie Mineur”, *TAD*, S. 10
- CHALCOCANDYLAES (1922), (ed. Darko), C.I, C. II
- CHARANİS, P. (1947) “On the Asiatic Frontiers of the Empire of Nicaea”, *OCP*, c. XIII
- CLAVİJO (1975), *Timur Devrinde Kadis’ten Semerkant’a Seyahat*, (çev. Ö. R. Doğrul), İstanbul.
- ÇAVUŞDERE, S. (2017), *Ortaçağ’da Venedik, Papalık ve Türkler (1243-1353)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- DAŞ, M. (2009), Bizans’ın Megali İdeası Üzerine Bir Değerlendirme, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, XXXIV
- DAŞ, M. (2016), *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara.
- DİLER, A. (2006), “Karya’da Leleg Dönemi”, *Muğlaname – Muğla ve İlçeleri Kültürü*, (ed. Ali Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla-İzmir
- EMECEN, F. (2000), “İlyas Bey”, *DİA*, C. XXII.
- EMECEN, F. (2007), “Niğbolu Savaşı”, *DİA*, C. XXXIII
- EMECEN, F. (2012), “Umur Bey”, *DİA*, C. XLII.
- EMECEN, F. (2012), *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- GAZELOVA Y. (2012), “Menteşe Beyliği’nin Venedik’le Ticari İlişkileri” *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu II Menteşeoğulları Tarihi*, T.T.K. Yayınları, Muğla.
- Georges Pachymeres (1984), *Relations Historiques*, c. II, Peeters Publihers
- Georgii Pachymeris (1835), *De Michaele et Andronico Palaeologis libriter decim*, C.II, Bonn
- GREGORAS, N. (1829), “*Byzantina Historia*”, (ed. L. Schopen), c. I

- GÜNEŞ, C. (2018), *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Muğla.
- HALDON, J. (2017), *Bizans Tarih Atlası*, (çev. A. Özdamar), Alfa Yayınları, İstanbul.
- HAYKIRAN, K. R. (2016), *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- HEYD, W. (2000), *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), T.T.K Yayınları, Ankara.
- Hoca Sadeddin Efendi (1979), *Tacü't Tevarih*, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İbn Battuta (2020), *Seyahatnâme*, (çev. A.Sait Aykut (2020)), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İbn Bîbî (1996), *El-evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye Selçuknâme*, (çev. M. Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.I, C.II.
- İNALCIK, H. (2000), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (ed. Elizabeth Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, H. (2016), *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, TDV İSAM Yayınları, Ankara.
- İNALCIK, H. (2016), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ(1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, Ankara.
- İPLİKÇİOĞLU, B. (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- İREM, K. (2006), İlkçağ Boyunca Muğla İli, *Muğlanâme* (ed. Abi Abbas Çınar), Berke Ofset, Muğla/İzmir.
- KAYA, M. A. (2005), "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIV/S.38
- KOCA, S. (2016), *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a) (1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara.

- KOCA, S. (2017), *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- KOROBĒİKĪNOV D. (2012), “The Formation of Turkish Principalities in from The Emirate of Denizli to The Beylik of MenteŒe (1256-1302)”, *MenteŒeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012-Muğla Bildiriler*.
- LAIÖU, A. E. (1978) “Some Observations on Alexios Philantropenos and Maximos Planoudes”, *BMGS*, c. IV.
- LEMERLE, P. (1957), *L’Emirat d’Aydın Byzance et l’Occident. Recherches sur “la Geste d’Umur Pacha”*, Paris.
- LORD, C. (2012), *Proconsuls: Delegated Political-Military Leadership from Rome to America Today*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. III/1.
- MERÇİL, E. (2004), “MenteŒeoğulları” *DİA*, C. XXIX.
- MERÇİL, E. (2005), “Sahip Ataoğulları”, *DİA*, C. XXXV.
- METİN, T. (2014), “Ortaçağ Akdenizinde MenteŒe Beyliğinin İktisadî Faaliyetleri ve At Ticareti”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. CLXXIII.
- Michel le Syrien (1905), *Chronic*, c. III, ed. Chabot, Paris.
- Moravcsik G. (1963), *Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, Budapest.
- Müneccimbaşı (1995), *Camii’ d-Düvel*, (hz. Ahmet Ağırakça), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Neşri (2014), *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, (hz. Faik ReŒit Unat, Mehmet Altay Köymen), T.T.K. Yayınları, Ankara.
- Oruç Beğ Tarihi (2014), (hz Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul,
- OSTROGORSKY, G. (2017), *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret IŒiltan), T.T.K. Yayınları, Ankara.
- ÖDEN, Z.G. (1999), *Karası Beyliği*, T.T.K. Yayınları, Ankara.

- Pachymeres (2009), *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev. İlcan Barlas), İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- PETİT, P. (1974), *Histoire générale de l'Empire romain*, c. 1, Le Haut-Empire, 27 avant J.-C.-161 après J.-C., Paris.
- RAMSAY, W. M. (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- SARIKAYA, S. (2016), "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, C. IV/S.4.
- Selâtin-nâme (2001), (hz. Necdet Öztürk), T.T.K. Yayınları, Ankara.
- SERİN, U. (2013), "Karya'daki Geç Antik ve Bizans Dönemi Yapı ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *Metu Journal of the Faculty of Architecture*
- SEVİN, V. (2019), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- SÜMER F. (1960), "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", *Belleten*, C.XXIV/S.96, Ankara.
- SÜMER, F. (1972), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı - Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- SÜMER, F. (2001), "Karamanoğulları", *DİA*, C.XXIV
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî (2014), *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım. Mesâlikü'l Ebsâr*, (çev. Ahen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Şikârî (2005), *Karamannâme [Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi]*, (haz. M. Sözen-N. Sakaoğlu), Karaman Valiliği, Karaman Belediyesi
- TANERİ, A. (1998), "Hüsameddin Çoban", *DİA*, C. XVIII
- Tarîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme) (2004), ed. H. İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner, Ankara.
- TEKİNDAĞ, Ş. (1954), "Karamanlıların Gorgigos Seferi (1367)", *İÜEFTD*, C. VI/S.9

- TOZAN, M. (2012), *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası: Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö.89)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- TURAN, O. (2015), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- TURAN, O. (2018), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- TURAN, Ş. (2000), *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TURGUT, V. (2017), "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Mentешеoğulları'nın Vakıflarına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XLIX
- UMAR B. (1998), *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Yayınevi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1929), *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından II. Kitap, Kitabeler*, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (2019), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- WITTEK, P. (1994), *Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, (çev. O. Ş. Gökyay), T.T.K Yayınları, Ankara
- YILDIRIM, R. (2011), *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Yıldız Yayıncılık, İzmir.
- YÜCEL, Y. (1993), "Çobanoğulları", *DİA*, C. VIII
- ZACHARIADOU, E.A. (1983), *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Monteshe and Aydin (1300-1415)*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine Studies, Venice